

**BIBLIOTECA
CENTRALA A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI**

Nº Curent 54996 Format
Nº Inventar A28912 Anul
Sectia Depozitii Raftul

Cuprinsul.

1. Const. C. Diclescu. - Originile Limbii Române. -
Iuv. A. 28912
- ~~Const. C. Diclescu - Originile limbii Române, (continuare)
Iuv. A. 28912~~
- ~~Alexiu Vicu - Glosar de Cuvinte Dialectale.
Iuv. A. 71919~~
- ~~Ion Boceanu. - Glosar de Cuvinte din Jud. Mehedinți. -
Iuv. A. 71920~~
- ~~Ier. Papahagi. - Din Trecutul Cultural al Aromânilor. -
Iuv. A. 71921~~
- ~~Theofil Löbel - Contributuni la stabilirea originii orientale a unor
cuvinte românești. -
Iuv. A. 71918~~

ACADEMIA ROMÂNĂ

ORIGINILE LIMBII ROMÂNE

STUDII CRITICE—REZULTATE NOUĂ

VOCALISMUL

DE

CONST. C. DICULESCU.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXIX.
MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOF ION ST. RASIDESCU
16, STRADA DOAMNEI, 16,

1907.

18.597

Prețul 1 leu 60 bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

	L. B
Tom. I. — Sesiunea extraordinară din 1879.	3,50
» II. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1879—80.	5.—
Notiță onomastică topică macedo-română, de A. Mărgărit.	
» II. Secf. II.—Discursuri, memorii și notițe (Sfârșit.)	
» III. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1880—1.	5.—
» III. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
» IV. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1881—2	3.—
Memoriu despre Tetravanghelul lui Ștefan cel Mare dela Homor și Tetravanghelul Mitropolitului Grigorie dela Voroneț, ambele manuscrite, de <i>Episcopul Melhisedec</i> .	
» IV. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
Puiu, legendă de <i>Carmen Sylva</i>	—,50
Biografia Prea Sfințitului Dionisie Romano, Episcop de Buzău, de <i>Episcopul Melhisedec</i> .	
Cromatica poporului român. — Discurs de recepțiune de S. Fl. Marian, — cu Răspuns de B. P. Hasdeu	1.—
Memoriu despre mișcarea literaturii istorice în România și în străinătate, urmată în decursul anilor 1880 și 1881, de V. Maniu.	
Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului membru al Academiei Române Andreiu Mocioni (Mocsonyi), de V. Babeș.	—,60
» V. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1882—3	3.—
» V. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
Viața și operele lui Petru Maior. — Discurs de recepțiune de At. M. Marienescu, — cu Răspuns de V. A. Urechidă.	1,20
Descănțece adunate de G. Săulescu. Raport de S. Fl. Marian. — Din mănunchiul manuscrisurilor lui G. Săulescu. Rapoarte de N. Ionescu, Iacob Negruzzi, T. Maiorescu.	
Despre icoanele miraculoase dela Athon de proveniență română, de <i>Episcopul Melhisedec</i>	—,20
Grigorie Ureche. Contribuiri pentru o biografie a lui, de Ioan Sbiera.	
» VI. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1883—4.	2.—
» VI. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac, de <i>Ep. Melhisedec</i>	1,20
» VII. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1884—5	3.—
Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română, de B. P. Hasdeu.	
Dare de seamă asupra <i>Marelui Etimologic al României</i> , de B. P. Hasdeu.	
» VII. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina, de <i>Episcopul Melhisedec</i> .	
» VIII. Secf. I.—Desbaterile Academiei în 1885—86.	3.—
» VIII. Secf. II.—Memorii și notițe (Sfârșit.)	
Amintiri despre Gr. Alexandrescu. Scrisoare către V. Alecsandri, de Ion Ghica	—,30
» IX.— Desbaterile Academiei în 1886 — 7.	5.—
Discurs pronunțat în 26 Aprilie 1886 la înmormântarea profesorului și membrului Academiei G. M. Fontanin, de N. Quintescu.	
Dicționare și dicționare. Dare de seamă despre <i>Etymologicum Magnum Romaniae</i> , de B. P. Hasdeu.	
Verbul <i>Am</i> și substantivul <i>Ar</i> din <i>Etymologicum Magnum Romaniae</i> .	
» X.— Desbaterile Academiei în 1887 — 8	4.—
<i>Etymologicum Magnum Romaniae</i> . Dare de seamă de B. P. Hasdeu.	
Bibliografia publicațiilor periodice românești și a celor publicate în limbi străine în România sau de Români în străinătate, 1817 — 1887, de Alexandru Pop.	2.—
» Indice alfabetic al Analelor pentru 1878—1888	2.—
Tom. XI.—Desbaterile Academiei în 1888—9.	3.—
» XII.—Desbaterile Academiei în 1889—90	3.—

Inscr. A. 28.912

CONTROL 1955

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 54996

B.C.U. "Carol I" - București

C54571

DC 125/10

ORIGINILE LIMBII ROMÂNE

STUDII CRITICE — REZULTATE NOUĂ DONAȚIUNE

DE

CONST. C. DICULESCU.

Sedința dela 16 Aprilie 1907.

PREFAȚĂ.

54571

Prezent publicului cult o lucrare nouă pe tărâmul filologiei românești. Știu bine că această lucrare nu va putea să câștige dintr-o dată aprobarea lectorilor. Piedicile ce întâmpin sunt multe. E mai întâiu stângăcia și nedepinderea mea de a scrie, ca începător, într'o materie grea și vastă, cum e orice studiu istorico-lingvistic, unde fiecare problemă trebuie descusută în toate sensurile, ca la urmă să poți găsi adevărata-i soluție. Nu mai puțin e lipsa acelei argumentațiuni măiestrite, care todeauna fascinează imaginația lectorului și-i câștigă aprobarea. Prin acest mijloc, popularizezi o părere neîntemeiată mult mai iute, decum ai populariza un adevăr indiscutabil printr'o argumentare directă și simplă. Afară de asta, îmi stă contra, mai ales, tendința lectorului, care în regulă generală pune la îndoială orice, are un imbold irezistibil să contrazică, un dor predispus mai mult la împotrivire decât la rezolvare. Pe atari oameni cu greu îi poate cineva mulțumi, fiindcă ei nu se așează alături de scriitor, ale cărui teorii și idei să le urmărească și să le judece desbrăcat de orice prejudecată, ci ieau fatal o poziție adversă, alimentează neconținut opunerea lor cu părțile relativ slabe, cu felul ortografiei, care poate nu le convine, cu stilizarea, alegerea cuvintelor și un infinit număr de mici păcate inerente oricărei lucrări de felul acesta. Apoi lipsa de autoritate, cu care mă prezent, va face, de sigur, ca cei mai mulți să privească opul

acesta cu oarecare neîncredere. E de toți cunoscută marea înrâurire ce exercită autoritatea scriitorului asupra ideilor și teoriilor sale, oricât de puțin întemeiate ar fi. O mulțime de teorii și de idei nu trăesc azi decât grație autorității de care s'a bucurat și se bucură scriitorul ce le-a emis. Dacă ideile tale se contrazic cu ideile cutărui scriitor, atunci ți le declară imediat de eronate și ți se observă în formă de morală că «dacă cetiaî ce spune scriitorul, de care e vorba, asupra aceleiaș chestiuni, n'ai fi comis asemenea eroare». Dacă însă argumentația pe care tu îți sprijini ideile e stringentă, atunci lectorul, deși rămâne deocamdată încurcat, tot nu se lasă învins... stă, se reculege încetul cu încetul și la urmă afirmă victorios că «aici ai plagiat cine știe pe cine!»

Astfel vor întâmpina de sigur mulți apariția scrierii de față, asupra căreia voi da câteva lămuriri în cele ce urmează. Acum șase ani în urmă, urziseam un studiu asupra «Elementului latin în limba religioasă la Români», chestie foarte importantă, căci singură ar putea să arunce oarecare lumină asupra obscurului period I-iu din istoria bisericii române. Cu acea ocazie, am căutat și scrutat orice fel de opere, în cari speram să găsesc lumini nouă asupra studiului amintit. În cercetările mele însă, la fiecare pas, întâlneau date cari nimiciau direct veracitatea etimologiilor propuse multor cuvinte românești, și în totului-tot noutăți cari nu se împăcau de loc cu credința existentă asupra dezvoltării limbii române, asupra originii sale și asupra înrâurilor exercitate de alte limbi asupra ei și viceversa. Notând mereu aceste date, numărul lor crescù așa de mult, încât am fost împins, pot zice fără să vreau, la urzirea studiului de față. Cercetând astfel cu deamănuntul toate dicționarele și glosarele existente ale latinei poporane, am stabilit cu probe evidente și date sigure adevărata etimologie a peste șase sute de cuvinte, afară de derivatele lor, cari cuvinte sunt considerate azi cele mai multe ca străine — slavonești, turcești, ungurești, grecești — iar altele, după părerea mea, nu destul de bine derivate din latinește, cum sunt următoarele: Verbul *supărare* e derivat în genere din latinul *superare* «a întrece», pe când el trebuie derivat din **subirare* «a mâniă, a supără», compus din *sub*, prepoziție și din *ira* «mânie». Participiul *subiratus* e întrebuițat și de Ciceron: «C. Lucilius, homo tibi subiratus» (1. Orat. 16 la fine), adică «C. Lucilius, un om supărat pe tine». Înlocuirea lui *b* prin *p*, *subirare* > *supărare*, nu e un caz izolat, căci mai sunt exemple: *canabis* > *cânepă*, **noberca* > *năpârcă*. Verbul *sculare* derivat de Cihac

și de alții dintr'un tip latin * excollocare, de d-l Philippide considerat ca fiind o formație din vsl. raskoliti prin deslipirea lui ras inițial, iar de d-l S. Pușcariu dedus dintr'o formă reconstruită † excubulare — derivă neîndoios din latinul * excollevare (=ex+conlevare). Forma simplă levare are absolut aceeași semnificație: «De caespite virgo se levat» (Ovid). «Fecioara se *scoală* de pe iarbă». «Levo caput. mr. *scol* caplu, dr. ridic capul... In toate celelalte limbi romanice, verbul corăspunzător românului sculare derivă din latinul levare (simplu): it. levare, fr. lever, prov. levar, sp. pg. levar. Ca formă, excollevare până a deveni sculare a trecut prin următoarele faze: scolevare—scoluare, compară levare > luare; sculăre—sculare, căci grupul *ua* se reduce ușor la simplu *a*, ca și în battualia—batalia=*bătaie*, Februarius—Febrariu=*Făurar*, etc... Un cuvânt, asupra etimologiei căruia este util a vorbi tot aici e verbul retezare, derivat de Cihac din vsl. rezati-reza «secare», iar de d-l Pușcariu dintr'o formă latină reconstruită † recaediare, din cadere, «a tăia». Cihac susține că *retezà* s'a născut din rezati în urma transpozițiunii silabei *ti*, dar această silabă, ca sufix al infinitivului slavonesc, n'a trecut niciodată în românește: pādili > *a pîndi*, raskoliti > *a răscoli*, etc., așa că rezati ar fi dat cel mult *a reză* și nici măcar *a reză*, căci toate verbele împrumutate din slavonește au trecut la conjugarea IV, și nici unul la a I-ia: izbīti > *izbire*, otraviti > *otrăvire*, čitati > *citire*, etc... Cât pentru etimologia propusă de d-l Pușcariu, avem de observat că este inadmisibilă nu numai din motive fonetice—recaediare s'ar preface în *recezare*—dar și din cauză că recaediare n'a putut să existe, întrucât atari formațiuni dela verbele conjugării II și III sunt străine limbii latine. Atât după formă cât și după înțeles, românul *retezare* corăspunde literă cu literă unui prototip latin retadeare în loc de «retaleare, rescindere». (DuC) (1), it. ritagliare, fr. retailler, etc... Inlocuirea lui *l* prin *d*: retaleare—retadeare, nu e străină fonetismului latin în genere. Sunt dese cazurile de reciproca înlocuire a acestor sonori. Astfel arcaicelor: dacryma, dingua, cadamitas, capitodium, etc. le corăspund clasicele: lacrima, lingua, calamitas, capitolum, și din contră vechilor forme: casilla, impelimenta, melica... le corăspund clasicele: casida, impedimenta, medica: «Communionem

(1) Du Cange, *Mediae et infimae latinitatis glossarium*. Forma completă a tuturor numirilor prescurtate să se vadă mai la vale sub rubrica abreviațiunilor.

enim habuerunt litterae hae (d și l) apud antiquos ut dingnam et linguam...» (Mar. Victor S. 24070 P).

Relativ la urzirea limbii române, avem de observat că mai ales dela elucubrațiunile lui Cihac, în detrimentul științei și al adevărului, s'a înrădăcinat la noi credința într'o putințe și profundă înrăurire a limbilor străine și mai ales a celei slave asupra limbii române. Argumentele acestei teorii se grupează în faptul, că o mulțime foarte mare din cuvintele limbii române se regăsesc în dicționarul limbilor vecine și mai ales în cea slavă. Despre rostul acestui fenomen voiu vorbi puțin mai jos. Aici voiu aminti numai, că Cihac — după al cărui dicționar e judecată limba română nu numai la noi, dar mai ales în străinătate — spre a-și validată mai bine teoria sa, că elementul slav din românește e de două ori mai numeros decât cel latin (1), aleargă de multe ori la niște mijloace cu totul extreme. Duce slavomania așa de departe, încât făurește dela sine semnificațiuni fantastice multor cuvinte, pe cari vrea numai decât să le derive din slavonește. Să dăm câteva exemple: a) Cuvântul *beldie* înseamnă după el «*buruiiană*» (mauvais herbe), și astfel îl deduce din bulgarul *bodel* cu aceeaș însemnare de «*mauvaise herbe, herbes*». b) Substantivul *rână* înseamnă după dânsul «*pele de berbece cu lâna pe ea*» (peau de mouton avec la laine, peau, pelisse de mouton) (!). Consecințe acestei semnificațiuni închipuite, locuțiunea cunoscută «*a dormi pe o rână, a sta într'o rână*» o traduce puțin mai jos prin «*a dormi pe o piele de berbece*»! Tare sprijinit pe această semnificație imaginară, el derivă acest cuvânt din vsl. runo «*vellus*». Când pentru alte cuvinte îi este imposibil s'o rătunjască dintr'odată declarându-le de slavone, atunci ia tonul probabilității. Așa, bunăoară, substantivului prăjină nu-i face etimologia, dar sfătuește pe lector să compare acest cuvânt cu vsl. *pratъ* «*surculus*». Despre *strugure* zice că «*doit être une forme pluriel de stru[n]g*»! Despre *ghioacă* spune că «*pourait bien être plutôt une metathèse de scoica, que le mot très obscur gulioca*» «*nucum juglandium putamen viride*» (Paul Diac., Festus), etc. Deci preferă derivația absolut imposibilă foneticește din *scoică* — de sigur fiindcă acesta e slav — și respinge pe cea evident adevă-

(1) Iată propriile i cuvinte: L'élément latin de la langue roumain ne représente aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le double ou pour $\frac{2}{5}$ à peu près» (!) (*Diction. daco-roum.*, prefața. Elements slaves, magyares).

rată, pretextând că gulioca e un cuvânt obscur. Pe *căpistere* «albia în care se cerne și se frământă», latinește «capisterium = alveum sive vas in quod infusa aqua frumenti grana immituntur et purgantur» (Columella), îl pune tot printre cuvintele de origine slavă (p. 72), dar nu arată din ce formă slavă derivă, de unde ar rezultă că unele vorbe românești derivă din niște cuvinte slave, cari n'au existat niciodată în acea limbă. Ca să mărească cu orice preț cantitatea elementului slavon din românește, afirmă în dicționarul său, că până și numele proprii, oricari ar fi ele, le avem tot din slavonește. Așa, Grec din vsl. Grѣкъ «Graecus», Ungur din vsl. Agrinъ «Hungarus», Turc din vsl. Turѣкъ, Sas din vsl. Sasinъ «Saxo, Saxonus», apoi Maria, Mihai, etc... Cu alte cuvinte, după Cihac, noi nu știam deloc cum să numim pe Greci, deși Românii dela început au fost în necontenită atingere cu acest popor... și ne-am frământat în această ignoranță nemai auzită, până ce Bulgarii părăsind vechea lor patrie au venit de s'au așezat în vecinătatea noastră. Acest popor având deagata (!) în limba sa cuvântul Grѣкъ, nouă Românilor, cari am știut numai să imităm pe alții, ne-a fost ușor a împrumuta dela Bulgari și numele poporului numit de Romani «Graeci»! Dacă istoricește, cum vedem, această derivație e falsă, din punctul de vedere filologic e imposibilă. Intr'adevăr, dacă cuvântul grec ar fi împrumutat din vsl. grѣкъ, ar fi devenit girc, cu aceeaș precizie cu care vsl. Srѣbbъ (Srѣbinъ) a devenit *Sărb*, vrѣhъ > *vârf*, krѣnъ > *cârn*, krѣpa > *cârpă*, scrѣbī > *scârbă*, etc. Las la o parte faptul, că Cihac de multe ori nu nimerește derivația exactă nici la cuvintele într'adevăr slavice. Așa pe *zăvoiu* «forêt sur le bord d'une rivière et composée d'essences ordinaires» îl deduce din vsl. zavoī «gyrus, tortura», zaviti—zavija «involvere», zavitъ «tortuosus». Ușor se poate vedeà, că *zăvoiu* n'a putut ieși din alăturatele cuvinte slavonești. Derivația justă e din v. bulg. zabělī, cu acelaș înțeles: «Ein umfriedeter Wald hiess bei den Halbinselnsclaven zabělī» (Jireček, *Geschichte der Bulg.*, 413). Ca parte fonetică, observăm că cuvântul bulgar trecând în românește și-a românizat finalul: zabělī—zavêlī—zăvălī = *zăvoiu*. Vorba *dâlm* (dâlmă) nu poate în niciun caz derivă din vsl. hlѣmъ «collis», rus. holmъ «colină», ci are aceeaș origine ca și polonul tŕum «movilă, grămadă», adică — după opinia mea — latinul tumulus, pe care îl găsim sub forma tumlum în inscripțiuni (Gazzera, *Iscr. crist. del Piemonte*, 213, 2, cp. Schuch. Voc. vulglat. II, 405): tŕumulŕ—tŕumlu—tolmu = dâlm. Ca să dea o verificare

etimologiei sale, Cihac strecoară în dicționarul-i forma română hălm «deal», dar asta e inventată înadins. O derivație și mai curioasă e de sigur a cuvântului *otcă* «eau de vie de première distillation, mère-goutte» (1), pe care Cihac îl derivă fără înconjur din vsl. otok «tumor, insula, scopulus», patoka «res fluida»! În realitate *otcă* e din sârbul vodka «țuică apătoasă și zaharisită, licoare», rus. nsl. vodka, pol. wodka, ung. vodka «eau de vie». La rândul său vodka e diminutivul paleo-slavului voda «apă», care în vorbirea Bulgarilor de pe lângă Dunăre sună oda și uda, prin pierderea lui *v* inițial. În scurt, Cihac în dezvoltarea etimologiilor se conduce ori numai de asemănarea fortuită a formei (2), fără să considere înțelesul, ori numai de potrivirea înțelesului, fără să considere forma. Așa *strană* «scaun, bancă în biserică» e dedus din vsl. strana «regio, gens, populus», blg. stranъ «ținut, parte», rus. strana, storona, pol. strona, ceh. nsl. sb. cr. strana «ținut, regiune, parte», pe când în realitate cuvântul românesc nu poate deriva decât din v. germanul skranna «Bank, Richterstuhl», latin posterior escrannum [scamni species; Germanis, Schranken sunt ligna concellatim loco sepi posita, DuC], it. scranna «bancă, scaun», ci-scranna «scaun cu răzămătoarea mobilă». Vorba *izlaz* «pășune ordinară la marginea satului» e considerată în genere ca provenind din vsl. *izlaz* «exitus», izlaziti «egredi», nsl. cr. sr. izlaz «ieșire», lucru inexact, căci dela noțiunea de «a ieși» nu s'ar fi putut ajunge la cea românească de «pășune». Originea cuvântului *izlaz* e în Apus: «eslagium, ager urbi vel pago vicinior ex quo decimas percipere solet... Normannis ailage» (DuC). O formă alterată a acestui cuvânt este «aalagia, agri villarum viciniores, illi scilicet qui primi occurrunt ex urbe, pago etc. exeunti» (ibid). Pe hoț îl derivă din pol. zloziej «rău-făcător»!

(1) Nu cunosc această semnificație existentă de altminterlea și la alți lexicografi. Cuvântul *otcă* știu că înseamnă numai «țuica dela urmă din ce în ce mai apătoasă, care continuă a curge și după luarea botei».

(2) De altminterlea și filologi mai noi acoardă adesea o prea mare importanță formei în detrimentul înțelesului. Astfel, verbul *spălare*, *spăl* e derivat de d-l O. Densușianu dintr'un tip †expellare, compus din prepoziția *ex* și substantivul *pellis* «piele» (*Romania*, XXVI, 100). Substantivul *cută* e derivat de d-l Pușcariu din latinul *cutis* „piele“. Cât pentru etimologia primului cuvânt, observăm că expellare n'ar putea să însemneze decât *jupuire*, cp. excoriare «a jupui» din *corium* «piele». Etimologia veche rămâne cea adevărată: *spăl*, *spălare* < *expellavo, expellavare. Tot din cauze semantice, *cută* nu s'a putut desvoltă din latinul *cutis*. Derivă desigur din greul *κόρυς* «sinus, sinuositas».

Revenind la aserțiunea că multe cuvinte românești se regăsesc în limbile vecine, observăm că asta e un fapt cu totul adevărat. Dar lucrul acesta nu conduce de loc la concluziuni defavorabile limbii române. Intradevăr, cuvintele comune nouă și limbii slave mai ales se pot grupă în două categorii bine distincte.

1. Cuvinte a căror origine latină fiind evidentă, sunt recunoscute ca atare, dar se afirmă în schimb că aceste cuvinte le-a împrumutat slavona din latinește (!), iar româna le-a împrumutat din slavonește. Atari cuvinte sunt mai cu seamă din domeniul religiunii, precum: *altar*, vsl. олѣтарѣ—lat. altare, *cuminecare*, vsl. Комѣкати și komerkati—lat. commoenicare, *cumătru*, vsl. komotrѣ—lat. compater, *sâmbătă*, vsl. саботѣ—lat. sabbatum, *raclă*, bg. раклѣ—lat. arcula, etc... Unul din motivele cari au făcut să se confirme credința, că orice cuvânt românesc existent în slavonește l-am împrumutat neapărat din acea limbă, a fost de sigur și epitetul de «veche» ce se dă în de comun limbii bulgare vechi sau slavonei bisericesti. Inșă trebuie știut, că acest epitet se dă slavonei bisericesti față de limbile poporane de azi ale slavilor ca: bulgara, sârba, rusa, polona, croata, etc., iar nicidecum față de limba română, care după istorie a răsunit patru-cinci secole în ambele Dacii, înainte de a fi răsunit bulgara veche (paleoslava) în Dacia lui Aurelian. Cum că acest fel de cuvinte le-au împrumutat Bulgarii din românește, iar nu Românii din slavonește, se poate probă prin mai multe împrejurări. Mai întâiu e știut azi cu certitudine, că creștinismul la Români e mult mai vechiu decât la Bulgari. Bulgarii s'au creștinat grație relațiunilor strânse dintre ei și Români—poporul bulgar de jos—și grație misionarilor greci—nobilimea și împăratul. De aci răsare, că termenii religioși din slavona sunt unii românești—cei de origine poporană—iar alții grecești—cei de origine literară. Rarile și de scurtă durată misiuni latine n'ar fi putut în nici un caz împământeni în bulgara religioasă cuvinte ca олѣтарѣ, комѣкати, саботѣ, раклѣ, комотрѣ, etc... Ceea ce decide însă definitiv în chestiunea aceasta e numai argumentul filologic. Verbul românesc *cuminecare* reproduce exact pe cel latin commoenicare. Corăspunzătorul slavon komѣkati e în loc de kominikati, adică se prezintă cu sincoparea duor silabe mijlocii. Deci, comparat cu forma românească, slavul komkati e foarte știrbit. E știut că formele știrbite provin din cele întregi și niciodată viceversa, prin urmare komkati e din cuminecare (vechiu cominecare), și nu cuminecare din komkati. Cealaltă formă slavă komerkati reproduce literă cu literă

forma rotacizată din românește cumerecare (Codicele veronețean, psaltirea scheiană, etc.) Cihac trece peste aceste adevăruri simple și afirmă ex-ab-rupto că «le mot roumain (cuminecare) comme terme d'église a été introduit du vsl. komkati». E aci o dibăcie. Cihac știeă că, dacă ar fi recunoscut că bulgara veche a împrumutat din românește un singur cuvânt, măcar pe komerkati sau komkati, atunci ar fi fost evident pentru oricine, cum și este în realitate, că latinismele din bulgărește nu sunt venite pe alte căi, ci sunt împrumutate din limba neolatină a aceluia popor, cu care Bulgarii au stat secole întregi în cele mai strânse relațiuni. Cele zise asupra limbii bulgare vechi se rapoartă și asupra celorlalte limbi slavice, cari s'au format pe tradițiunile literare ale bulgarei bisericești, aceasta servindu-le de limbă religioasă și literară mult timp. Latinismele — strict vorbind românismele — din slavonește nu sunt numai vorbe religioase ci orice fel de cuvinte: vsl. *lebedъ* «olor», nsl. bg. *lebed*, rus. *lebedъ*, sârb. *labud*, etc., din românul *lebedă* și acesta din latinul (avis) albida; vsl. *paunъ* «pavo», bg. *paun*, sr. *paun*, etc., din rom. *păun* <l. pavo-pavonis, it. pavone, ngr. *παβόνι* și *παρόνι*, alb. pagua; vsl. nsl. mrus. *luna* din rom. lună <lat. idem; vsl. drumъ «Strasse, Weg» din românul *drum* și acesta din latino-vulgarul «dromus, via, callis» (DuC); vsl. *matorъ* «senex», românește *mator*, matur din latinul maturus. Schimbarea accentului s'a operat pe tărâmul limbii române și e datorită analogiei cu vorbele în — ur: *măscur* <masculus, *făgur* <favulus, *răur* <rivulus, etc.; pentru acelaș motiv zicem sigur ild. sigúr, lat. secúrus, mgr. *συροῦρος*. Chiar un cuvânt intrat în limbă pe cale literară a suferit această mutare de accent: *sincer* <sincérus it. sincéro, fr. sincère. O inversă mutare de accent a suferit *popór* din populus, vulgar populus, *spicór* <spiculus, spicolus, etc., compară pentru acestea *căpriór*, *feciór*, *păstór*... Dicționarul slavon a fost alimentat cu forme și cuvinte nu numai de daco-româna ci și de celelalte două dialecte românești: armân și rumâr. Așă vsl. *cerъ* (pronunță țer) «terebinthus, cerrus» e din macedo-românul țer, dr. *cer* <lat. cerrus; vechiu-slavul *vapa* «stagnum» nsl. *vapa* «băltoacă», sr. *vapa* «râu» e din istro-românul *apa* (pronunță ũapa), dr. *apă* <lat. aqua. Tot aci voiu aminti și cuvântul *popă*, despre care s'a afirmat și se tot afirmă, că e un element slav în limba română: *popă* <vsl. popъ «sacerdos». La temelia acestei eronate etimologii reșade o totală necunoștință a legilor fonetice. Intradevăr, sonul final ь din slavonește în cuvintele împrumutate, româna l-a

tratat pururea ca pe un *u mut*: rakъ > rac, obrazъ > obraz, okolъ >ocol, vrъhъ >vârf, lakomъ >lacom(1), etc. Conform acestei legi, din vsl. popъ am fi avut numai decât pop și în nici un caz popă. Asta cu atât mai vârtos. cu cât popъ e de genul masculin; comparați rob din robъ. Numai în cazul când în vechea sau noua slavă ar exista forma popa «sacerdos», numai atunci ar fi întrucâtva admisibilă ipoteza unui împrumut din slavonește, căci *a* final slavon se preface regulat în *ă*: sluga >slugă, rana >rană, rakyta >richită..., dar o astfel de formă (popa) fiind absentă în slavonește, urmează neapărat că cuvântul românesc nu-l avem din acea limbă. Despre justa etimologie a lui voiu vorbi aiurea. Alte cuvinte, deși c'o formă evident romanică, din cauza unei nuanțe de înțeles, sunt considerate însă tot ca împrumuturi din limbile străine. Așa e cuvântul *stat* cu însemnarea de «statură»: «Și eră acest Ștefan Vodă om nu mare la *stat*» (Ureche), «un *stat* de om» (măsură), «*statul* cel frumos al trupului» (O cântare bisericească) (2). E adevărat că în latina clasică, *status* avea înțeles numai de «stare, starea în repaos, modul de a fi al unui lucru». Cu acest înțeles a trecut și în limbile romanice (afară de cea română, în care infinitivele țin locul substantivelor participiale): it. *stato*, fr. *état*, pr. *estat-z*, sp. pg. *estato*, cari au mai primit și înțelesul modern de «stat» corăspunzând clasicelor res publica sau Urbs. Deci înțelesul românesc de «statură» nu-l întâlnim nici în latina clasică, nici în celelalte limbi romanice. Faptul acesta a făcut pe Miklosich mai întâiu să considere acest cuvânt ca derivând, cel puțin sub raportul înțelesului, din rusul «statî, belle taille, belle stature». Cihac deasemenea afirmă că «le mot roumain — *stat* — vient directement du slave dans cette acception». Acelaș lucru face d-l Pușcariu, care deși pune vorba *stat* printre cuvintele de origine latină, îi rapoartă semnificațiunea tot la cuvântul rusec. Contrar acestor afirmațiuni, ne putem ușor convinge, că *stat* e însuș latinul *status*, atât sub raportul formei cât și al înțelesului. Foarte ușor s'a trecut dela însemnarea de «stare sau poziție a corpului» la cea de «statură». Alunecarea înțelesului îl putem urmări treptat în scrierile sfinților Părinți. Astfel la Ciprian, *status* înseamnă «forma omului stând în

(1) Din contră, ă românesc de multe ori s'a prefăcut în slavonește ъ: lebedă >lebedъ, raclă >raklъ, marmoră >mramorъ, popă >popъ, etc.

(2) Dositeiu întrebuințează pe *stat* și cu înțelesul de «față, persoană»: «Să crezi în trânsul și cu trei staturi Dumnezeu» (*Viețile Sfinților* b. 11). Compară grecul ὑπόστασις, cu aceeaș accepțiune.

picioare — hominis stantis species»: «Rectum te Deus fecit, et cum caetera animalia prona et ad terram situ vergente depressa sunt, tibi *sublimis status...*» (Ciprian, *Ad Demetrianum*). La alți scriitori bisericești, status e întrebuințat chiar cu înțelesul de statură: «Erat etiam corpus moribus congruens, *statu celsus* (în alt de statură sau mare de stat) (Lactanțiu, *De mortibus persecut.* n. 9); «virum procerum *statu*» (Grig. *Turon.* lib. IV, *Hist.* cap. 24). Tot așa în versiunea latină a noului așezământ numită Itala, vorbinduse de Zacheu, care se urcase într'un pom spre a putea să vază pe Isus, căci altmintrelea îi eră greu, fiind lume multă și el *mic de stat*, găsim această idee astfel redată «quia *de statu* pusillus erat» (Luca XIX, 3). Așa stând lucrul cu etimologia vorbeii *stat*, ușor se înțelege că identitatea de înțeles dintre acest cuvânt și rusul *stati* e datorită, ori unei asemănări fortuite, ori cuvântul rusesc e împrumutat pur și simplu din românește. În favoarea ultimei presupuneri concură și faptul, că în românește *stat* înseamnă orice fel de statură: și frumoasă și nesimetrică, adică întocmai ca în latina vulgară, pe când în rusește înseamnă numai statură elegantă «belle stature, belle taille». Este o caracteristică a vorbelor împrumutate de a avea sfera înțelesului mult mai restrânsă decum e în limba din care au fost împrumutate.

2. A doua categorie o formează cuvintele socotite de toți ca fiind de origine pur slavă. Acest fel de cuvinte neexistând clar în latina clasică, nimeni n'a obiectat contra slavonizării originii lor, din cauză că nimeni n'a cercetat într'adins interesantele lucrări, în cari zace colbuit enormul tezaur de cuvinte al latinității vulgare. Să dăm și din acestea două-trei exemple:

Substantivul *plată*, începând cu Miklosich și mai apoi cu Cihac, etc., e raportat de toți la verbul plătire, pe care-l derivă din vsl. *platiti* (1) «solvere». Acelaș lucru îl face Diez (*Dict. etim.* p. 232): «Der walach. Ausdruck (für fr. payer, it. pagare) ist plătiti von sl. *platiti*». D-l O. Densușanu deasemenea îl trece printre cuvintele slavice (p. 257, H L R), etc. etc. Adevărul e cu totul opus afirmațiunilor acestora. Mai întâiu se observă ușor, că verbul *plătire* trebuie referit la substantivul *plată*, ca cuvânt rădăcinal, iar nicidecum *plată* la *plătire*. După cum *lucrare* e din lucru, *muncire* din muncă, tot așa *plătire* e din *plată*. Ei bine, *plată* nu poate fi

(1) Legătura etimologică ce încearcă a stabili Miklosich între vorba *plată* și slavicul *platъ* «cojoc» e temerară și neserioasă.

alt cuvânt decât latino-rusticul «plata, vectigalis species, tributum». (DuC). Ar putea zice cineva însă că plata poate fi împrumutat de latina vulgară din vreo limbă străină și atunci și românescul plată ar trebui considerat tot ca atare. De aceea socot că nu este inutil a face asupra acestui cuvânt câteva observațiuni etimologico-semantice. La origine, *plata* nu e decât forma feminină a ajectivului *platus*-a-um «plan, întins», uzitat mai des sub forma *platis*-e sau *platys*-e (Forcell.), gr. *πλατός*, fr. *plat*, it. *piatto*, sp. *pg. chato*. Expresia *navis plata* însemnă un fel de naie sau corabie întinsă (plană) formată din scânduri și grinzi. Cu timpul și în urma unui uz îndelungat, cum s'a întâmplat și se întâmplă cu toate ajectivele substantivizate, *plata* a ajuns să însemne singur atât cât și *navis plata*: «plata, navis planae species, unde vocis origo» (DuC). Apoi, în virtutea unei metonimii, plata a început să desemne taxa ce se percepea dela năile zise plate: «plata, vectigalis species, quod a navibus, platae dictis, exigebatur» (ibid). În fine, înțelesul s'a generalizat cu totul însemnând orice taxă sau plată: «plata, generatim vectigal, tributum». Vorba *plată* pare a ne mai fi venit și pe altă cale, și acestui fapt ar datori el uzul așa de întins în limba română. Anume din platea «loc în piață, piață». După cum pe lângă forma bestia, mai găsim în latinitatea vulgară și forma besta, de unde francezul *bête*, tot așa pe lângă clasicul platea cată să fi existat în latina poporană o formă secundară plata «loc, piață», care pe cale evolutivă s'a contopit cu plata «taxă». Și iată cum.: Tot în virtutea unei similare metonimii, numirea de plata (pro platea) «loc, piață», s'a dat cu timpul taxei ce se percepea dela negustori pentru ocuparea unui loc în piață sau pentru transportul mărfurilor pe căile publice. Fenomenul acesta nu e nici el străin latinității vulgare și e consemnat tot de Du Cange în monumentalul său glosar: «platea (plata), tributum quod in plateis seu pro transitu platearum id est viarum publicarum praestatur, vox deinde pro quibusvis tributis usurpata». Din cele de până aci, putem conchide ușor, că substantivul *plată* e un cuvânt neaoș românesc, din el s'a format verbul *plătire*, care trecu și în slavonește. Slavona a împrumutat acest cuvânt neapărat din românește, căci altfel n'avea de unde să-l iea ne mai existând în nici o limbă neolatină din Apus. Spano-portugezul *plata* «argint», de unde platina «platină», pare a veni tot din plata, fără a fi trecut însă prin amintita metonimie. Aici s'a operat o micșorare treptată în sfera înțe-

lesului: *plata* «orice e întins» apoi «foaie sau lamă de metal în genere», «lamă de argint în special» și în fine «argint».

Cuvântul „*sanie*“ iarăși nu e slavonesc, cum e considerat în genere, ci e însuș latino-vulgarul «*sagnia*, *navis species*» (DuC). Vocala *a* nu s'a întunecat din cauză că nu eră urmată de *n* ci de *g*: *sagnia*. Pentru căderea lui *g* înainte de *n*: *sagnia-sannia*=*sanie*, compară *cognosco-connosco*=*cunosc*. Ca parte etimologică, *sagnia* e o stropșitură din «*sagittinia*, *navis species*» (ib.) formă deminutivă din *sagitta* «săgeată», pe care îl găsim în latina vulgară având înțelesul de «corabie veloce (ca o săgeată)». Pe lângă forma *sagittinia*, Du Cange ne oferă o mulțime de alte forme intermediare: *sagtinia*, *sagitnia* și una mai simplă *sagitia*. Intre semnificația latină-poporană de «corabie veloce» și cea română de «*sanie*», a existat de sigur una mai generală de «vehicul care merge alune-când», înțeles care se potrivește și pentru *navă* și pentru *sanie*. Din românește *sanie* trecu în mai toate limbile vecine.

Să mai dezvolt în fine tot aici etimologia unui cuvânt foarte expresiv ca formă, de un uz general și fără echivalent în limbă și care sub raportul înțelesului face parte din vieța intimă a omului. Am numit cuvântul *nevastă*. Față cu opinia generală, după care acest cuvânt e declarat pur și simplu de slavon, voiu părea de sigur naiv să mai reviu asupra etimologiei lui, puindu-i la îndoeală originea-i slavonă. Cumpănindu-se însă bine observațiunile ce voiu face, sper că mi se va da dreptate, dacă nu în totul, cel puțin în parte. Cuvântul *nevastă* există în daco-româna având două deminutive unul *nevestică* și cellalt *năvăstuică* (1), cu înțelesul schimbat, compară italienește *donnola* «năvăstuică» din *donna* «nevastă». Forma veche *neveastă* se mai aude și azi acolo pe unde se zice: *peană*, *feata*, etc. ild. *pană*, *fată*, etc. În dialectul macedo-român cuvântul acesta are forma *nviastă* și înseamnă «noră», iar în cel rumâr a dispărut fiind înlocuit prin *muliare*. Aiurea, cuvântul *nevastă* se găsește în limbile slavice: *vsl. nevěsta* «*sponsa*, *nurus*», *nevestika*, «*nova nupta*», *nevest'ka* «*mustella*», *rus. nevěsta* «*fiancée*, *belle-fille*», *pol. niewiasta* «*femme nouvellement mariée*», etc. Din etimologiile cuvintelor, despre cari am vorbit

(1) S'a format din **năvăstuie* prin adăugarea sufixului slav *că*, precum *ursoaică*, etc. s'a format din **ursoaică*<lat. **ursonia*. **Năvăstuie* se rapoartă la *nevastă* precum *ferestruie*<lat. **fenestrulia* la *fereastră*. În subdialectul meglenit există forma originară *nivistulia*.

până acum, ne-am convins pe deplin, că spre a considera de origine slavă un cuvânt românesc, nu e destul să găsim acel cuvânt în limbile slavice, ci trebuie mai ales să i se poată face o etimologie întemeiată în acele limbi pe baza unei rădăcini slave, căci fără aceasta, dacă nu se opune forma, poate fi a priori considerat și de altă origine. Să vedem, cum e cazul cu vorba *nevestă*. Afară de derivația din slavonește, îmi mai e cunoscută mai mult prin tradiție orală, vechea derivare din particula negativă *ne* și *vesta*, numele acelei zâne, în onoarea căreia se păstră nestins la templul său focul sacru de către fecioarele zise vestale! Dela sine se înțelege că această etimologie nu poate fi luată în serios. Etimologicește, Miklosich consideră cuvântul *nevestă* ca derivând din verbul slav *viděti* «vedere», iar Cihac din *vesti-veda* «ducere». Ori cine pricepe, cât temei se poate pune pe aceste derivațiuni. După a mea părere, vorba *nevestă* nu poate fi despărțită de latinul *nubere*, grecul *νομφερόμα*, amândouă cu sensul de «a se mărită», propriu «a-și pune vălul de mireasă», de unde latinește *connubium* «căsătorie», *nupta* «nevestă», *innuba* «nemăritată, vergură», *pronubus* «pețitor, votru», *pronuba* «pețitoare, voastră, mijlocitoare», grecește *νόμφη*, «fidanțată, mireasă». E știut că numai prin metonimie, latinul *nubere* a ajuns la semnificația de «a se mărită, a-și pune vălul de mireasă», căci propriu înseamnă «a umbrî, a acoperi», având aceeași rădăcină *nub* ca și *nubes* «văl, umbră, nor», *nubilus* «nor». Forma adevărată a rădăcinii *nub* e *neb*, pe care o vedem clar în *nebula* «negură», *nimbus* (vechiu *nimbus*), formă amplificată cu *m*, grm. *Nebel* «negură», vsl. *nebes* «cer», gr. *νεφέλη* «nor», *νεφέλιον* «ceață», etc. Deci în latina anteclastică și într'un dialect poporan, verbul *nubo-nupsi-nuptum-nubere* suna *nebo-nebsi-neptum-nebere*. Din rădăcina *neb* a acestui verb a luat naștere ajectivul † *nebestris-nebestra-e* «ceea ce se rapoartă la vălul de mireasă, la măritat». Deci cuvântul *nevestă* s'a desvoltat dintr'un tip latin † *nebestra*, subînțeles *femina*, adică «femeie care poartă vălul de mireasă, mireasă, măritată». Păstrarea lui *b* intervocalic prefăcut în *v*: *nebestra* > *neveastă*, *nevestă* e datorită aceleiași motiv fonetic ca și în *habere* > *avere*, *habemus* > *avem*, etc. față de *scribere* > *scriere*, * *habimus* > *am*, *habitis* > *ați*, etc., adică evitarea hiatului și poziția diferită a accentului.

Dintre legile fonetice, cari sunt relevate aici pentru întâia oară, și din necunoștința căroră uni limbiști afirmău despre multe din cuvintele latine din românește, că nu sunt moștenite direct din

latina, ci au pătruns în limbă-ne prin mijlocirea altor limbi, amintesc aci vreo câteva.

1. O lung și accentuat a devenit *u* (1):

cōgito (2) > *cuget*

mōrus > *mur*

**scōra* (3) > *sgură*

spōdia > *spuză*

chōrs—*chōrtis* > *curte*

tōrta > *turtă*, etc...

pe când o scurt și tot accentuat nu se preface în *u*:

rōta > *roată*

mōrior > *mor*

pōrto (4) > *port*

pōrcus > *pore*, etc.

(1) Nu s'au supus acestei legi cuvintele cari în silaba următoare aveau e preces de o singură consoană: *vōce* > *mr. boațe*, *dr. voce*, *flōre* > *floare*. Celelalte abateri precum și explicarea lor vor fi discutate în corpul scrierii. Aici voi face numai următoarea observație generală: Legile fonetice sunt datorite mai mult unor cauze fiziologice. Ele ieau naștere la început numai într-o localitate oarecare, de unde apoi se întind încetul cu încetul și pe neobservate. Se naște atunci o lupă latentă și o concurență între formele vechi și cele nouă. Analogia caută să supună noii legi fonetice forma tuturor cuvintelor din limbă, lucru ce se realizează strict, fără nici o excepție.

Astfel sunt legile fonetice în principiul lor, generale, lucrând asupra tuturor cuvintelor din limbă. Ce se întâmplă însă? Din împrejurări topografice, nu toate grupurile de indivizi ce vorbesc aceeași limbă vin în contact cu masa cea mare a celor de o naționalitate cu ei, și în cazul acesta vorbirea acelor grupuri, străină de noul fenomen fonetic, rămâne credincioasă tot vechilor forme. Mai târziu când împrejurări de altă natură, produc din nou un contact permanent între toți indivizii de același neam, atunci se naște iarăși o mare concurență dialectală și de sigur că dialectul celor puțini cade învins și dispăre în fața dialectului celor mulți.

Câtva timp, forme din dialectul învins se întrebuințează alături și egal cu corăspunzătoarele din limba comună și în unele dintre formele dintâi fiind mai expersive rămân singure în limbă. Acestea formează pentru noi o serie de excepțiuni dela legile fonetice. Dialectul celor puțini mai posedă unele cuvinte necunoscute dialectului celor mulți, și aceste cuvinte, întrucât sunt necesare, rămân deasemenea în limba comună. Ele rămân cu forma pe care o aveau în dialectul lor, pe care n'au mai schimbat-o din cauză că legea fonetică își pierduse de mult energia. Așa se explică cum chiar vorbe de origine poporană au rămes refractare unor evidente legi fonetice. De exemplu *glie* care trebuia să aibă forma *ghie*... cp. *ghem* < *glomus*, *mierlă* *ild. mială* din *mierula*, etc.

(2) Diferința cantitativă a vocalelor latine dispărând de timpuriu, a fost înlocuită în limba vorbită printr-o diferență calitativă. Așa i se pronunță deschis cu tendința spre e: *līgo*=*leg*, *frīco*=*frec*, etc. Pentru facilitatea expunerii, am întrebuințat tot termenii de vocală lungă și scurtă în loc de închisă și deschisă.

(3) În loc de clasicul *scōria*, care a dat în vorbirea *Moșilor* *soare*.

(4) În diferență de latina clasică, după care o vocală scurtă din natură devenia lungă când era urmată de mai multe consoane, latina vulgară nu lungia nici odată vocalele scurte din firea lor.

Din cauza necunoaşterii acestei legi fonetice, Lambrior şi alţii după el dau cele mai curioase explicaţiuni formei acestor cuvinte. Astfel, zic ei, vorbe ca: *turtă*, *curte*... le avem prin intermediul limbii greceşti, căci almintrelea am fi avut toartă, coarte...; pe *sgură*, *spuză*, etc., le consideră ca venite prin mijlocirea limbii bulgare. Despre *cuget* presupun că odată aveă forma *coaget* şi numai cu timpul a devenit *cuget*—şi s'au afirmat acestea, pe când la mijloc nu e decât o evidentă lege fonetică.

2. U scurt şi neaccentuat din sufixul (finalul)—ulus—a—ulum într'un şir de vorbe, a devenit i:

campula > <i>câmpină</i>	anteambulo—antampilo = <i>întâmpin</i>
terrula > <i>ţarină</i>	v. lat. assimulo = asemilo = <i>aseamau</i>
*codula > <i>codină</i>	cōllulum—gullilum— <i>guler</i> , etc.

Din exemplele citate se enunţă încă o lege fonetică, anume transformarea lui *l* intervocalic în *n*—netacismul. Necunoscându-se aceste legi fonetice, verbul *întâmpin* e dat de Cihac ca fiind de origine greacă. alţii îl derivă din subsantivul timp, iar mulţi îl clasează printre cuvintele de origine obscură. Derivaţiunii din anteambulare nu i se opune nici o piedică fie semantică, fie fonetică. În latina clasică există numai subsantivul anteambulo-onis «cel ce iese întru întâmpinarea cuivă». Din punctul de vedere fonetic, observăm mai întâiu transformarea labialei *b* în *p*, din cauză că *b* preces de *m* eră prea aspru: antambulo—antampulo. Acelaş fenomen îl vedem în *curpân* din *colberus, clasic coluber «şarpe, arbust ce se încolăceşte pe după arbori ca un şarpe: «colubrina est eadem ac vitis alba» (Apul. Herb. 14). Forma antampulare a devenit antampilare, apoi antampinare, conform legilor eufonice expuse aci, şi în fine *întâmpinare*. În latina infimă din antampinare găsim forma alterată «taminare = adversari» (Ion de Ianua). Caracterul latin al cuvântului acesta e demonstrat şi de forma veche rotacizată: Tampirare tampiratul (Codicele voroneţean, Psaltirea scheiană).

Fiindcă *guler* e considerat în genere ca un cuvânt de origine maghiară, e necesar a expune aici şi etimologia lui. Cōllŭlum, deminutiv din collum «gât» înseamnă în latina rustică «guler», aşă după cum francezul collet, deminutiv din cou (=coll), are aceeaş însemnare. Iată în scurt istoricul fazelor, prin cari a trecut collulum până să devie *guler*. Conform legii fonetice, de care ne ocupăm, collulum a devenit collilum. O fiind lung şi accentuat s'a prefăcut în *u*: cōllilum—cullilum, compară : ōstium—ustia=uşă, cōgito—cuget, etc.

Prin gamizarea lui *c* inițial — cp. *cotonius* > *gutuiu*, **codulo* > *gudur*, etc. — și prin transformarea lui *i* în *e* — cp. *ligo* > *leg*, *frico* > *frec*, *siccus* > *sec* — *cullium* a devenit *gullelum*, de unde avem direct *guler*. Pe lângă demonstrația făcută, care singură ar fi suficientă a dovedi că *guler* a purces din *collulum*, mai adaugem spre deplina confirmare a faptului, că faza *gullerum*, scrisă *gulerum* dintr'o eroare etimologică, o surprindem în latina infimă din Galia: «Invenit in troitus capucii, qui *gulerum* Gallice appellatur — idem quod *gula mantelli*» (citată de DuC). Din citatul ăsta rezultă, că *gullerum* se întrebuițea odată în Galia, având acelaș înțeles ca și cuvântul românesc. Ortograficește însă observăm, că e scris cu un singur *l* *gulerum*, eroare datorită credinței false că *gulerum* ar fi derivând din *gula* — *gula mantelli*, *camisiae*, etc. — etimologie cu totul inexactă. Este drept, că în vechea franceză există cuvântul «*gule*, *collet*, la partie de l'habillement qui joint le col» (Gl. Gall.), dar acest cuvânt e din *cōlla* (în loc de *collum*), după cum *mûre*, «mură» e din *mōra* (în loc de *mōrum*), etc., și dacă e scris cu un singur *l*, asta e tot din cauza confuziunii cu latinul *gūla*, pop. *gola*, care de altminteri corect foneticește a dat în franceză *gueule*. Astăzi vreun derivat din *gullerum* pare că nu mai există nicăiri în celelalte limbi neolatine. Ungurii au împrumutat pe al lor *galér* neapărat din românește, căci n'aveau de unde.

Dintre prefixe, Miklosich și Cihac declară de slavon pe *ne* din compuse: *nedrept*, *neadevăr*, *nedormind*... Tot ca un element slavon e considerat și de d-l O. Densușanu în *l'Histoire de la langue roumaine*, pag. 426. După această afirmație, toată acea mulțime de vorbe compuse cu *ne*, substantive, ajective și participii apar ca niște formațiuni arlechine, jumătate românești, jumătate slavonești: *nebun*, *necurat*, *nedemn*, *nesigur*, *nesincer*, *nefericit*, *neconținut*, *neumblat*, *nemuritor*, *neauzit*, *nevăzut*, *nefacând*, *nemăritată*, *neavere*, *nedreptate*, *nesimțire*, *necuviință*, *nerușinare*, etc. etc.. E incontestabil, că un asemenea prefix nu poate fi împrumutat din slavonește. Într'adevăr, deși acolo unde româna are *ne*, latina clasică avea *in*: *nedrept* — *indirectus*, *nedemn* — *indignus*, etc., totuș chiar în clasicitatea latină dăm peste exemple, unde *ne* funcționează întocmai ca în românește, anume: *nefastus* «nefast, nenorocit», negativul lui *fastus* «fast, aducător de fericire» *nefarius* «secrileg, nereligios»; *nefandus* «de *nespus*», negativul lui *fandus* «de spus»; *nefrens* «non frendens» (Forcell), *nemirus-a-um* quod non est mirum (ibid.), din *mirus-a-um*; apoi în substantive: *nefas* «lucru nepermis» din *fas* «ceea ce este

permis», *nescientia* «neștiință» din *scientia*. Dacă descindem în latina vulgară și infimă, găsim exemple și mai apropiate de românește: «*nepurus*-a-um, adject. a *ne*, particula negativa et *purus*; non *purus*» (Forcell) — românește *necurat* < *curat* —; «*neparcus*, adject. a *ne* particula negativă, et *parcus*; non *parcus*» (ibid.) — românește *ne-păstrător* < *păstrător*. Deci, alături de forme ca *indirectus*, *indignus*, *insatiosus*, *non dormiendo*, *inauditus*, etc., existau în latina vulgară ca forme secundare: **nedirectus*, **nedignus*, **nesatiosus*, **nedormiendo*, **neauditus*, etc., din cari s'au născut formele corăspunzătoare din românește. Motivul, pentru care limba română a acordat preferință formelor cu *ne*, părăsind pe cele cu *in*, reșade în faptul, că de timpuriu unele ajective începuse a se compune cu prepoziția *in* păstrând acelaș înțeles ca și formele simple: *in altus* > *înalț*, *inquietus* > *încet*, etc., și în cazul acesta negativul *in* se confundă cu prepoziția *in*.

54571
 În privința originii legilor fonetice, s'au emis pentru unele din ele idei și teorii cari nu pot sta în picioare, nefiind sprijinite pe suficiente probe filologice. Să dăm și din acestea un exemplu, bunăoară rotacismul, care e cea mai cunoscută. Fenomenul acesta fonetic, în urma unei demonstrațiuni captivătoare a d-lui Hasdeu, e considerat de mulți ca fiind rezultatul unei înrăuriri dace asupra limbii române. Alții leagă fenomenul rotacismului de un presupus fapt istoric susținut de unii învățați străini, cari pun nașterea poporului român în țerile transdunărene și anume în Tracia după Tomaschek, în Mesia după Roesler și în Iliria după Miklosich. Conform acestor ipoteze istorice, se consideră și rotacismul ca un fenomen fonetic de origine tracică sau ilirică. Și una și alta din aceste teorii se întemeiază pe faptul că rotacismul există și în limba albaneză. În lipsă de orice probă limbistică din limba dacă, d-l Hașdeu pleacă dela idea că Dacii fac parte din stirpea vechilor Traci, și ca atare având în limba lor fenomenul — așa cum îl au și urmașii de azi ai Tracilor, Albanzii — au putut să-l vâre ei în limba poporului romanic din jurul Carpaților, în masa căruia s'au contopit. Pentru amândouă aceste teorii, rotacismul din albanezește nu probează nimic, căci e mărginit numai în elementul latin al acestei limbi. Și din cele două dialecte albaneze: tosc și gheg, numai cel dintâiu posedă forme rotacizate: latinul *granum* «grâu» a dat în albanezește *grur* (toșc) și *grun* (gheg), ajectivul **feminus* > *famen*, a dat în albanezește *femeșe* (toșc) și *femeșe* (gheg), etc.

Elementul nelatin din această limbă nu cunoaște rotacismul. De

aci rezultă, că vorbele latine cu *n* intervocalic prefăcut în *r*, albaneza le-a primit cu forma rotacizată, când le-a împrumutat.

Fără a opină că rotacismul, ca fenomen fonetic, e de origine celtică, observ numai că a luat naștere pe un domeniu celtic. Intradevăr, astăzi întâlnim rotacismul în Franța de miazăzi — Galia transalpină — și în Italia de miazănoapte — Galia cisalpină. In cea din urmă există mai ales rotacismul lui *l* intervocalic, pe când al lui *n* e foarte rar: «numerada cioè nominata» (Salvioni, 206). In Franța de miazăzi însă, mai ales în dialectele: dofinez, alpin, marsiliez și briansonez, fenomenul rotacizării lui *n* intervocalic e foarte răspândit: dauph. bour «bun» < l. bonus, douzà «a da» < l. donare; alp. bouero «bun», mars. bastour «baston» < bastone; apoi «famiro pour famino», «sour pour soun», «mour pour moun», etc. «Dans les Briançonnais on dit uro, bouero, reirard..... pour uno, boueno, reinard.....» (Mistral). Intr'o carte latină scrisă în secolul al VI-lea după Crist, găsim niște forme tipice de rotacism: «vicirus [pro vicinus]» (Vind. Liv. XLII, LII, 16, cp. Schuch. Voc. Vulgl. I, 140), «seratus [pro senatus]» (ibid. XLIV, XIII, 5, ibid.) etc. Faptul că aceste exemple de rotacism ocuurg într'o carte (*Vindebonensis Livii...*) scrisă în Irlanda, deci tot într'o țară celtică, confirmă pe deplin ideea anticipată, că rotacismul a luat naștere pe un domeniu celtic. Din cele spuse până aci, rezultă că vatra primordială a rotacismului român nu e nici Dacia, nici Iliria, ci e fără îndoială Galia de miazăzi, Provence — Provincia Romană — în special, și țerile din jurul munților Alpi în general. Colonii latine din aceste părți au dus de două ori rotacismul în răsăritul Europei. Odată, în secolul I înainte de Crist, și atunci l-au imprimat limbii albaneze; altădată, în secolul al II-lea după Crist, când s'au strâns la olaltă elementele constitutive, din cari s'a înfiripat apoi urzitura limbii române.

In această prefață, care pe nesimțite a luat dejă forma unei dări de seamă, mi-e imposibil să vorbesc câte ceva asupra studiilor din lucrarea prezentă relative la legile eufonice, sonorile eufonice, turburările fonetice, etimologiile populare... asupra cazului, genului, moțiunii, comparațiunii, etc., apoi asupra derivațiunii, sufixelor, compozițiunii, asupra curioaselor compuneri-traduceri — exemple: *pământuf* (pământuf) din latinul pannus «postav» și germanul tuch «idem», *cocostârc* din cocor și germanul storch «barză», *craidon* din slavicul craiū «domnitor, rege» și românul domn, etc. — și în fine asupra stinselor și nouălor dialecte ale limbii române.

Ca tehnică, lucrarea de față nu întrunește de sigur toate calită-

țile, pe cari le-ar fi avut, dacă apărea în alte împrejurări. Cu redactarea aceasta, manuscrisul — anume partea care formează acest volum — eră gata de acum trei ani. Anul din urmă a stat neîntrerupt la Academie spre cercetare, în care timp eu n'am mai dat ochi cu el, spre a-i aduce treptate îmbunătățiri. Imediat după aprobare, a fost trimis la tipografie, rămându-mi mie prea puțin timp și prea puțină latitudine de a-l revedea. Aș fi dorit să refac multe părți și mai cu seamă să dau altă expunere celor câteva legi și fenomene fonetice relevate pentru întâia oară aici. Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât astăzi îmi stă la îndemână un bogat material filologic comparativ bazat pe cele mai recente lucrări și studii făcute asupra dialectelor romanice din Apus. Aceste îmbunătățiri rămân deci pe seama unei ulterioare edițiuni. Afară de partea tehnică, opul acesta o fi având și unele erori și inexactități de fond, cari astăzi se ascund observațiunii mele. Critica îi va arăta defectele, dar desigur și meritele.

Ortografia întrebuițată în această lucrare e cea fonetică. Dela fonetismul academic m'am abătut însă în acele puncte, unde scrisul acestui fonetism nu consună cu pronunția (1):

1) Vocalele semisoane *i* și *u* le-am transcris prin *î* și *û* ca și mai înainte, căci aceasta o cere principiul fonetic: *auzi, văi, oameni, copaci, iască, îapă, iederă, haină, haită, fiere... fiû, noû, riû, boû...*

Și alte limbi fac această deosebire în scris; astfel germana redă prin *i* blind finster... pe *i* lung al nostru; iar prin *j*: jung (pron. Ńung), jagd (Ńagd), jammer... pe *î* (scurt) din românește, etc.

2) Pluralul articulat al substantivelor masculine și al adjectivelor în acelaș gen l-am transcris printr'un singur *i* plenison nu prin *ii* sau *ii*: domni nu domniî ori domniî; peri nu periî or perii; colegi nu colegiî or colegii, etc., adică așa cum e unanima pronunție de azi a tuturor Românilor. Când zicem *peri* (din grădină, or *peri* capului) pronunțăm un singur *i* plenison; din contră în «am două periî» pronunțăm un *i* întreg și unul semison; tot așa: *domni* Românilor și *domniî* strălucite; *colegi* noștri și *colegiî* electorale; *doftori* sătești și *doftoriî* bune; *furi* au spart casa și stăpânul e în prada unei *furiî*; soarta ambelor *Daciî*... și *Daci* au fost învinși. Pentru evitarea confuziunii, în toate limbile, multe cuvinte cari se pronunță la fel se scriu în mod deosebit: grm. Waise «orfan»; waise «înțelept», etc. Sunt exemple

(1) Publicându-se în Analele Academiei, ortografia acestei lucrări n'a putut fi decât cea actuală a Academiei, așa că observațiunile acestea rămân ca simple propuneri.

și în românește, în cari se văd urmele acestei tendințe, așa unii scriu masă (de scris) și massă (= grămadă), etc. După ortografia română în curs, prin scrierea lui *i* prin *ii* se tinde, după cum văzurăm, la *amestecare în scris* a unor forme și cuvinte cu *pronunție diferită*, lucru ce dă naștere unei mari confuziuni. Din cauza inexactității lui, acest punct ortografic nu poate fi nici sistematic. Așa unii scriu fii, copii, argintii (peri), căprii... iar cei ce voesc a fi consecinți scriu: fiii, copiii argintiii, căprii...! căci așa ar fi natural: *i* din tema acestor cuvinte: fiū, argintiū... plus *i* (*i*) sufixul pluralului: fii, argintii, plus în fine *i* (*i*) articolul ne dau tocmai trei *i*: fiii, argintiii! forme ce nu vor fi pronunțate niciodată de niciun Român. Din contră scrisul cu simplul *i* plenison înloc de *ii* e în concordanță nu numai cu pronunția, ci și cu gramatica. De exemplu, ca să avem pluralul articulat dela domni, corbi... sufigem articolul *î* (toate encliticele sunt semisoane: adu-mi, nu-î dau, na-ți... deci și articolul): domni + *î*, corbi + *î* = domni, corbi... nu domnii, corbi... căci două jumătăți de *î* (*î* + *î*) nu pot da mai mult decât un *i* întreg. Paternitatea acestei ortografii juste nu-mi revine mie, căci e întrebuințată în multe cărți precum: «Istoria lui A. Cuza» de D. Bolintineanu, «Opincarul» de Jipescu, «Istoria bisericii universale» și versiunea «noului așezământ» de răposatul profesor Neculae Nițulescu, etc.

3) Am întrebuințat un singur fel de *î*: înger, mîna, lîna, rîu, rîd, pîna. Am transcris acest son prin *â* numai în *numele propriu Român* și derivatele lui: românesc, România... pentru motivele aduse în Academie cu ocazia discuțiunilor ortografice de d-nii P. Poni și I. Bogdan că «cuvântul Român și derivatele sale a pătruns sub această formă în oficialitatea statului și-l găsim scris astfel pe toate monumentele, pe toate monedele, pe toate medaliile și pe toate actele».

Pentru dialecte am făcut uz tot de sistemul ortografic românesc, căci nu e niciun motiv, bunăoară ca daco-românele *puț, caș, țes*, (țăs) să devie *puts, caș, tses* (tsăs)... pentru dialectele armân și rumâr; sau *fecior* să fie scris *fișor* pentru macedo-româna și *fetșor* pentru istro-româna, etc... Cel ce le vede la un loc scrise deosebit ar putea să creadă că au și pronunție diferită. Sunt însă în dialecte niște sonuri inexistente în daco-româna, cel puțin în limba literară. Anume, în dialectul macedonean există o varietate de *z*, care după ortografiile străine e redat prin *dz*. Noi am transcris acest son prin *đ*: *đac* «*zic*» < l. dico; *đuo* (đua, đile) < l. dies; *đer* «ger» < l. gelu *fuđim* «fugim» < l. fugimus; *lucređ, lucređi, mardine* «margine» < l. margine, *sânđe* «sânge» < l. sanguine...

În ambele dialecte macedo-român și istro-român, există un *l* și un *n* îmmuiați, pronunțându-se primul ca italianul *gl* și secundul ca italianul *gn*. Pe *l* îmmuiat l am transcris prin *li*: mr. gällină, ir. galiirea < l. gallina;

mr. și ir. mulhare < l. muliere; înclîid < includo; clîem, clîimare «chem, chemare»; vecliû «vechiû», etc. mr: oamînli «oameni», oclîi «ochi»; hillû «fiu»...

Pe *n* îmmuiat l-am transcris prin *nî*: mr. lacrăni «lacrămî», gionî «juni», cămbăni «clopote»; ghine-nî vîniși «bine îmi veniși»; ir. mnîe «miel», mniare (și mlîare) «miere», pustiniē «pustie», etc. Aceste sonuri îmmuiate le găsim scrise în fel de fel de moduri: așa li e transcis prin *l*, *l'*, *l̄*, *ll* etc., *nî* prin *ñ*, *gn*, *m̄*, etc. In dialectul macedo-român, *v* urmat de *i* se pronunță ca sonul *j* din neogreaca (un *gh* foarte aspirat) Pe acest *v* l-am transcris prin *v̄*: vîiû, vîni, vînghiți, etc. In dialectul istriian sonul *a* sună ca un fel de *uă* todeauna când este accentuat și ca atare l-am transcris prin *a*, *ān* «an» pronunță *uān*; lasat (pronunță *lasuāt*), manche, etc. Unii transcriu acest son prin *o*, alți prin *oa*.

Pentru transcrierea cu litere latine a vechei bulgare și a celorlalte limbi neoslavice am făcut uz de sistemul ortografic al lui Miklosich:

ж (= *ō*) e transcris prin *a* și se pronunță ca *on* în cuvintele franceze: *ronde*, *bon*, *pont*, etc.: *prađъ* > *prund*, *tapъ* > *tâmp*, *raspaťije* > *răspântie* ...

ѣ (= *ē*) e transcris prin *e* și se pronunță ca francezul *in* în cuvintele *mince*, *singe*, *lin* ogleđati > *oglindire*, *peťino* > *pinten*, *ređъ* > *rând*, *netęъ* > *nătâng* ...

к (= *eā*) e transcris prin *ê*: *lêkъ* > *leac* etc. Cihac redă această vocală prin *ê*.

х (= *ū* mut) l-am păstrat transcris astfel având după împrejurări diferite pronunții: *sъvêтъ* = *sfat*, *sъvrъšiti* > *literar săvârșire*, *pop. sfârșire*, *trъstije* > *trestie*, etc. Sonul acesta aveă cam aceeaș natură cu *u* din vorbele românești: *optulea*, *patrulea*, care se poate pronunță: *optălea*, *optolea*, *optălea* *optilea* și *optelea*.

ч (= *cⁱ*, *tš*. *tsch*): *čipagъ* > *ciupag*, *čudo* > *ciudă*.

к: *kalika* «*peregrinus*, *miser*» > *calic*, *kyka* «*coma*» > *chică*.

ш (= *ș*, *sch*): *prašta* > *praștie*, *štrъbъ* «*mancus*» *știrb*, *pašiste* > *pajiște* bulg. *guša* < *r. gușă*.

ж (= *j*): *pražiti* > *prăjire*, *žalî* «*dolor*» > *jale*, *gryža* «*cura*» > *grijă*.

с (= *ș*) *m. rus. carina* «*agru*» < *r. țarină*, *s. faca* < *r. față*.

Pentru limba albaneză am urmat în genere tot sistemul lui Miklosich: **г** (= *gⁿ*): *fiğę* < *it. effigie*.

Sonurile redade de Gustav Mayer *ε*, *δ*, *θ*, le-am transcris — după Miklosich — prin *e*, *dh*, *th*: *farķę* < *lat. fabrica*, *geřeșe* < *rom. gresie*, *femeņe* < *lat. feminus*; *germadha* < *slav. gramada*, *modhuțe* < *rom. mazăre breth* «*brad*».

Sonul *č* e redat prin *tš* iar *ğ* prin *dž*: *tšarc*, etc.

ABREVIĂȚIUNI.

aj., ajectiv	napl., neapolitan
alb., albanez	narb., narbonez
alp., alpin (Fr.)	nfr., neofrancez
arag., aragonez	ngrm, neogerman
arièg., ariegez (Fr.)	ngr., neogrec
băn., bănățean	npg., neoportugez
béar., bearnez (Fr.)	npr., neoprovensal
berg., bergamez	nsp., neospaniol
biter., biterrez (Fr.)	olt., oltean
bord., bordelez	p., pagina
bulg., bulgar	perig., perigurdin (Fr.)
b. lim., bas limusin	pg., portugez
cal., calabrez	pl., plural
carc., carcassonez (Fr.)	pol., polonez
cat., catalan	pop., poporan
cev., cevenol	pr., provensal
cp., compară, vezi	querc., quercinez (Fr.)
cr., croat	rom., român
dauph., dofinez	rtr., reto-român
dimin., deminutiv	rus., rusesc
dr., daco-român	sard., sardic
dr. l., daco-român local	se., sârb
dr. s., daco-român secundar	sic., sicilian
eng., engadin	sin., sinonim
ed., ediția	sing., singular
ex., exolet, ieșit din uz	sl., slavon
fr., francez	slc., slovac
gasc., gascon	sp., spaniol
ir., istro-român	toul., tuluzan
ild., in loc de	trans., transilvan
lat. sau l., latin	ung., ungar
l. d'oc, langue d'oc	urmm., următoarele
lim., limusin	vgrm., vechiu german
lit., literar	vfr., vechiu francez
mgl., megleno-român	vulg. l., vulgar latin
mil., milanez	vit., vechiu italian
mold., moldovean	ven., venețian
mr., macedo-român	vr., vechiu român
m. rus., rus dialectal	vsl., vechiu slav, vechiu bulgar.

SEMNE CONVENȚIONALE.

Semnul * (steluța) arată că cuvântul sau forma înaintea căreia stă nu se găsește în latina literară (veche, clasică și postclasică), dar existența ei în latina vulgară e documentată. Următorul exemplu va lămurii pe deplin aceasta. Cuvântul român *gingie* provine direct din latinul *gingiva*. Forma secundară *gingină*, uzitată în Moldova, precum și istriianul *jinjirea* nu s'au putut dezvoltă din *gingiva*, ci amândouă derivă dintr'o formă *gingina*, proprie latinei vulgare și consemnată în glosele lui Ion de Ianna «gingina pro gingiva». Deci mold. *gingină*, și ir. *jinjirea* < lat. * *gingina*.

Semnul † (cruciulița) arată că cuvântul sau forma înaintea căreia stă, e o reconstituire filologică. Reconstituiri sunt toate acele cuvinte și forme cari nu s'au găsit până acum în latina vulgară, dar existența lor se demonstrează ușor pe cale filologică. Exemple: † admixticare > *amestecare*, † ingravicare > *îngrecare*, † erecticare > *ridicare*, etc., formate din *mixtus*, *gravis*, *erectus*, după cum clasicile *communicare*, *morsicare*, etc. sunt formate din *communis*, *morsus*, etc.

Semnul > între două cuvinte arată că cel dintâiu a dat naștere celui de al doilea: *fermento* > *frământ*, *caballus* > *cal*, vsl. *rakъ* > *rac*. Acest semn poate fi cetit prin «a devenit» sau «a dat»: *habemus* > *avem*, iar * *habemus* > *am*, adică *habemus* a devenit *avem*, iar * *habimus* a dat *am*.

Semnul < între două cuvinte arată că cel dintâiu s'a născut din cel de al doilea: *mișel* < *misellus* (*mișel* din *misellus*), *usturare* < *ustulare*, sl. *platiti* < rom. *plătire*.

BIBLIOGRAFIE (1).

- App. Gl. Lat. = *Appendix ad glossarium mediae et infimae Latinitatis*—anexat la finele glosarului medio-grec de Du Cange.
- App. Prob. = *Appendix ad Probum*, în «Analecta grammatica» ed. Eichenfeld et Endliches (pag. 444 și urm.). Vindebonae 1837.
- Ascoli Id. friul. = *Sull'indioina friulana e sulla sua affinità colla lingua valaca*, Udine 1846.
- Arzollini Voc. it. = *Vocabulario vernacolo-italiano*. Venezia 1856.
- Azaïs Dict. = Gabriel Azaïs, *Dictionnaire des idiomes du midi dela France*, Montpellier 1877.
- Bayard L. = *Le latin de saint Cyprien*. Paris 1902.
- Bartoli = Dr. Matteo Giulio, *Das Dalmatische*, Glossare und Texte — Grammatik und Lexikon; Wien 1906. 2 vol. Lucrare publicat de «Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung».
- Biondelli B. = *Saggio sui dialetti gallo-italici*; Milano 1853.
- Blant Le = *Inscriptions chretiennes de la Gaule*, 2 vol. în 4; Paris 1856—1858.
- Bob. Cic. in. or. = *Bobiensis (Palimpsest)* Comentarii la discursurile lui Cicero în «Class. auct.», volumul II.
- Bouc. = Le Boucoiran, *Dictionnaire des idiomes meridionaux*, Leipzig—Paris 1898.
- C. d. B. = *Cuvente den bătrâni* de B. P. Hasdeu. București 1878 (3 vol).
- C. I. L. = *Corpus inscriptionum Latinarum*, ed. Theodor Mommsen. Berolini MDMDCCCLXIII. Mai ales volumele I și III cu *Inscriptionum Orientis et Illrici Latinarum supplementum*, p. 2570 și urm.
- Candrea H. = Aurel Candrea-Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantism*. Paris 1902.
- Cihac, I—II = *Dictionnaire d'étymologie Daco-romane*. Francfort s/M. I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes. 1870. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderns et albanais. 1879.

(1) Am omis din această bibliografie citațiunile transcrise complet la locurile respective precum și pe cele cari se înțeleg ușor.

Clar. Epp. Paul. = *Claromontanus der Paulinischen Briefe*, codice scris în Africa în sec. VI și edat de C. Tischendorf în 1852. Citațiunile sunt culese din *Vocalismus des Vulgärlateins* de Schuchardt.

Damé, T. = Frédéric Damé, *Incercare de terminologie poporană română*. București 1895.

Damé, Dict. = Frédéric Damé, *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, vol. I—IV.

Densușianu O., HLR. = O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I. Paris 1901.

D. W. = *Deutsches Wörterbuch* von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. (continuat de alți) 10 vol. Leipzig 1854—1899.

Dief. = Diefenbach, *Glossarium Latino-Germanicum*. E un supliment la opera ce urmează.

DuC. = Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, ed. Léopold Favre. Paris 1883.

DuC. Gl. Gr. = Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Graecitatis*. Vratislaviae 1891.

Diez = Friedrich Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, ed. Scheler. Bonn 1887.

Falucci = Luigi Falucci, *Provincialismi Forlivesi*. Forli 1901.

Forcell. = Forcellinus, *Totius Latinitatis lexicon*, ed. Doct. Vincentio de Vit. Prati, MDCCCLXXIX.

Forcell. Gl. = *Glossarium Latinum*, anexat la finele volumului VI din opera precedentă.

Festus, gramatic din sec. III a. Chr. A scris „*De significatione verborum libri XX*“, op pierdut și păstrat numai în rezumatul făcut de Paulus Diaconus, sec. VIII. Citațiunile sunt culese din Forcelin, Du Cange și alții.

Frâncu-Candrea, M. = Teofil Frâncu și George Candrea, *Români din Munții apuseni* (Moșii). Scriere etnografică cu 10 ilustrațiuni în fotografie. București 1888.

Frâncu-Candrea, R. = Teofil Frâncu și George Candrea, *Rotacismul la Moși și Istrieni*. București 1886.

Flor. Dig. = *Florentinus der Digesten*, sec. VII, edat de Gebauer și Spanenberg, 1776. Citațiunile după Schuchardt.

Philippide = Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*. Iași 1894.

Gaster, crest. = M. Gaster, *Crestomtie română*. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI—XIX] dialectale și populare cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez. Leipzig-București 1891. 2 vol.

Glavina A. — Diculescu C., *Calindaru lu Rumeri din Istrie*. Buc. 1905.

G. Mayer = Gustav Mayer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg 1891.

Gh. Ampl. = *Glossarium Amplonianum*, zis astfel după numele bibliotecii din Erfurt unde se păstrează. Cp. *Prodromus Glossariorum* de Gustav Loewe p. 111—134. Acest glosar pare a fi scris în sec. IX-lea.

Gl. Gall. = *Glossarium Gallicum*. Acesta e un glosar al limbii franceze vechi și formează al IX-lea volum din glosarul medio și infimo-latin de Du Cange.

Gl. Lat. Gr. = *Glossarium Latino-Graecum*. Sunt mai multe cu acest nume. Cel mai însemnat e atribuit de unii lui Flavius Theodorus Philoxenus (sec. IX-lea), de aci și numirea de Glossarium Philoxeni.

Gl. Monac. = *Glossarium Monacense*, zis astfel după numele bibliotecii unde a fost găsit. Cp. Loewe, *Prodromus Glossariorum* p. 232. și urm.

Gl. Pl. sau Placidus = Glossae Placidi — Lactantius Placidus, gramatic (sec. VI d. Cr.), cp. *Class. auct.* vol. III p. 427—503 și «Lactantii Placidi gossae» de dr A. Deuerling. Lipsia 1875.

Gl. Reich. = *Glosarul dela Reichenau*, compus în secolul al VIII-lea probabil în nordul Galiei. cp. Kr. Nyrop, *Gramm. hist. de la langue française* vol. I, p. 15—16.

Gl. vet. = *Glossarium vetus* în *Class. auct.* vol. VI.

Isidor = Isidor Hispalensis, „*Originum sive etymologiarum libri XX*”, dar mai ales *Glossae Latinae*, ed. Faustino Arevalo. Roma 1797—1803.

Ion de Ian. = Ioannes de Janua: *Summa seu Catholicon*, glosar manuscris datând din anul 10603 — vezi mai jos (Papua).

Itala und Vulgata, edate de M. Rönseh, 1 volum în-8. Marburg 1875.

Jipescu Op. = *Opincaru, cum iese și cum tribue să hie săteanu. Scriere în limba țăranului muntiean*, dă Gligore M. Jipescu. București 1881.

Jireček, Gesch. Bulg. = Const. Jos. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. Praga 1866.

Körting = Gustav Körting, *Lateinisch romanisches Wörterbuch*. Paderborn 1891.

Loewe C. Gl. = Gustav Loewe, *Prodromus corporis glossariorum Latinorum*. Lipsiae 1876.

Mar. Vict. = Marius Victorinus, gramatic, retor și poet, de națiune African, mort la 370 a. cr. A scris *De ortografia*, etc.

M. E. = B. Petriceicu Hașdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. Tom I-III. București 1886—1893. Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor (A-Bărhat).

Meyer-Lübke. = W. Meyer-Lübke, Professeur à l'Université de Wienne,

Grammaire des Langues romanes. Traduction français par Eugène Rabet, Professeur à l'Université de Fribourg (Suisse). Paris 1890.

Mândrescu, L. P. = *Literatură și obiceiuri poporane din comuna Râpa-de-jos, comitatul Mureș-Turda* (Transilvania), publicate de Simeon C. Mândrescu. București 1892.

Mardarie C. = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor* din 1846. Publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu. București 1900.

Mikl. Sl. in R. = Dr Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Wien 1861.

Mikl. sl. gr. lat. = Dr Franz Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum*. Vindebonae 1862—1865.

Mikl. Wb. Sl. = Dr Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien 1866.

Mistr. = Frederic Mistral, *Lou tresor dou Felibrige ou Dictionnaire provençal-français, embrassant les divers dialectes de la langue d'oc moderne*. Aix-en-Provence 1877.

Murat. ant. it. = Muratori, *Antiquitates italicæ*. Mediolani 1838.

Pal. Ev. = *Palatinus der Evangelien*, codice evangelic scris în Africa, secolul al IV-lea sau al V-lea. A fost edat de Const. Tischendorf în anul 1852. Latina în care e scris acest codice, explică multe particularități fonetice ale limbii române. Intre altele, există în acest codice forme ca blasphemilia în loc de blasphemia. Existența atărei forme înlătură presupunerea că ar fi o înrăurire slavică intercalarea lui *l* în substantivele macedo-române ca: frațilje, cuscilje, etc., corăspunzând daco-românilor frăție, cuscrie.

Papia *Elementarium*, glosar în manuscris 'scris în anul 1192. Vezi mai jos. (Ugutio).

Pușcariu S. Dr., *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. Wien 1905.

Palliopi Emil, *Wörterbuch des ober- und unterengadino*. Samaden 1902.

Rozière M. de, *Recueil général des formules usitées dans l'empire des Francs du V-e au VI-e siècle*. Paris, 3 vol. în 8, 1859—1871. Numărul paginei este indicat în cifre arabe, al formulei în cifre romane. Citațiunile din această operă le-am făcut după P. Clairin, *Du Genitif latin*. Paris 1880.

Romania, *Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes, publié par Paul Mayer et Gaston Paris*. Paris 1872—1903; iar dela 1904 — sub direcția lui Paul Mayer și Ant. Thomas.

Săghinescu, V. = V. Săghinescu, *Vocabular românesc de vreo câteva mii cuvinte, cu o critică minuțioasă și cu îndreptarea erorilor* «Dicționarului universal al limbii române» de Lazăr Șăineanu, etc. Iași 1901.

Sch. Voc. Vulgat. = Hugo Schuchardt, *Vocalismus des Vulgärlateins*. Leipzig 1868 (3 volume).

Sainte Euphrosyne = *La vie* —, Această carte datând din secolul al VIII-lea. e scrisă într'o latinească poporană în nordul Franței. S'a publicat cu explicații și anotațiuni de M. Boucherie în *Rev. de langues rom.*, 1871, p. 23 și urm.

Șăineanu L., *Influența orientală asupra limbii și culturii române, partea II, vocabularul*. București 1900.

Salvioni Carlo, *Fonetica del dialetto moderno della città di Milano — saggio linguistico* — Torino 1884.

Thesaurus Graecae linguae ab Henrico Stephano constructus, etc. 10 vol. Paris 1831.

Thes[aurus] nov. Lat. = *Thesaurus novus Latinitatis*, glosar scris de un monah glocestrens anume Osborn. Este editat de Mai în Class. auct. vol. VIII-lea.

Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*. Leipzig 1884.

Traina Voc. = *Vocabolario delle voci italiane con saggio di altre differenze ortografiche e gramaticali*, di Antonio Traina. Nuova edizione con appendice. Palermo 1888.

Ugutio = Agno Ugutio, Episcopus Ferrariensis, *Vocabularium*, anno 987(?). Acest glosar manuscript a fost edat la un loc cu celelalte două (Ión de Iania și Papia) sub titlul de *Summa Ianiensis, Huguiciòne et Papia excerptus*. Veneția, anno MCCCXC» care op a fost utilizat de Du Cange în monumentalul său glosar.

Ungarelli Voc. = Vocabolario del dialetto bolognese. Bologna 1901.

Weigand, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, vol. I.—XI. Ver. Plin. = *Veronensis (Palimpsest) Plinii*, scris în Italia de sus în sec. IV sau V și publicat de Mone. Citațiunile le-am făcut după Schuchardt.

Viciu Gl. = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Extras din Anal. Acad. tom. XXIX. Mem. Secț. Lit. București 1906.

Vind. Liv. = *Vindebonensis Livii*, coprinzând cărțile XLI—XLV din Liviu, scris în Irlanda sec. VI după Hr. ed. Hertz. Conține importante mostre de rotacism: vicirus, seratus, etc.

Zeitschrift = *Zeitschrift für romanische Philologie*, herausgegeben von Dr. Gustav Gröber, Niemeyer. 1876 urmm.

PRIVIRI GENERALE.

Judecată în liniamentele-i generale, în mecanismul declinării și al conjugării, în forma integrală a cuvintelor, în structura frazei și în cantitatea numerică a unui element clasic, româna e dintre toate limbile surori cea mai apropiată de latinește. Intr'adevăr, pe când toate celelalte limbi neolatine au ajuns la o declinare pur analitică formată cu prepozițiuni, româna singură a păstrat sistemul clasic al declinării cu sufixe. Afară de sufixele finale *s* și *m*, cari au pierit din cauza pozițiunii lor, întâlnim în românește mai pe toate celelalte sufixe de declinare. De exemplu, *e* și *i* pentru genetiv și dativ singular: (unei) *case*, (unei) *mame*, (unei) *doamne*, (unei) *legi*, (unei) *vulpi*, unei *poame dulci*... latinește: *casae*, *mammae*, *dominae*, *legi*, *vulpi*, * *pomae dulci* (1). Suffixul *e* pentru vocativul singular al substantivelor și ajectivelor de declinația II-a: *bărbat-e*, *lup-e*, *codr-e*, *tiner-e*, *luminat-e*, etc... În fine, sufixul *or* pentru genetiv și dativ plural: *l-or* < *illorum*, *ăstor* < *istorum*, *acestor* < *ecc'istorum*, *multor* > *multorum*... În regulă generală, forma cuvintelor se prezintă mult mai nealterată în românește decât în celelalte limbi neolatine. Să dăm câteva exemple: lat. *digitus* > rom. *deget* (deșt), it. *dito*, rtr. *det*, pr. *det-z*, fr. *doigt*, sp. *dedo*, pg. *dedo*; lat. *dicere* > rom. *zicere*, it. *dire*, fr. *dire*, cat. *dir*, sp. *decir*; lat. *laudare* > rom. *lăudare*, it. *lodare*, pr. *lauzar*, fr. *louer*, sp. *lovar*; lat. *junice*, nom. *junix* > rom. *junice* (*junincă* e din * *junica*), fr. *genise*, rtr. *gianischa*, în celelalte a dispărut, etc. Neștirbita mănținere a formei a tentat pe unii filologi să considere multe cuvinte românești drept neologisme. Așa Körting în *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* consideră ajectivul *galben* (*galbin*) < lat. *galbinus* ca un «*gelehrtes Wort*», introdus în limbă de

(1) În latina vulgară, dativul și genetivul substantivelor aveau în comun o singură formă, aceea a dativului din latina clasică, de ex.: „*nomene patri et filio et spiritoi sancto*“ (Form. de conj., 35—36, ep. Rev. I. rom. 1874, p. 105). La determinative însă, genetivul-dativul au adoptat forma genetivului clasic: *unor* > *unorum*, *multor* < *multorum*, *ălor* < *illorum*, etc.

literați! Din aceeaș cauză, când expune progenia latinului geminus în limbile romanice, pune în parantez pe *gemen* (geamăn) al nostru. D-l S. Pușcariu socotește ajectivul *pedestru* — de unde pedestraș, pedestrit — <lat. pedester ca o vorbă literară (buchstabliches Wort), adică împrumutată, deși îl găsim des în scriptele vechi românești: «...strâmturi ca acelea de nu eră nici de cal, nici de pedestru» (Ureche, *Cronica*); «Faraon au zis: cum ai venit? — Archiri au zis: nici călari, nici pedestru». (Istoria lui Sanagrid împărat, 1784—cp. Gaster *Crest.* II, 137) E uzitat chiar în codicele voronețan: «.. pedestru să meargă» (17/7), etc. etc. Azi în vorbirea poporului are și o accepție figurată (Săghinescu, vocabular) «Copilul dumitale, nene, e pedestru la carte», adică e în urma conșcolariilor lui, merge încet de tot. Derivatul pedestraș apare și în unele producțiuni poporane. Așă într'o colindă din ținutul Zarandului:

„Giur de giur de el
Cete-mi de boieri

Stur de călărași
Mii de pedestrași“ (1).

O mulțime de cuvinte clasice pierdute în celelalte limbi surori se păstrează numai în românește. Exemple: lat. albus-a-um > rom. *albă*. Incolo afară de reto-romanul alf — care posedă un sinonim mai uzitat, biank — și de portugezul alvo «alburii», albus-a-um a fost pretutindeni suplantat prin germanul blank. Vorba annotinus-a-um din sfera vieții rustice e reprezentată pe tărâmul neolatin numai de românul *noatin-ă*; ager-agri din latina clasică în celelalte limbi neolatine a fost înlocuit prin campus, pe când în românește s'au păstrat amândouă aceste vorbe: *câmp*, *agru*; cadus vel cadum «vasis species» numai româna l-a conservat sub forma *cadă* și de aci trecu și în limbile slavice; latinul interrogare a pierit din toate celelalte limbi surori rămânând numai în româna: *întrebare* și în provensală entervar, deoarece it. interrogare, fr. interroger, cat. sp. pg. interrogar, prov. interrogar cum și rom. interogare sunt venite pe cale literară. În fine clasicisme ca: apricus > *aprig* — italianul aprico e literar —, blandus > *blând*, — it. sp. blando sunt literare —, lingula > *lingură*, haedus > *ied*, — incolo numai în sardă: edu —, incipere > *incepere*, ariete, aries > *arete*, ovis > *oaie*, pedester > *pedestru*, sicilis > *secere*, scire > *știre*; perambulare > *preumblare*, *primblare*, *plimbare*, mr. *primnare*; antambulare > *întâmpinare*, placenta > *plăcintă*, sarcina > *sarcină*, vitricus > *vitreg*, (vitrig), visum > *vis* — mai există în sardă: bisu

(1) Marian, *Legendele M. Dom.*, p. 290.

«sonno», bisare «sognare» (Spanu)—verbum > vorbă, victimare > vătămare, venetus > vânător, udus > ud, udare > udare, etc.;—toate acestea sunt cuvinte, pe cari le-a păstrat numai româna. Dealtminteri unele cuvinte păstrate în toate celelalte limbi neolatine, româna singură le-a pierdut. Acestea sunt mult mai puține. Exemple:

lat. amare > it. amare, pr. amar, fr. aimer, sp. pg. amar—rom. iubire < vsl. liubiți.

lat. semper > it. sempre, sard. semper, retr. pr. vfr. cat. sempre—rom. totdeauna, mereu.

lat. sepes > it. siepe, rtr. seiff, pr. sep-s vfr. seif—rom. gard, > vsl. gradъ.

» sequere > it. seguire, pr. segre, seguir, vfr. sevre, sivre, sieure, nfr. suivre. sp. pg. seguir—rom. urmare, < lat. olmare.

lat. simia > it. scimia, scimmia, fr. singe, pr. simia, simi-s, cimi-s, sp. jimia, lângă care se uzitează și mono, pg. numai mono și macaco—românește maimuță (momiță).

lat. labrum > it. labbro, fr. lévre, sp. pg. labio—rom. buză.

» sinapi (gr. σινάπι) > it. senape, rtr. senev, nfr. sanve, sénevé, sp. jenabe ngrm. Senf,—rom. muștar.

În privința străinismelor din românește, avem de observat următoarea împrejurare: Tocmai în același loc, unde în românește s'a vârit un slavonism ori grecism, în celelalte limbi romanice s'a introdus un germanism. Coincidența e semnificativă și o mulțime de exemple o scot în evidență. Dăm aci numai câteva:

rom. bogat din vsl. bogatъ „dives“: it. ricco, pr. ric-s, fr. riche, sp. rico. pg. rico—din vgrm. rāhhi, ngrm. reich.

cârciumă din vsl. Krъčima „taberna“: it. albergo, pr. alberc, sp. albergue, pg. albergue, nfr. auberge—din vgrm. heriberga.

dobândire din vsl. dobytī-dobađa «adipisci»: it. guadagnare, rtr. gudoignar, pr. gazanhar, fr. gagner, cat. guanyar, vsp. guadañar «a cosi» (cp. grm. weidenen «a paște»), pg. ganhar—din vgr. weidenen.

grădină din vsl. gradina „hortus“: it. giardino, pr. giardino, fr. dial. gardin, fr. jardin, mlat. gardinum—din vgrm. gart, gardh, ngrm. Garten.

pândire din vsl. pāditi «pellere etc.»: it. guatare, fr. guetter «a pândi» din vgrm. wachten «wache machen».

obraz din vsl. obrazъ «forma, imago, facies»: it. guancia din vgrm. wanga, wankia „idem“.

pinten din vsl. pētino «calcar», peța «calx»: it. sperone și sprone—verb speronare sau spronare „a da călcăie, a da pinteni» pr. espero-s, fr. éperon

vsp. esporon, nsp. espolon, pg. esporão — din vgrm. sporo plural. sporen, ngrm. Sporen.

păzire din vsl. paziti «attendere»: it. guardare, pr. sp. pg. guardar, fr. garder—din goticul wardja, vgrm. wardo, warta «pază, gardă».

stâncă < vsl. stēna «saxum» (?), cp. grm. stein «piatră, steinig «pietros stâncos»: it. rocco, roccia, fr. roc, roche, pr. roc-s, cat-roc «pietriș», sp. pg. roca—gänzlich unbekannter Herkunft» (Körting).

snop din vsl. snopъ «fasciculus, manipulus»: pr. garba, fr. gerbe, cat. arag. garba—din vgrm. garba.

proaspăt din grecul πρόσφατος «idem»: it. fresco, rtr. frešk, pr. fresc, fr. frais, fraiche—din vgrm. frīsk, ngrm. frisch.

trufie din gr. τρυφή „fast, lux, superbie“: it. orgoglio și rigoglio, pr. orgolhs, erguelh-s; fr. orgueil, cat. orgull, sp. orgullo, pg. orgulho—din vgrm. urgoli. E îndoios dacă derivă tot din grecul τρυφή și italianul tronfio «enorgueilli», tronfieza «orgueil», tronfiare «s'enorgueillir».

pâlc din vsl. plъkъ «multitudo»: it. comase, folco «mulțime», vfr. folc. fouc, pr. folc «turmă; oaste» — din vgrm. folk, ngrm Volk (lat. vulgus, etc.).

În șirul limbilor romanice, după unanimele atestațiuni ale filologilor, româna este în cea mai strânsă comuniune cu italiana. Proba acestui lucru și-o poate face oricine, comparând punct cu punct elementele constitutive ale limbilor romanice în genere și ale italianei și românei în specie. Deci fondul principal al limbii române e un fond italic. Lângă fondul de origine italică s'a adaus dela început un fond mai mic de origine galică și altul și mai mic de origine ilirică. Cu alte cuvinte, în epoca de formațiune a limbii române au existat în totului-tot trei dialecte diferite ale latinei vulgare: unul fundamental, latino-italic, și două secundare, latino-galic și latino-iliric. Aceste dialecte vechi, cari subșed la baza limbii române, deși s'au contopit în decursul timpurilor tustrele laolaltă, dând naștere unei limbi unitare, totuș urmele lor se străvăd destul de clar și în starea actuală a limbii. Sunt în limba română de azi fenomene fonetice și elemente lexice, cari nu pot fi lămurite fără a ne referi la acele dialecte vechi. Un exemplu e suficient să dovedească acest lucru: Cum din latinul Aprilis avem *Prier* în loc de Prir, or din grillus (grilus) > grier, înloc de *gril* sau *grir*? După forma lor, aceste cuvinte românești sunt niște resturi din dialectul iliric. Latina vulgară ce se vorbiă în Iliria, mai ales în miazănoaptea acestei provincii, între alte particularități, aveă și pe aceea de a înlocui în pronunție vocala *i* lung și accentuat prin *ei*; amicus < amicus, apreilus < * aprilus, leinus < linus, greilus < grillus,

fareina < farina, etc.. Din acest dialect latin a împrumutat germana veche unele cuvinte precum: Lein < linus, latein < latinus, Wein < vinum, etc.. În limba Dalmatinilor (1) (Morlachilor?) și mai ales a Veglioșilor (2) — locuitorii din insula Veglia situată în nordul Adriaticei lângă țărmul iliric — s'a păstrat diftongul ei, provenit din i latin, rostindu-se însă ca *ai*: *apráil* < april, *amáic* < amicus, *formàika* < formica, *faràina* < farina, etc. (Bartoli, *Das Dalmatische*). Deci, din Apreilus s'a născut treptat: Preir, Preer, Prier și Priar — «Iarba eră deasă ca peria, să fi zis c'a sosit Priar cu adierile încropite, cu lumina caldă, cu hălăciuga de brebeni...» (Delavrancea, *Moș Crăciun*) — iar greilus a dat greer și grier (formă secundară greier). Despre aceste dialecte române stinse: latino-italic, latino-galic și latino-iliric, vom vorbi tocmai către finele întregului studiu, din care ființa a tustrele va răsări ca o consecință naturală — ca să nu pară că vreau să înaintez așa dintr'odată o teorie nouă și să surp numai cu două-trei exemple aserțiunile cunoscute și recunoscute.

Considerând însă izolat româna față de latina clasică, prima se prezintă față de a doua simplificată în declinare și conjugare, văduvită de multe cuvinte clasice și înavuțită cu elemente nouă, fie latine rustice, fie străine. Iată un șir de vorbe latine poporane, cari au înlocuit echivalentele lor clasice, din care cauză acestea din urmă au și dispărut din limbă:

bannum pe pecunia „ban“	* imbracare pe induere „îmbrăcere“
bratus pe abies „brad“	lumen pe mundus „lume“
brusca pe rana „broască“	manducare pe edere „mâncare“
caballus pe equus „cal“	plangere pe flere „plângere“
*casatum pe vicus „sat“	torquere pe nere „toarcere“
carreare pe vehere „cărare“	petiolus pe pes „picior“
comparare pe emere „cumpărare“	metaxa pe sericum „mătase“
focus pe ignis „foc“	orbis pe caecus „orb“
gula pe os „gură“	* padulis pe silva „pădure“
disligare pe solveere „deslegare“	papyrus pe juncus „papură“
fortuna pe procella „furtună“	selinum pe apium „țelină“
incarricare pe onerare „încărcare„	tintinnala, zinzala pe culex „țințar“.

Multe dintre aceste cuvinte poporane erau cunoscute și latinei clasice, însă cu altă accepțiune. Cele mai multe sunt proprii numai

(1—2) Astăzi slavizați aproape cu totul de puhoiul croat și sârb.

latinei rustice, precum «*ban num, pecunia multatitia, tributum*» (DuC), «*bratus, species arboris semper viridis*» (Pliniu, *Historia naturalis*), «*Rubeta, ranae genus, bruscus dicitur vulgo*» (Papia), «*Solvere quod et disligare dicitur*» (Forcell. Gh.), prov. deslegă «*délier*» (Mistral), «(im) *bracare = bracas induere; debracare = bracas extrahere*» (Ugutio), «*apium, herba eadem ac selinum*» (Forcell.), «*culices, tintinalas vocant plebei a sonitu alarum*» (Vet. Scholast. Cruq. ad Horat. I, Sat. 4. 14). Tintinala trecând prin faza tintiala a pvenit la forma zinzala existentă în Du Cange.

Ajectivele materiale în eus-a-um: aureus, argenteus, ligneus, marmoreus, vitreus, etc. au pierit fără urmă din românește. Ele sunt redatate prin substantivul corăspunzător însoțit de prepoziția de: mons aureus «*munte de aur*», ligula argentea «*lingură de argint*», mensa marmorea «*masă de marmură*», etc. Unii poeți ai latinității clasice nu rareori fac uz de această perifrază: «*Templum de marmore ponam*» (Virg. Georg. III, 13), «*De duro este ultima ferro (proles)*» (Ovid, Met. 1,127). Unele verbe au fost înlocuite prin locuțiuni corăspunzătoare. Așa memini prin «*mi-aduc aminte*»; decet și dedecet prin „*se cuvine, șade bine, șade rău*“, etc. Atari expresiuni erau cunoscute și latinei vulgare: «*Male sedet in juvene vina cognoscere*» (citată de DuC) — *Rău șade* tânărului să cunoască vinul», franțuzește, «*il ne sied pas; il est mal séant*». În fonetica limbii române se observă pierderea unui număr mai mare sau mai mic de sunuri din corpul cuvintelor, și nu rareori în forma unor cuvinte întâmpinăm niște sunuri parazite introduse în decursul timpului de caprițiul vorbitorilor sau mai probabil născute grație unei legi secrete a organelor vocale. Faptul cel mai caracteristic, însă, e prezența în fonetismul român a unor sunuri (*ă* și *î*) nouă și particulare limbii române. În fine, la tot pasul, răsar fel de fel de modificări în fonetică ca și în morfologie, în sintaxă ca și în semaseologie.

Aceste modificări progresive se datoresc mai întâiu îndelungatului răstimp, în decursul căruia româna rămase în stare de dialect, încredințată numai transmisiunii orale din generație în generație; apoi particularităților de pronunție a fiecărei masse de coloniști în speță; înrâurilor interne și externe: clima, modul de vieață, regimul alimentar, pacea și resbelul, negoțul și meseriile, dominațiunile și legăturile cu popoarele străine și în fine nelogismele introduse de literați mai întâiu din slavonește, apoi din ungurește, turcește și franțuzește. Trasformările acestea nu s'au făcut la întâmplare, ci conform unor legi limbistice neconștiute, cari și-au lărgit sfera mai

ales în virtutea analogiei. Dintre aceste legi cele mai clare, mai largi și mai însemnate sunt legile fonetice. Unele dintre ele au încetat de mult acțiunea lor, sunt cu alte cuvinte legi moarte, altele însă sunt legi vii și după ele limba își desvoaltă formele sale și azi ca și în trecut. Abaterile dela aceste legi nu sunt excepțiuni propriu zise, ci sunt mai ales urme din vechi dialecte dispărute. Pentru ușurință, totalitatea legilor de transformare a vocalelor o vom numi vocalism, iar totalitatea legilor de transformare a consoanelor consonantism.

TEZAUURUL LEXICAL.

În starea actuală a filologiei românești, e greu a face o statistică exactă și definitivă, în care să se arate proporția numerică a tuturor elementelor lexice, cari constituiesc dicționarul limbii române. Rezultatele de până acum relative la acest punct sunt foarte puțin rezistente unei cercetări mai amănunțite. Nicăiri pe domeniul filologiei românești nu s'au vânturat teorii mai pripite și mai neconforme cu adevărul ca în jurul acestei chestiuni. Cihac este cel dintâiu filolog, care a căutat să stabilească o comparație cantitativă, între diversele elemente lexice din românește. După statistica sa, în limba română sunt două cincimi de cuvinte slavonești față numai de o cincime de cuvinte romanice. Peste acest substrat s'a adăugat apoi o cincime de vorbe turcești, o zecime de ungurisme, etc. Tot pe baza lucrărilor lui Cihac, Tiktin în a sa «*Gramatik der rumänischen Sprache*», pag. 568, ediția din anul 1905, dă următoarele cifre: 3800 slavonisme, 2600 latine, 700 turcisme, 650 grecisme, 500 cuvinte ungurești și 50 albanisme. Aceasta din urmă e statistica curentă de astăzi. Deși cantitatea relativă a elementelor slave e ceva mai temperată la Tiktin decât la Cihac, totuși adevărul e foarte depărtat de cifrele date. În regulă generală, elementul slav față de celelalte a fost todeauna exagerat atingând culmea în dicționarul lui Cihac, pe când elementul latin a fost și este sistematic micșorat. Mijloacele prin cari s'a ajuns la aceste rezultate neconforme cu adevărul sunt multe și felurite. Vom examina pe cele mai bătaoare la ochi. 1) S'au considerat de slavone multe cuvinte de origine latină sau romanică: *aciotală* < *acquiabulum, *ceață* < *caecia, *ban* < *bannum, *lebadă* < albida, *nevastă* < *nebestra, *prepeleac* < *perpenniculum, *popă* < popa și *papa, *toiag* < *taleaca, *zestre* < dextra, etc. etc. 2) Un șir întreg de vorbe imitative sau onoma-

topee contează la Cihac tot ca slavonisme: *chiuire*, *chiot*, *chiotire*, *chicotire*, *cârăire*, *foşnire*, *foşnet*, *ghiorăire*, *grohăire*, *hăcăire*, *hop*, *hopăire*, *măcăire*, *bombăire*, *ocăcăire*, *scărtăire*, *huire*, *huet*, *sfărăire*, *vuire*, *vuet*, *zuzăire*, *zuzăt*, etc. etc. Contrariu lui Cihac, dl. Philippide socoteşte ca onomatopee şi alte cuvinte cari la cel dintăiu sunt date drept slavice precum: *bulbuc*, *boscorodire*, *burtă*, *buhaiu* (?), *cioară*, *ciocărlan*, *ciupire*, *clocire*, *fomf*, *fleoartă*, etc. (pag. 87). De sigur că atari cuvinte în nici un caz nu pot fi considerate ca onomatopee, în cercul limbii române cel puţin. Din cuvintele înşirate două sunt slavice: *boscorodire* şi *fomf*; două sunt germane; *ciupire* < *zupfen* «idem» şi *fleoartă* < (eine) *Flätze*, sau *Flötze* «femina impudens», *Flätz*, *Flötz* «homo impudens» (Grimm), iar originea celorlalte e cu totul alta. 3) Cuvinte pur germane sunt atribuite tot limbii slavone: *bleasc*, *brăgle*, *bolf*, *bolovan*, *bulvan*, *bulgăr*, *mutră*, *ciuf*, *mutrire* (mr.), etc. etc. Observaţiunile următoare vor demonstra cât de puţin fundată e teoria originii lor slavone. *Bleasc* e un provincialism, care înseamnă «sufletul animalelor numit mai des «abur». E considerat în genere ca provenind din vsl. *bliskъ* «splendor». (Miklosich, Cihac, Hasdeu), pe când în realitate nu poate fi decât mediogermanul *blast*, plural *bläste* «flatus», vgrm. *pläst*, ags. *blæst*, german dialectal «*blast für blast*», ngrm. *Blas* «spiritus, halitus», din verbul *blasen* «a suflă, a respiră».

Brăgle «cele două beţe paralele dela răsboiu, în cari se pune spata şi se fixează», provincialism oltenesc sinonim cu *vătale*. E rău derivat din rusul *berdo*, pol. *bardo*, etc. «peigne de tisserand» şi acestea din vsl. *brědo* «clivus». După justa etimologie nu poate fi dedus decât din germanul *Britle* (*Bridle*) = ein Werkzeug der Weber «(Grimm), m. grm. *briten* «a ţese», vgrm. *brittil*, *pritol*, it. *predollo*, *briglia*, fr. *bridel*, sp. pg. pr. *brida*.

Bolf, *bolovan*, *bulvan* şi *bulgăr* au purces pe căile multiple de derivaţiune din germanul *bloch* «trunchiu de arbore, bloc, drob, bulgăr» — *truncus arboris*, *caudex*, *cippus*; *klotz*, *klumpen* (Grimm). Prin transpoziţiia lui *l* şi prin prefăcerea lui *ch* în *f*, *bloch* a devenit *bolf*, «pietrou» (transilv.). Prin aninarea sufixului augmentativ *an* — cp. *junc-an*, *pit-an*, *gol-an*, etc. — şi prin propagaţiia lui *o*, *bolf* a devenit *bolfan* — *bolovan*. Cuvântul *bulvan* «lemn gros din care se taie scânduri» (A. Viciu) s'a născut prin aninarea aceluiaş sufix *an* şi numai el păstrează accepţiunea radicalului de «truncus arboris», cu care germanul *bloch* trecuse şi în latina posterioară «*bloch*, *bloccus* = (Duc). *Bulgăr* derivă din *blocculus* — *bulgolo* şi e

cea mai româniată formă din întreaga progenie a germanului bloch. Derivația dintr'un tip latin reconstruit † bulgulus din bulga «sac» (Pușcariu) e temerară. *Mutrire* sau muntrire e un verb întrebuițat azi numai în dialectul macedonean. Derivă din vechiu-germanul muntran, mgrm. mundern «vigilare, excitare e somno, observare intueri», derivat din ajectivul munter «vigilent, deștept, vioiu». Substantivul *mutră* e un derivat verbal.

Ciuf «ébouriffé, mal peigné, velu, à longs, poils, en touffes, touffe de cheveux, de poils, toupet, huppe des oiseaux», derivate ciufuire, ciufulit. După Cihac derivă din vsl. čubъ «crista», rus. čupъ, ćuprina «toupet», etc. Exact vorbind nu poate derivă decât din germanul schoßf «touffe de cheveux», de unde italianul «ciuffo capelli piu longhi sul fronte e anche cespo», deminutiv ciuffetto, prov. chuf. „pili super frontem, etc.

4) S'au strecurat în unele lucrări de filologie cuvinte cari nici odată n'au existat în românește. Exemple: hod, hălni, etc. (Cihac). În dicționarul etimologic al limbilor slavice, pag. 164, Miklosich afirmă că slăvul lędina «terra inculta» a dat în românește *lindină* (sinonim cu țelină, păragină)! Un asemenea cuvânt nu există în românește și nu l-a înregistrat nimeni în vreun dicționar sau glosar românesc nici înainte nici după Miklosich. Chiar Cihac, pentru care orice slavonism eră un element prețios bine venit pentru teoria sa, n'a înregistrat nicăiri în dicționarul său cuvântul lindină «pământ necultivat, țelină». Atribuirea unui asemenea cuvânt limbii române e o simplă eroare a lui Miklosich. Din cauza unei false memorii, acesta, când expunea derivatele slavonești ale cuvântului paleo-slav lędina «terra inculta», a alăturat aci și vorba rom. lindină «ovum pulicis», care foneticește poate fi raportat ușor la v. slavul lędina. E știut însă, că românul lindină derivă din latinescul *lendo-lendinis (=clasic lens-lendis «ovum pulicis») de unde italianul lendine, sard. lendine și lendiri, rtr. lendel, pr. lende, fr. lente, etc. Curios însă e faptul, că eroarea lui Miklosich s'a strecurat și în «*Histoire de la langue roumaine*» de O. Densușianu. Astfel la pagina 271 a acestei cărți, unde se vorbește de prefacerea ce suferă în românește slavul ę (e nazal) e dat între altele ca exemplu și lędina > lindină!.

5) Pe când slavonismele sunt căutate cu lumânarea, ba chiar inventate, vorbele curat românești sunt înlăturate cu grămada din dicționarele etimologice și din alte lucrări de filologie. Dacă ne uităm în recentul dicționar etimologic de S. Pușcariu, obser-

văm imediat absența unui mare număr de cuvinte românești, pe cari le întâmpinăm la tot pasul atât în vorbirea vie a poporului cât și în diferite scrieri. Unele din acestea par a fi omise intenționat (1), fiind socotite ca formațiuni românești, pe când în realitate se urcă la prototipuri latine: *bunețe* <bonitia, *credincer* <credentiarius, *cerbicos* <cervicosus, *găinar* <gallinarius, *grăsun* <*grasso-onis, *iepar* «hoț de cai» <equarius, *linți* <lentesium, *lăudăros* <*laudulosus, din laus-laudo, cp. fraudulosus din fraus-fraudis, *luminos* <luminosus, *luminat* <*luminaceum, *lăudăciune* <laudatio-onis, *mărunțel* <minutellus, *muscel* (muștel) <*moncitellus, formă transpozitivă din monticellus, *mucări* <*muccale-is, *nărtos* <naritosus, *păcătos* <peccatosus *păsăreă* <passerella, *flriceă* <floricella, *pielceă* <pellicella, *repaos* <*repausum, *rătunjor* <rotundeolos, *repejune* <*rapido-onis *pietroiu* <*petroneum, *pulpos* <pulposus, *punticeă* <ponticella, *patrejune* <*putridio-onis *putreziciune* <*putriditio-onis, *păros* <pilosus, *roșcat* <rossicatus, *săcoteiu* <*saccuti-lius, *spurcăciune* <spurcatio-onis, *ungher* <angularis (locus), etc. etc. Altele sunt omise fără nici un motiv, precum sunt următoarele: *Mursă*. 1) «mierea cea mai bună dintr'un fagure»: dulce ca mursa, 2) «Vin amestecat cu miere», 3) «must dulce»: mursa de struguri, etc. din latinul mulsum vel *mulsa* «aqua melle mixta»; vinum melle admixtum», etc. (Forcell), it mulsa, florentin molsa «mesticanza di miele ed acqua» (Salvioni).

Colb, «pulbere». Forma acestui cuvânt având două labiale, prima s'a disimilat în guturala c: polbu > colb, lat. polvis pro pulvis (Forcell) sp. polvo.

Albugine, «albeață la ochi, lat. albugo-inis. Ocurge în *Cuvente den bătrâni* (vol. I, p. 268). *Glie* din gleba. *Spur* «copil din flori», *spuroaică* «fată din flori», uzitat în Bucovina (Damé, etc.) din latinul spurius «idem».

Mesc—mescui—mescut—meștere «a turna vin, a trata, etc.»; derivate: mescător «cupar, paharnic», mescătoare «vadră». În dialectul daco-român cuvintele acestea par a nu mai fi uzitate azi. S'au întrebuințat mai des până pe la jumătatea secolului al XVIII, căci ocurg în lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul (1649): «425. vinočerpate «*mesticătorii de vin*», чръпці; чаšникъ = mes-

(1) Dicționarul acesta fiind publicat cu cheltueala unei societăți științifice germane, Domnului S. Pușcariu i s'a determinat ce anume întindere să aibă cartea.

cătoriu, paharnic», «4410 чѣрпала поѣрѣпало = *mestecătoare, vadră*»; поѣрпайт воду = mesc apă» (*Cuv. d. bătrâni*, vol. I, p. 292). Prin unele părți ale Transivaniei e posibil să fie uzitat și astăzi, căci ne întâmpină într'o colindă din Soroștin, (Alba-inferioară), care se începe cu versul «Soare-mi pare...» și publicată fragmentar în glosarul d-lui Alexiu Viciu:

«Da la masă cine șed?	<i>Mește</i> muma lui Ion
— Șed boieri țării	<i>Mește-le</i> , grăește-le:
Țării Moldovei	Bieți, boieri, etc.» (Comunicată de I.
Vin la masă cin'le <i>mește</i> ?	Bianu, stud. cl. V-a, 1897).

În dialectul aromân, vorba aceasta e de un uz general: mesc-miscui — miscută, etc., căpătând și un înțeles mai depărtat de «a cinsti, a face un dar cuivă, a mitui»: «Și la lumtă și la pătez mi *miscură* cumnațâli» (Mihăileanu), adică și la nuntă și la botez cumnații mi-au făcut daruri. «Lu *miscu* cu dao lire, ca s'li-i dea a lui dhi-che» (ibid), Il mitui cu două lire ca să-i dea lui dreptate.

Cuvântul mesc — meștere «a turnă vin cuivă» e însuș latinul misceo — miscere» a amestecă» întrebuințat în latina clasică chiar cu accepția din românește: «Qui alteri *misceat* mulsum, ipse non sitiens» (Cic. Fin. 2, 5 extr.), «Quod tibi *miscuerit* sapias, libat ipse, jubeto» (Ov. Amor. 1, 429), «*miscere* pocula alicui» (Ov. Met. 10, 160). Alunecarea înțelesului s'a făcut foarte ușor. Cei vechi obișnuiau să amestece vinul cu apă înainte de a-l servi la masă. Cu timpul, înțelesul verbului miscere extinzându-se, a început a desemna întreaga operațiune ce precede băutul vinului, deci și aceea de a-l turnă în pahare, a-l servi, etc. «Post invecum morem miscendi aquam vino, quia merum capiti inimicum senserant, qui primi ejus usum invenerunt, miscere pro *bibendum* praebere usurpari coepit, licet minime dilutum vinum detur». (Forcellinus).

Decindea «dincolo». Pușcariu menționează numai forma cinde (Dositeiu), care azi e dispărută. Compusul decinde e în uz și astăzi: «decinde = dincolo» (în sudul Vlascei, Weigand), „*decindea* Dunărei» (Odobescu), „Pe *deacindea* Jiului, Jiului pustiului» (G. Baronzi, *Badea Haiducul*), «*decinde* preste Arieș până într'o cetate pustie» (*Geografia Ardealului*, an. 1660); «Să treacă peste Dunăre *decinde* în Misia» (Cant. *Cron.* 215). *Toapsec* «otravă», ir. topsechea. În latina târzie toxicum, ngr. *τόξικον*, alb toxik, ven. tossego, it. tosico et tosco, sp. tosigo, pg. toxigo, pr. tueissec, tueyssec, vfr. toxiche

nfr. toxique. Forma româna toapsec o întrebuițează principele Cantemir în scrierile sale: «Coadă cu venin și *toapsec* întrarmându-și» (*Ist. Ieroglif.* p. 22). «Și băutura *toapsecului* să beau» (ibid., 245).

Topsicare sau *întopsicare*, latinește «toxicare = veneno inficere, necare». «De carele lovit și *topscat*» (Cant. *Hroglif.* 209). (Duc). «M'a mușcat, m'a *topscat*—La inimă m'a săgetat» (Descântec de șarpe, Teodorescu G. D., *Poezii pop.*, p. 393); „Bubă veninată — bubă *topscată*» (Descântec cules din Roșiori de C. Țapu, Tocilescu, —Folklor, p. 611); «Tu izdate—*topscate*—înveninate—turburate» (Desc. cules de acelaș dela Constantin I. Rădoi, Valea-cu apă, Gorj ibid., p. 624); «Brâncă bășicată—brâncă *topscată*» (Cules dela Stana Reșica, Drăgănești, Teleorman, ibid., p. 614). În unele părți, cuvântul ajungând a fi neînțeles i s'a alterat și forma: «Brâncă neagră—Brâncă *foscătă*» (Descântec cules de I. Odor dela Sandu Potcoavă din Văleni-de-Munte, ibid. p. 614).

Topsicătură «partea corpului întopsicată». «Cu astă apă—udându-l pe cutare — la mușcătură — pe *topsicătură* — jos îl lăsă — de se scutură» (Teod., *Poezii pop.*, p. 393), etc.

Sorb «numele pomului zis și scoruș», *soarbă*, fructul său <lat. sorbus. Cuvântul se întrebuițează alătura de scoruș și e consemnat de mai toate dicționarele. Există chiar în glosarul de pomi slavo-român din 1705 «čeremka=sorbu».

Florinte «cintez» (Trans., Damé), grangur (Bucov. ep. Marian) din florens-florentis subînțeles avis «pasăre»; pasăre cu aripile înflorate mai ales cu galben, compare-se cu germanul *Goldamsel* «grangur».

Păstârnac (postârnac) <l. pastinaca. În vorbirea vie a poporului există o mulțime de cuvinte moștenite din latinește, peste cari nu se poate trece, când e vorba de o statistică justă a tuturor elementelor ce constituiesc dicționarul limbii române. Din punctul de vedere istoric și filologic, valoarea acestor cuvinte e superioară elementelor străine: slavonești, turcești, ungurești, etc., cari sunt pur și simplu neologisme, căci s'au introdus în limbă ulterior epocii de formațiune a limbii române, pe când cele dintâi nu pot fi socotite ca intrate în limbă de aiurea, firul vieții lor fiind neîntrerupt ca și firul istoric al vulgului ce le vorbește. Atari cuvinte sunt de felul următoarelor: *rudă* «vargă, băț, par, prăjină, parul ce se trece prin urechile hârdăului ca să fie dus în spate; prăjina cu care se bate fasolea; un lemn dela car — ruda carului; bastonul

cu care se întinde coca când se frământă; prăjina pe care se întind rufele ca să se usuce»:

Unde vezi *ruda* încărcată,
Iea-o că-i harnică fată.

Unde-i *ruda* num' așa,
Las'o că-i fată mișeă.

(Mând, *Lit. pop.*, 143).

Derivă din latinul *rudis* prin schimbarea declinațiunii: «*Rudis virga impolita* (Forcell.). Sumitur etiam pro ligula seu spatha, id est virga lignea, qua res agitantur et miscentur, ut fit in iis quae coquantur» (ibid.).

Cătănă «covată sau troacă de pâine» (A. Viciu), sinonim cu căpistere. Purcede prin schimbarea genului din latinul «*catinum* et *catinus* = vas escarium et culinarium fictile, vel ligneum, vel ex alia quapium materia» (Forcellin), De aci și aromânul *cătăn*.

Măros: om *măros*, femeie *măroasă* <l. *morosus*. E întrebuințat în județele Dâmbovița și Muscel.

Moare «fire, temperament mai ales în sens rău». E uzitat în Moldova și în partea de miazănoapte a Transilvaniei: «Nu-mi mai vorbi de el, că-i știu eu *moarea* lui» (Comunicație orală dela d-l Const. Păun, farmacist originar din Iași). Face uz de acest cuvânt și Creangă în *Amintirile* lui: «Pare-mi-se că știi tu *moarea* mea... Să nu mă faci să iau culușerul din ocnită și să te desmierd cât ești de mare». E latinul *mos-moris*. E acesta un cuvânt foarte prețios pentru dicționarul limbii române.

Desvolb-desvolsei-desvolt-*desvoalbere*, verb uzitat în părțile muntoase ale Țerii-Românești, contrarul lui *învorb*-învolsiei-învolt: *a desvoalbe* pânza (de pe sul), *desvoalberea* florilor, minte *desvoaltă* — din latinul * *de* + *exvolvo* clasic *devolvere*.

Suvolb-suvolsiei-suvolt-*suvoalbere* «a trânti, a rămâneă pe cinevâ la judecată, a învinge»: «Petru Rareș aveă de gând să *suvoalbă* pe Unguri și să coprinză Transilvania» (Auzit de mine dela un elev romanățean aspirant la locurile de burse dela Seminarul central). Acest verb există într'o variantă din Muscel-Dâmbovița a cântecului bătrânesc «Ghiță Cătănuță»: «Ridică-mi, puică, brânețu — Că mă *suvoalbe* lotrețu» (Cp. Rădulescu-Codin: *O seamă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, 1901). *Suvolb-suvoalbere* e latinul *subvolvo*-*subvolvere*. *Spelb*-spelbă: om *spelb* — femeie *spelbă* «cu părul (mustățile) și sprincenele de un blond bătând în alb». Derivă de sigur din *ex-per-albus* — *spealbu*-*spelb*. Un cuvânt mai curios e *sicritate*, uzitat în toate județele de munte ale Țerii-Ro-

mânești, având înțelesul de «numele familiei, conume» și prin extensiune «adresă». În vorbirea vulgului, *sicritate* n'are alt echivalent, căci poreclă, cu care s'ar părea că se poate înlocui, implică în sine idea de *trivial*. «Numele i-l știu eu, dar i-am uitat sicritatea» (*). «*Sicritatea* moșului n'o știu... Mă obișnuisem să-l numesc numai «moșul dela No. 93» (P. Partenie, rev. *Ramuri* (II, p. 169).

Din cele de până aci rezultă, că lexicografia română în starea ei actuală nu ne dă mijlocul de a preciza cu aproximație mică cantitatea numerică a elementelor latine, pe cari limba română le-a moștenit. Studii ulterioare asupra limbii poporane după localități și provincii, precum și o promovare mai departe a filologiei românești în ceea ce privește derivarea cuvintelor, vor lămuri acest punct obscur al statisticii lexicografice române. Pe baza studiilor de față însă și în diferența de cele afirmate până acum, e fapt sigur, că acest element latin al limbii române întrece ca număr toate elementele slavice luate la un loc.

Alătura de elementul latin de origine poporană, care este o moștenire limbistică neconștiută, româna mai posedă un al doilea strat de cuvinte tot de origine latină, intrate însă în limbă pe cale literară. Cel dintâiu scriitor român, care a accentuat tendința de a înavuți limba cu vorbe clasice latine, e principele Dimitrie Cantemir. În scrierile sale — *Cronicul*, *Divanul lumii* și *Istoria ieroglică* — găsim des întrebuițate următoarele cuvinte: *ambiiție, argument, articol, autentic, autor, climat, colonie, comandă, comandant, consens, continuație, dedicație, disputație, document, expediție* de oștire, *fizic, fundament, fabulă, formă, grație, instrument, literatură, mapă* (hartă), *mod, memorie, monetă, minută, nervos, nobil, obiect, ocazie, orăție, poetic, prezență, profan, protecție, propozit* (intenție, scop), *probă, salutație, sentință, secție* (=parte), *sentiment, secretar, substanțe, text, viteran*. După Dimitrie Cantemir, scriitorii din timpurile următoare au continuat tendința împrumutului de cuvinte din latinește și fenomenul intrării în limbă a noilor cuvinte latine a mers treptat-treptat ajungând la saturație pe la 1870, când a trebuit să înceteze. Ca și româna, toate limbile surori au suferit această evoluție de reinviere și reintinerire a unei mari mulțimi de cuvinte clasice latine, pe cari poporul respectiv le pierduse. Știința și literatura română face uz cam de 1600 cuvinte de acest fel. Din literatură și din vocabularul științific au pătruns definitiv în limba uzuală cel puțin 1000. Forma cuvintelor literare, ca să le

numim astfel — căci prin literatură au intrat în limbă — n'au putut să se supue tuturor legilor fonetice românești cărora s'au supus vechile vorbe moștenite. Astfel: 1) *a* urmat de *n* nu s'a mai întunecat: animal, amant, fanatic, etc. 2) *i* (scurt) n'a devenit *e* ca în vorbele vechi: frico > frec, ligo > leg, etc., ci a rămas nemodificat: littera > *literă*, liquidus > *lichid*, etc. etc.

Cu toate acestea unele legi fonetice esențiale au fost bine observate. Astfel substantivele latine *io-ionis*: natio-nationis, regio-regionis, pressio-pressionis, actio-actionis, dictio-dictionis, etc. dacă n'au devenit năciune, acciune, etc. ca vorbele vechi: rugăciune, spurcăciune, etc. n'au rămas nici natione, regione, actione, etc., ci și-au românizat fizionomia devenind: *națiune*, *regiune*, *acțiune*, *presiune*, etc.

Acelaș lucru s'a petrecut în limba franceză. Terminațiunea *ationis* a devenit în vorbele franceze moștenite *aision*: raison < rationem, saison < sationem, liaison < ligationem —, pe când în cele împrumutate s'a oprit la faza *ation* (pronunță *assion*): nation < nationem, action < actionem, obligation.

Formele secundare în *ie* ale cuvintelor de acest fel: *religie*, *observație*, *lecție*, *aplicație*, etc. nu sunt rezultatul vreunei înrăuriri rusești (1), cum se crede în de comun. Lucrul acesta ar fi adevărat numai în cazul când vorbele de acest fel le-ar fi împrumutat poporul, dar e știut că ele au fost introduse în limbă de literați și aceștia n'aveau în vedere limba rusească, ci se gândiau la nominativul latinesc ca la forma ce le eră mai la îndemână decât alte cazuri. Acelaș lucru reiese și din spiritul *Observațiilor de limbă românească* ale bănățeanului Paul Iorgovici care, în scrierea sa tipărită la Budă în 1799, dedea norme, cum să se îmbogățească limba română prin cuvinte latine a căror rădăcină s'a păstrat în românește: *ocazie* < occasio — rădăcina cad, *obligație* < obligatio — rădăcina leg, *promisie* < promissio, *poziție* < positio, *dispoziție* < dispositio, etc.

Alte legi fonetice, cari au contribuit la românizarea cuvintelor literare sunt transformarea în *i* a lui *e* accentuat urmat de *n* și reducerea grupului *qu* la simplu *c*: dependere > *depindere*, gens-gentem > *ginte*, sententia > *sentință*, tendentia > *tendintă*, praeferentia > *preferință*, quantitas-quantitatem > *cantitate*, qualitas-qualita-

(1) August Scriban, *Observații privitoare la influența limbii rusești asupra celei românești*. — Rev. Idealistă, an. 1903, p. 596—601.

tem > *calitate*, consequentia > *consecință*, eloquentia > *elocință*, antiquarius > *anticar*, antiquitas-taten > *anticitate*, etc.

Cu toate acestea, unii scriitori ne-români după origine (Șăineanu, Tiktin) precum și unii profesori, cari și-au făcut studiile în Germania, țin foarte mult atât la formele cu *e* neprefăcut în *i* cât și la *qu* (*cv*) pronunțând și scriind: sentență, tendență (sentențele, tendențele) (german sentenz, consequenz) (1) *calitate*, consecvență, anticvar, etc., forme germanizate, contra cărora uzul comun al limbii române s'a pronunțat de mult.

STATISTICA.

Din punctul de vedere filologic, româna posedă, cum am văzut, două feluri de cuvinte: genuine sau moștenite și străine sau împrumutate. Elementul genuin cuprinde toate cuvintele pe cari limba le posedă și în epoca formațiunii sale, iar elementul împrumutat cuprinde toate cuvintele intrate în limbă ulterior acestei epoci. Nu todeauna este ușor a determina precis, că cutare cuvânt e moștenit ori e numai o formațiune proprie a limbii române. E sigur, de exemplu, că vorbele *păcat* și *păcătos* sunt moștenite, reproducând exact pe cele latine peccatum și peccatus. De altă parte, derivatul păcătuire nu poate fi decât o formație născută în sânul limbii române, neavând echivalent fonetic nici în latina clasică, nici în cea vulgară și nici în limbile surori. Nu tot așa stă lucrul cu alt derivat, anume *păcătoșie*, asupra căruia e nesiguranță dacă e ori nu moștenit. Deși în latina clasică nu există forme de tipul † peccatosia, totuși în latina vulgară au putut să existe atari forme analogice după sustantivele grecești în *ia*, dintre cari unele au fost împrumutate și de latina vulgară precum blasphemia, mania, etc.

Lăsând nedeterminată cantitatea elementului latin de origine poporană, pentru celelate riscăm următoarele cifre:

(2) Crezând că, cu cât se repetă mai mult aceeaș vocală, cu atât cuvântul devine mai plăcut la auz!

Poporane.	Imprumutate.
latine 3500 (?)	cumane 40
germane 150	slavice 1683
grecești. 160	ungurești. 100
celte. 10	turcești 500
ilirice 12	bizantine. 400
Latine literare 1600	italiene 370
	neogermane 60
	franceze 650

OBSERVAȚIUNI. 1. Să nu se confunde vorbele române vechi de origine germană cu împrumuturile recente din germana modernă. Pe când cele dintâi s'au contopit așa de mult cu elementele latine moștenite, încât nu se mai pot distinge de ele, ultimele poartă încă marca străinismului pe ele. Să se compare în această privință: fulg, bulgăre, murg, amurg, etc., vorbe vechi românești de origine germană, cu: bere, birt, chelner, gang, etc., împrumutate din germana modernă.

2. Aceeaș distincție trebuie făcută între cuvintele grecești moștenite și împrumuturile mai noi din greaca bizantină. Exemple: pătură, cută, spân, lăstar, stuf, etc. fac parte din elementul moștenit al limbii, pe când: folos, aiasmă, nostim, ifos, etc. sunt împrumutate din greaca bizantină.

3. Se mai face confuzie între elementele latine literare de o parte, și între împrumuturile din limba italiană și cea franceză de altă parte. Franțuzismele sunt așa de mult exagerate în detrimentul celorlalte (latinisme, italienisme), încât cifra de 650 ar trebui aproape întreită. În această privință legile fonetice singure decid sorginea, de unde a fost împrumutată o vorbă. Așa bunăoară vorbe ca: absurd, abuz, adulare, acumulare nu sunt neologisme din franțuzește, cum sunt date în fasciculele apărute până acum din Dicționarul Academiei, ci au intrat în limbă pe cale literară din corespunzătoarele latinești: absurdus, abusus, adulare, etc. Dacă ar fi fost împrumutate din limba franceză, ar fi avut *i* înloc de *u*: *abiz < abuz, *absird < absurde, etc., căci *u* francez în românește devine regulat *i*: birou < bureau, capișon < capuchon, covâltir < couverture, pireă < purée, pardesiu < pardessus.

Dintre substantivele în *iune* sau *ie*, nici unul nu e luat din franțuzește. Așa bunăoară admirație, admirațiune, dat ca împrumut din franțuzește (ibid.)—*admiration*—e luat direct din latinul *admiratio*—

admirationem. Franțuzisme de aceeaș natură sunt numai două-trei și se recunosc ușor după formă: comision < commission, rezon < raison. Echivalentele acestora: comisiune, rațiune sunt din latinește. Tot astfel vorbe ca: atitudine, bastard, beretă, fotoliu, portofoliu, cont, poliță, comandor, etc. nu sunt luate din frațuzește, ci din *sau după* limba italiană: *atitudine*, it. attitudine, fr. attitude, *bastard*, it. bastardo, fr. bâtard, *beretă*, it. berretta, fr. barrette, *portofoliu*, it. portofoglio, fr. portefeuille, — *fotel*, *portofel* sunt franțuzisme — *cont* it. conto, fr. comte, *poliță*, it. pólizza, fr. police, *comandor* it. comadore fr. commandeur. Sonul *eu* francez devine în românește *e*: amoureux-amoureuse > *amurez-amurează*, dormeuse > *dormeză*, fauteuil > *fotel*, etc.

Unii pronunță, ce-i drept, multe cuvinte latine literare întocmai ca în franțuzește: *intim*, *stabil*, *comt*, *amblemă*, *dicționar*, etc., dar aceasta e o tendință izolată de franțuzomanie și pe baza acestei pronunții nu putem conchide că: *intim*, *stabil*, *cont*, *amblemă*, *dicționar*, etc. sunt franțuzisme.

4. Dintre elementele străine au pătruns în limba uzuală numai pe jumătate din cifrele date. Astfel slavonismele uzuale nu sunt decât 800, franțuzismele 300, etc. Numai acestea au valoare filologică.

Raportul dicționarului român cu dicționarul limbilor vecine.

Inrâurirea lexică a limbilor vecine asupra celei române, se vede cât e de mare din statistica dată mai sus. Această înrâurire însă n'a fost numai pasivă, ci la rândul ei și româna a exercitat o puternică înrâurire asupra limbilor vecine. Un însemnat număr de cuvinte românești au fost împrumutate de fiecare din aceste limbi, ba ce e mai mult, unele cuvinte române s'au răspândit pretutindeni formând un fond comun al limbilor din Răsăritul Europei. Asemenea cuvinte sunt mai ales cele din sfera vieții păstorale.

Iată câteva din acestea:

mioară, mr. *m(i)lioară* — alb. miľore «berbec tână, sau oaie tână delă un an până la doi ani», ngr. *μπλjόρι*, *μπλjόρα* «miel tână» ung. millóra «miel care merge pe al doilea an».

vătuin—*vătuie* «ied, iadă delă un an până la doi ani» [arom. vituliu]— mrus. vatuljea, vatujka, pol. wetula «capră de un an»; alb. vëtulë, ftule,

ftuje; ngr. βετοῦλι (Cp. G. Meyer Alb. Wb. 113, 476; Candrea: Noua rev. rom. I., 399 urmm).

arete, «berbece de prăsilă» [mr. areati, mgl. reati, ir. areate] — mrus. aretij.

berbece, berbec, [mr. birbec, birbeațe, mgl. birbeați, ir. birbeace] — ung. berbécs.

bearcă «oaie cu lână scurtă și creață; căciulă din pielea atărei oi» — ung. birka «brebis avec la laine courte et crépue»; cr. srb. birka «espèce de brebis» pol. biera, bierka «brebis turque ou valaque a queue courte»; boem. bira, birka «brebis ordinaire sterile».

cârlan — «miel înărcat, 2. mînz de doi ani» ung. kerlány «agneau d'un an».

căpușă — «un fel de insectă ce se desprinde cu greu de pielea oilor» sr. krpuša, alb. kepușe.

cornută — mrus. kornuta, ceh. kurnota, pol. kurnuty, kurnasisty.

cățel — ung. keczel.

mancă (Tr.) «vacă, oaie mancă — defectoasă — cu țate mai puține decât trebuie» rut. manika «vită».

măgar, ar. gumar — alb. gomar și magar, bg. magare, grec. γομάρι, turc. himar.

păstor, ir. pastir, rumanc paster — ung. pásztor, vsl. pastyrъ, nsl. partir. ceh. pastěr, pastýř, polon pastez, pasturz.

păcurar, sinonim cu păstor și cioban. E uzitat în Transilvania și Banat. Se aude însă în unele părți ale Olteniei; «Pe dealu dela stejari—Mi-aulste-un păcurariu—Din fluier și din caval—De urâtul oilor—De dragul nevestelor» [Graiul nostru, p. 66] (Dolj).

Tot așa în Romaniți: Se vaită un păcurar — Din fluier și din caval — că și-a pierdut oile. (ibid., p. 83). [mr. picurar, picular, ir. picurar] — ung. pakulár.

văcar — mrus. vakar «idem».

baciu — alb. bats «frate mai mare, tovarăș», baço «baciu», ngr. μπάσιος «γέρων σεβαστός» (bulg. bačilo, stână), s. bač «care face brânza». pol. bacza, ceh. bača «vătaf», ung. bácsa «primul cioban» și bácsi «nene».

sarică — ung. szárika, vsl. sraka, srak, sračika, nsl. srajka «cămașă» mrus. soročka, pol. sierak, lit. szarkas «habit de drap pour hommes», ceh. slovac širika.

glugă (cuglă, cuclă) — bg. gugla, kuklička, s. gugla, ceh, kukla, pol. kukla, ngrm. gugel.

traistă (taristră, straiță) — ung. tarisnya, ceh. tanistra, ngrm. tornister, biz. τάγιστρον.

măciucă — sr. mačuga, ngr. ματζούκα.

ciomag (mold. ciumeagă), — pol. czumak, rus. čumakъ, alb. čomaie turc. čomak, čumak.

toiag [*toliag, *toiagă mr. tuliagă, tuiagă și teg] — vsl. tolyaga, toyaga, toyagъ, turc. toyaqua «gros bâton, houlette».

- cimpoi* — ung. esampolya.
- fluier*, băn. ar. fluieră — mrus. floyara, pol. fuyara, boem. slov. fuyara, alb. floere, floyere, ngr. φλογέρα, s. frula, ung. furulya.
- turmă* — pol. turma, mrus. turma, tyurma, ns. turma, s. turma.
- șiștar* (șiștar). «vas de muls» — vsl. šeštarъ, starъ, boem. šeftarъ, žochtar, nsl. žehtar, star, žahtarka, cr.-srb. star [ung. zsegtár, zagtár, sajtár, sétár, zsoťár, etc.
- strungă* — alb. štrungë, ngr. στρογγα, slc. strunga, pol. straga, mrus. strung. ung. esztrenga.
- corastă* (corastra, colastra, culastră) [mr. culastră, mgl. gulastră]—bulgărește kulastra, m. rus. kolastra, ung. gulaszt(r)a.
- găleată* — slovac galeta, ceh galeta, ung. galeta, nsl. goida, etc.
- mălaiu* «făină de meu sau de porumb; turtă de astfel de făină» mrus. malaj «pain de maïs» ung. malaj, malé «petit gâteau de maïs, maïs».
- mămăligă*—ung. mamaliga, mrus. mamalyga, s. mamalynga, cr. mamalynga, ngr. μαμαλίγα.
- vatra*—mrus. vatra. «foyer», nol. vatra, cr.-srb. vatra «foc», rus. vatrúška «un fel de prăjitură» alb. batrë, votërë «vatră».
- brânză* — ung. bronzda, ceh. brynza, grm. Brinse «Art Käse», pol. brędza, bryndza, mrus. bryndzav brynza, nsl. brinzovec, romagnol sbrinzo.
- urda* — s. slc. urda, mrus. urda (geronnene Milch), pol. horda. ung. ordó.
- chiag* — rus, глжакъ, gl'aganyj (сыръ) pol. klag, sklagac, slov. kl'ag, mrus. gliag, mor. glaga.
- maia* «chiag de brânză» bg. maia «aluat, lapte năcrit», srb. maia «idem», ture. maya «ferment, aluat».
- baligă* — s. balega, mrus. baloh, balyga, belega.
- gâlbează* — alb. gëlbézë «mucosité jaune qui coule du nez chez les brebis lorsqu'ils ont des distomes; gelybázem avoir cette maladie».

Etimologii. *Toiag* derivă dintr'o formă latină *taleaca, deminutiv din «talea=ramus, surculus, *clava*, stimulus» (Forcell), format cu acelaș sufix ca și arboraca din arbor, scandulaca din scandula, etc. Cu înțelesul de «baston» mai există în latina vulgară «tallonus (pro taleonus), clavi species» (DuC) și chiar talus «Le suppliant print à deux mains le baton on talos, ou pendoit la chef de son estable...» (Lit. remiss. ann. 1483—DuC). Pe când slavona a împrumutat pe toljag(a) numai cu sensul de baston, românul toiag păstrează și accepția primă de ramură, cp. talea=ramus: «Toiag din rădăcina lui Esè și floare dintr'însul» (Catavasiile dela Crăciun).

Brânză. De multe ori s'a discutat originea acestui cuvânt, fără a se ajunge la soluția adevărată. Trecând peste alăturarea lui de

latinul *prandium* (lexiconul budan) ori de cuvântul latino-rustic *brundus* (*brundius*) «solidus (consolidat)» (L. M.), ne oprim la următoarele etimologii. După Diefenbach (*Zeitschr.* XI, 288), cuvântul *brânză* ar derivă din germanul *Biestmilch* «corastă» și **Biestmilchkäse* ar însemna «caș de corastă». După Schuchardt (ibid. XX, 244, Anmerk.) expresia din dialectul romagnol «*formaggio de sbrinso*» ar însemna caș de «Brienne», un oraș elvețian, dela care și-ar fi luat naștere cuvântul *brânză*.

D-l Hasdeu îl socotea ca un element de origine dacă (*Columna* 1876, 24), iar Miklosich și G. Mayer afirmă că vorba e de proveniență românească, deși e de origine obscură.

Ciobanii români au dus cuvântul acesta în toate părțile pe unde au peregrinat cu turmele lor. De aceea îl găsim în multe limbi: ung. *bronzza*, ceh. *brynza*, grm. *brinse* «Art Käse», pol. *brendza*, *bryndza*, m. rus. *bryndza*, *brynza*, nsl. *brinzovec*, *brinzov sir*, și chiar în nordul Italiei unde întâmpinăm expresia «*formaggio de sbrinzo*». Răspândirea așa de mare a cuvântului acesta îngreunează de sigur mult aflarea adevăratei lui origini. Prima îndrumare spre etimologia vorbei *brânză* ne-o dă cu siguranță expresia *formaggio de sbrinzo*. Fînd cert că vorba a plecat din românește, expresia italiană dialectală ne face să presupunem în limba română veche existența unei expresiuni similare, anume *caș de brânză*, după care s'a luat aidoma cea italiană: *formaggio de sbrinzo*. Expresia românească reconstituită *caș de brânză* ne arată că vorba *brânză* la început avea cu totul altă semnificație decât cea de azi.

Știind bine să facem distincție între ce înseamnă *brânză* și ce *caș* (*caș dulce*; *caș sărat*, cel de puțină) și dacă noi am avea în limbă numai cuvântul *caș*, atunci locuția veche *caș de brânză* observăm ușor că s'ar traduce în limba de azi prin *caș de burduf*, căci propriu zis aceea e *brânza*. Deci la început *brânză* însemna «burduf, stomac de animal»; numai cu timpul și prin metonimie a căpătat accepția conținutului. Comparați românul *foc* din latinul *focus* «vatră», etc. Semnificația proprie astfel aflată, suntem conduși direct la un tip latin *brancia* «burduf, stomac de animal» în loc de † *pancia* (*pant(i)cea*), de unde it. *pancia*, pr. *pansa*, fr. *panse*, sp. *panza*, cat. *panxa* și pg. *pança* — toate cu semnificația de «pântec, stomac». Înainte de a explica rostul lui *z* în loc de † din *brânza* < † *brancia*, e necesar să vedem cum s'a alterat *brancia* din *pancia*. Pe lângă *pancia* existau în latina vulgară și formele: (s)plancia, blancia și *brancia*, așa cum pe lângă *funda* «praștie» mai există *flûnda* — de

unde it. fionda și occit. floundo — și frînda, de unde francezul fronde și provensalul fronda.

Ei bine, din † splancia vine ven. spienza «pântece»; din blancia s'a născut alb. «blendze=stomac» (G. M.), iar din ultima formă a ieșit românul brînză. După cum pe lângă axungia există în lat. rustică axundia, [cp. pg. exundia, rom. osânză], tot așa alături de † blancia și † brancia existau formele blandia > alb. blendze și brandia > rom. brînză.

ACCENTUL.

În limba latină, accentul — numit ictus «bătaie» — depinde în vorbele de mai multe silabe de cantitatea prosodică a vocalelor. Astfel cade pe silaba penultimă, când vocala acesteia e lungă: habēre, cornūtus, venēnum, dormire, etc., iar dacă vocala penultimei e scurtă, accentul trece pe antepenultimă: cānnābis, scribēre, dōmīnus, āgīlis, lingula, etc. Limba română în consens cu toate limbile surori, a păstrat accentul pe aceeași vocală, unde se găsiă și în latinește:

silvāticus > sălbatic

arātum > arat

venēnum > venin

capīstrum > căpăstru

(virtus) virtūte > vârtute

vicīnus > vecin

dormīre > dormire

āgīlis > ager

līngula > lingură

excārmīno > scarmăn

cānabis > cânepă

mārmore > marmoră, marmură

vīpera > viperă

ālbida > lebădă

lācrima > lacrimă

* pāpyra > papură.

Puținele cazuri de mutări ale accentului sunt de două feluri: unele româna le are în comun cu celelalte limbi romanice, iar altele sunt proprii numai ei. De felul celor dintâi sunt următoarele:

1. Grupurile vocalice *ío*, *éó* și *ie* au suferit de timpuriu mutarea accentului pe a doua vocală diftongându-se în *îó*, *êó*, *îé*: *urcēolus* > *urcior*, it. orciuolo, etc.; *folliólus* > *fuior*, mr. *fulior*; (paries) *pariēte* — *pariēte* > rom. *părete*, it. *parete*, fr. *paroi*, sp. *pared*, pg. *parede*; (aries) *ariēte* — *ariēte* > rom. *arete*, mgl. *reati*, ir. *areati* pv. *aret*; (mulier) *mulīere* — *mulīere* > dr. *muiere*, mr. și ir. *mulīare*, etc. Vechimea acestui fenomen fonetic e atestată de unii poeți latini, (Enius, Vergil și alții) în versurile cărora găsim aceste cuvinte

formând numai trei silabe în loc de patru, ceea ce înseamnă că *i* eră redus la un simplu iot: mulferem (sau muljerem) parietem (parjetem), etc. Pentru latina vulgară acest fenomen se vede clar în inscripțiunile plebee: *debus* în loc de *diebus* (C. I. L. VI, 3, 140, 983, *quescas* *ild. quiescas* (ib. V. 2108), *quescat* (VI, 3, 21321) *paretes* (ib. VI, 3714. Cp. Gröber, *Archiv. f. lat. Lex.* I, 223; Meyer Lübke, *Grundr. d. rom. Philol.* I, 360, Rom. Gram. I 489).

2) Acelaș fenomen s'a întâmplat cu posesivele: *méa*, *túa*, *súa*, cari mutându-și accentul și diftongându-se au devenit: *meá*, *tuá*, *suá*, de unde actualele forme *mea*, *ta*, *sa*. Tot astfel *corrígia* — *corehia* — *curéa* > *cureá*.

3) Verbele de conjugarea III-a în *úere*, pierzând pe *u* și-au mutat accentul pe prima silabă: *battuere* > *batere*, *consuere* > *coasere*, etc. Fenomenul acesta s'a petrecut astfel: Din formele poporane ale indicativului prezent: *batto* (= *battuo*), *conso* (< *consuo*), *ungo* (= *unguo*), *stingo* (= *stinguo*), s'au format, sub înrăurirea celorlalte verbe de conjugarea III-a, niște infinitive analogice: * *battere*, * *consere*, * *ungere*, * *stingere*, cp. *scribere*, *credere*, etc. Acestea din urmă sunt formele cari au trecut în toate limbile romanice: rom. *batere*, it. *battere*, eng. *batter*, pv. *batre*, fr. *battre*, sp. *batir*, pg. *bater*; rom. *coasere* (olt. *cusare-cusat*), nap. *cošere* (și *cosire* = it. *cu-cire*), pv. sp. pg. *coser*, fr. *coudre*; rom. *stingere*, it. *stinguere*, eng. *staindzer*, pv. *estenher*, fr. *éteindre*; rom. *ungere*, it. *ungere*, ugnere, sard. *unghere*, eng. *undzer*, pv. *onher*. fr. *oindre*, cat. sp. *ungir*, etc.

4) Clasicul *carpinus* sub înrăurirea celorlalte numiri de arbori, precum *fraxinus*, *alnus* (*alinus*), etc., devenise în latina vulgară *cárpínus*, de unde rom. *carpen*, it. *cárpino*, fr. *cherme*, sp. pg. *carpe*.

Tot așa înteger devenise în pronunția vulgară * *intégru(s)*, de unde rom. *intreg*, it. *intiero*, fr. *entier*, pv. *entier*, cat. *entir*, etc.

5) Substantivul *pálpēbra* se pronunță și *palpēbra*, cantitatea lui *e* fiind nesigură din cauza pozițiunii. Nesiguranța accentuării acestui cuvânt a trecut și în limbile romanice: it. *pálpēbra* și *palpēbra*, pr. *palpela*, nfr. *paupière*, vfr. *pálpres*. Dintr'o formă colaterală * *pálpetra* vine spaniolul *párpado*. În unele dialecte vulgare *circulau*, alături de cele dintâi, niște forme alterate, anume: † *plēbapa* din *pálpēbra* și † *plēbápa* din *palpēbra*. Aceste forme s'au născut din cele dintâi prin două metateze reciproce, una consonantică: *palpēbra* > *plabēbra*, și una vocalică *plabēbra* > *plēbapra*,

de unde plebapa prin eliderea lui r; compare-se *pe* din *pre*, etc. Formele diferit accentuate s'au păstrat și în românește: plebapa a dat *pléupă* (pléupa hambarului, a doniței, etc. etc. Muscel, Dâmb.) iar plebápa a dat *pleuápă* (<plevápá) (Dâmb., etc.), *pleoapă* și *pleúpă* (Musc., Dâmbov.).

6) Sorēx-sorīcis se pronunță și sorēx-sorīcis, confundându-se cu alt cuvânt saurex-saurīcis (sorix-soricis) «un fel de bufă». Din prima formă vine: rom. *șoarice* (șoarec), sard. sorighe, it. sorcio (sorce), ven. sórese, berg. sórek și sorek, sp. sorce. Din forma secundară: sorix-soricis vine provensalul soritz (<*soricius) fr. souris și rom. *șoricu* sau *șoric* «pielea porcului tăiat, după ce a fost pârlită la foc și rasă de păr».

7) Alte cuvinte cu accentul schimbat sunt următoarele: *Miércuri* < *Mercúrii* (dies), *brébină* (breabenă) < verbéna, *cúmpăna* < campána, *curcubăta* (curcubétă sau curcubótă) < cucúrbîta, *mátur* (mator) < matúrus, *ghințură* (dințură, ințură) < † gentiona (=gentiana), *lumină* < lúmine, *rugină* < aerúgine.

Aici a lucrat foarte mult analogia. Miércuri s'a născut din Mercúrii mutându-și accentul prin asemănare cu celelalte numiri de zile, cari sunt accentuate pe prima silabă: Vineri, Sâmbătă. Fenomenul s'a petrecut pe întreg domeniul romanic: ven. mércore, sard. mércuris, pv. *dimercce*, sp. miércoles.

Brebină (breabenă) din verbena «omnis herba ex puro loco decerpta» (Forcell) și-a mutat accentul prin analogie cu alte cuvinte ca: țárină, lóbodă, códină, clátină, etc. Deminutivul verbenellus a dat brebenel pl. brebenei.

Cúmpănă < campána. Mutarea accentului e o probă că latinul posterior campana se pronunță în două feluri cu înțelesuri deosebite: cámpána «cântar» (statera, bilinx), de unde *câmpănă cúmpănă; compară ámbulo — ámblu și umblu, etc. A doua formă eră campána «clopot», de unde macedo-românul câmbaná «clopot». Tot în două moduri eră accentuat și camara: cámara (camera), it. cámera, fr. chambre, etc., și camára, de unde românește cămără «celar» și comoară «vistierie, tezaur», (vezi mai la vale transf. lui a în o). *Ghințură* «o plantă numită și fierea pământului»: amar ca ghințura, latinește gentiana — gentiona — cevenol (fr. gensona — *ghințună — ghințură. Prin asemănare cu proparoxitoanele în ură: rámură, língură, vârgură, etc., ghințură a devenit ghințură. Acelaș lucru îl sufere azi substantivul figură rostit în vorbirea vulgului figură. La fel s'a întâmplat cu substan-

tivul natură, devenit în Banat nătură (aşa e natura lui). Nu cred să fie o vorbă moştenită aceasta, cum socoteşte d-l Puşcariu şi alţi, ci e mai probabil că — întocmai ca figură — literarul natură a trecut în vorbirea populară din Banat cu accentul mutat. Poporul din celelalte părţi pronunţă corect natură (fel de fel de naturi). *Matur* (mator): mator de zile (*Letop.* I, 12), femeie matoră (Odobescu, D. Chiajna); în graiul Moşilor «matur, într'o vârstă potrivită: boi maturi, fată matură» (*Conv. lit.* 20, p. 1013). Din matur s'a format verbul a mături, care se zice de băieţi, când le dă mustaţa, şi de fete, când le trece vremea măritatului; iar la bărbaţi şi femei se aplică cu înţelesul de «a îmbătrâni». Acest verb, acum uzitat mai mult la ţară, e întrebuinţat şi la Coresi. «Şi muiarea mea a mătorit în zilele ei». (*Tetr.* Luca, 2). În româneşte mai todeauna finalul -ur fiind neaccentuat: fûmur, strûgur, mâscur, flûtur, prâpur, etc., s'a acomodat acestei accentuări şi mâtur din mâturus. Celelalte limbi romanice au păstrat accentuarea latină: it. matûro, pv. madur-o, vfr. meür, nfr. mûr, sp. pg. maduro. Tot aşa macedo-româna: mitûr-mitûră: gorţu mitûr, = pară coaptă (Dalametra). *Curcûbeta, lûmina, rûgină au devenit curcubetă, lumină, rugină în vederea unei pronunţări mai uşoare. Mutarea accentului în lumină e posibil să fie datorită şi unei înrâuriri a verbului: eu *lumin, tu *lumini, el *lumină: «se lumină de ziuă, azi se luminează». Cucûlla-cûc(u)lla > glugă. Cât priveşte accentuarea verbului, ea este analogică, ca şi în formele impresor (împresûr), înfâşor (înfasûr) din *impressulo şi *infasciulo; compară măsur şi măsur din mensûro, etc. etc. Coborîrea accentului s'a mai petrecut la următoarele cuvinte: *popór*, <pópulus, vulgar pópolis, *fior*> *fêbrum, fiéuru, *spicor* <spiculus. Tot aşa răzor dintr'o formă mai veche *râzur—râzor format din rază, *raz (<radius(1)) prin sufixul ur (<ulus), stûrzor dintr'o formă mai veche stûrzur din sturz* ur. (Cp. Marian, *Ornit.* I, 279.)

Plătoşă în loc de plătúşă, corăspunde unui deminutiv latin † *platusia* din *plata*: «observat *platum esse loriam, qua pectus tegitur*» (DuC). Forma românească mai veche a fost de sigur plătúşă pronunţat în părţile moldovene platúşă, cu *a* neprefăcut în ă, compară barbat <bărbat, pacat <păcat, etc. Tot Moldovenii au zis întâiu plătúşă în loc de platúşă, după cum zic arşiţă în loc de arşiţă, cûcută în loc de cucúta, etc. Plătúşa a devenit apoi plătoşa în urma

(1) În latina rustică *radius* căpătase înţelesul de „brazdă, răzor“ „radius=sulcus“ (DuC).

cunoscutei treceri a lui *u* neaccentuat în *o* : martor < martur, scaon, laor (Braşov), etc. din scaun, laur. Cihac, care îl pune printre elementele slave, dă forma platóşă. Viginti a devenit în m.-româna vînghiţi cu accentul mutat pe prima silabă. Incă din latina vulgară numeralele viginti şi triginta se pronunţau cu accentul pe prima silabă : «(barbarismus fit) accentus, ut siquis dicens triginta priorem syllabam acuat et sequentem graviter enuntiet» (Consentius, cp. Stolz, *Historische Grammatik der Lateinischen Sprache*, p. 101, vol. I).

8. In verbele compuse, accentul a trecut de pe prefix pe vocala temei :

cónvenit > <i>cuvine</i>	dísligo > <i>deslég</i>
cólligo > <i>culég</i>	trámitto > <i>trimét</i>
éligo > <i>alég</i>	súmmitto > <i>sumét</i>
intélligo > <i>înţelég</i>	applíco > <i>apléc</i> .

Fenomenul mutării accentului s'a petrecut numai în cazul când vorbitorii au simţit verbele respective ca fiind compuse. Dacă însă compunerea n'a fost pricepută, atunci accentul a rămas locului :

cólloco > <i>cúlc</i>	*expéllavo > <i>spăl</i>
súffero > <i>súfăr</i>	*excóllevo > <i>scól</i>
cómputo > <i>cúmpăt</i>	intérrogo-intérguo > <i>intréb.</i>

9. Sufixul declinativ *or* în latineşte eră tonic : multórum istórum, unórum... în limba română a devenit aton : multor, ástor, únor, etc. Tot aşă sufixul *uí* : únuí, áluí, lat. pop. *unúis, illúis (cl. unius, illius). Accentuaţia latină s'a păstrat în judeţele Mehedinţi şi Gorj : acestóra, acestúia, multóra, unúia, etc. Accentul pe *úí* s'a păstrat în nimănúí (nimunúí nimulúí, etc.). Se zice deopotrivă tuturor şi túturor, amándúrora (anundúor) şi amánduróra : «S'a dus amorul, un amic — Supus *amánduróra* — Deci cânturilor mele zic — Adio *tuturóra* (Emin).

10 După localităţi, accentul român se mută mai des în vorbirea Moldovenilor :

*agrísius > <i>agriş</i> , mold. <i>ágriş</i>
*arsícia > <i>arşítă</i> , mold. <i>ársitá</i>
cicúta > <i>cucutá</i> , mold. <i>cúcutá</i>
terréna > <i>ţăránă</i> , mold. <i>ţárnă</i>
pastúra > <i>păstúrá</i> , mold. <i>pástră</i> (pástru)
derámo > <i>dărám</i> , mold. <i>darm</i>
*exf(a)rágmo > <i>sfărám</i> , mold. <i>sfarm</i>

gingíva > *gingie*, mold. *gingină*
 anteirrito > *întărât*, mold. *întărt*
 spurcátus > *spurcăt*, mold. *spúrcat*.

Vorbirea Moldovenilor se caracterizează prin tendința de a re-trage uneori accentul spre silaba dela început: *vultúr* > *vúltur*, *dușmán* > *dúșman*, *fluiér* (1) > *flúier*, *státive* > *státive*, *ánin*, *árin* > *ánin*, *árin*, *caís* > *cáis*, *șervét* > *șérvet*, *mírós* > *míros*, etc.

Cuvântul măduvă se accentuează în două feluri: mădúvă și măduvă. Prima accentuare este organică reproducând pe cea latină: măduvă < medúlla. Această accentuare se restrânge însă neconținut în fața celei de a doua, care a luat naștere prin analogia cu accentuarea substantivului văduvă < vídua.

11. *Préot* și *preót* (Oltenia). O cauză deosebită a dat naștere celor două accentuări ale cuvântului acesta. Foneticeste, prima formă — *préot* — care este cea mai răspândită, s'a născut din nominativul latin **prébyter* — *prev(î)tu* — *préut* și *préot*. Forma a doua *preót*, uzitată în Oltenia, reproduce forma latină *prebyterus* — *prevótru* < *preót*.

12. Din cele de până aci s'a observat, că în regulă generală locul accentului român e ca și în latinește pe una din cele 2 silabe penultimă sau antepenultimă. Totuș desvoltări fonetice ulterioare au făcut ca accentul să stea și pe alte silabe. Anume:

a) În decursul timpului, multor cuvinte li s'a știrbit silaba finală și accentul rămâind locului, silaba accentuată — odinioară penultimă a devenit ultimă. Exemple: *paganus* — *păgánu* = *păgân*, *vicinus* — *vecínu* = *vecin*, *laudándo* — *laudándu* = *laudând*.

b) În flexiune, cuvintele crescând cu câte una sau două silabe, accentul penultim devine antepenultim, iar cel antepenultim cade pe a patra silabă dela fine: *cásă* — *cásele*, *súnet* — *sunetele*, *pericol* — *pericole* — *pericolele*.

c) Unele cuvinte slave neromânizate au trecut în limba română cu accentul lor: *prépelîță*, *véveriță*, *drágoste*, *pácoste* (2). În flexiune, accentul primelor substantive ajunge până pe silaba cîntultimă: *prépelîțele*, *véverițele*.

d) Numeralele dintre 10 și 20 poartă accentul pe silaba dela început: *șáptesprezece*, *dóuăsprezece*, *nóuăsprezece*, etc. Asemenea corăspunzătoarele lor ordinare: al *șáptesprezecilea*, al *pátruspre-*

(1) Cuvântul se aude cu accent în Transilvania și în părțile muntoase ale Munteniei. Acelaș accent îl are și forma bănățeană și macedo-română: *fluiară*.

(2) N. Quintescu, *Analele Academiei Române* pe anul 1905. Seria II, 26, p. 118, Desbaterile.

zecilea al *șáisprezecilea*, etc. Inșă aceste cuvinte mai au un accent secundar pe silaba antepenultimă: al *șáptesprezécilea*, *nóuăsprezécilea*, etc.

e) Accentul adverbelor compuse tinde a sta mai mult pe prima silabă: *ástfel*, *ánțărț*, *áltcum*, *áltundeva*, *áltfel*, *áltceva*, *áltcândva*, *éstimp*, *deúnăzi*.

11) Cuvintele latine intrate în limbă pe cale literară păstrează accentul cu aceeaș exactitate ca și cele moștenite:

<i>púrpora</i> > <i>púrpură</i>	<i>cándela</i> > <i>cándelă</i>
<i>pállidus</i> > <i>pálid</i>	<i>áncora</i> > <i>áncoră</i>
<i>spléndidus</i> > <i>spléndid</i>	<i>subtilis</i> > <i>subtil</i>
<i>amábilis</i> > <i>amábil</i>	<i>ridiculus</i> > <i>ridicol</i>
<i>amicus</i> > <i>amic</i>	<i>insula</i> > <i>insulă</i> .

Puținele dislocări de accent au fost provocate la unele cuvinte literare de analogia cu alte vorbe românești. De felul acestora sunt următoarele:

a) Verbele compuse cu *fer* (=lat. *fěro*), prim (=lat. *prĭmo*) și mit (=lat. *mĭtto*), la prezent poartă accentul pe verb, nu pe prepoziție ca în latinește:

<i>difér</i> < <i>differo</i>	<i>deprím</i> < <i>déprimo</i>
<i>confér</i> < <i>cónfero</i>	<i>comprím</i> < <i>cómprimo</i>
<i>prefér</i> < <i>praéfero</i>	<i>comĭl</i> < <i>cómmitto</i>
<i>ofer</i> < <i>óffero</i>	<i>remĭl</i> < <i>rémĭtto</i>
<i>refér</i> < <i>réfero</i>	<i>omĭl</i> < <i>ómmitto</i>
<i>exprím</i> < <i>éxprimo</i>	<i>admĭl</i> < <i>admitto</i>
<i>suprím</i> < <i>súpprimo</i>	<i>transmĭl</i> < <i>tránsmitto</i>
<i>oprím</i> < <i>ópprimo</i>	<i>demĭl</i> < <i>dímĭtto</i> .

Cauza acestei mutări de accent stă în faptul, că simțindu-se clar ființa celor doi componenți — prepoziția și verbul — cel din urmă a atras accentul asupra lui, fenomen petrecut aidoma cu vorbele moștenite: *cólligo*, *élĭgo*, *cónvenit*, devenite *culég*, *alég*, *cuvine*, etc. (vezi mai sus, no. 8) Nu e necesar a vedea aici o înrâurire franceză. Se știe că unii latiniști pronunțau: *súprim*, *réfer*, *ófer* (acest din urmă se aude și azi), etc., forme cărora limba uzuală nu le-a putut acordă cetățenia. Ca să fie împământenite au trebuit mai întâiu să se asimileze vechilor cuvinte românești.

b) În următoarele ajective, accentul a trecut de pe silaba penultimă pe cea protonică:

sincer < *sincérus*

pudic < *pudicus*

prematúr < *praematúrus*.

La cel dintâiu a lucrat analogia cu verbele în *er* și *âr*, mai toate cu accentul pe silaba penultimă: *sânger*, *déger*, *númâr*, *úmâr*, *súpâr*, etc. *Pudic* s'a asimilat în ceea ce privește accentul tuturor ajectivelor terminate în *ic* aton: *sălbátic*, *lunátic*, *poétic*, *platónic*... *Praematúrus* a devenit *prematúr* sub înrâurirea lui *mátur* (vezi mai sus, no. 7). Mutări de accent analoage cu acestea au suferit și unele cuvinte latine de origine literară: *crépida* < *κρηπίδα*, *cúnila* < *κονίλη* (= *satureia hortensis*), etc.

c) Alte două-trei cuvinte și-au coborât accentul pe silaba post-tonică: *státua* < *statúe*, *túnica* > *tunică*, *tunincă* (Weigand *JB.* 8) reciprocus > *recipróc*.

d) Sufixul aton *ia* al substantivelor abstracte derivate din ajective, în românește a fost înlocuit prin *ie*, când vorbitorii au cunoscut și ajectivul din care derivă:

modest—*modestie* < lat. *modéstia*

barbar—*barbarie* < lat. *barbária* (*barbáries*)

infam—*infamie* < lat. *infámia*

inert—*inertie* < lat. *inértia*, etc.

Compară vorbele vechi românești: tare-tărie, nebun-nebunie, voios-voioșie, păcătos-păcătoșie... Substantivul *mizérie* și-a păstrat accentul său din latinește, deoarece n'a fost pus ușor în legătură cu ajectivul corăspunzător *mizer*, rar întrebuintat.

ETIMOLOGII. Intărât-Intărătare. Cihac derivă acest cuvânt dintr'o formă reconstruită † iniritare «cu t copulativ intercalat». Tre-când peste această etimologie neîntemeiată, căci un t copulativ în atari condițiuni n'are nici un rost, ne oprim la derivația propusă de d-l O. Densușanu: *intărătare* < *interitare*, verb format din participiul *interitus* «ucid» dela *intereo* «ucid, distrug» (Romania, XXVIII, 65). Drept confirmare a acestei etimologii, d-sa arată că, sub raportul semantic, *interitare*, propriu «a ucide», își îndulcise înțelesul devenind sinonim cu *laccessere*: «*laccessunt*=*interitant*» (C. gl. Lat. IV, p. 195). La prima vedere, lucrul pare cu totul exact, deoarece *laccessere* înseamnă «a lovi, a atăca, a vătăma și chiar a irita». Dar trebuie să se observe, că în prepoziția dată: «*laccessunt*=*interitant*» nu *interitant* este esplicat prin *laccessunt*, ci din contră *laccessunt* prin *interitant* «ucid», ceea ce nu poate însemna mai mult

decât că verbul *laccessere* «a vătămă» în latina posteroară își potențase înțelesul căpătând accepția de «a ucide». Atari alunecări de înțeles sunt bine cunoscute în semaseologie. Astfel latinul *victimare* «a ucide, a sacrifică» a devenit în românește «a vătămă». Slavul *izbiti* «occidere» a devenit în româna *izbire* «a lovi» și chiar *occidere* devenit *ucidere* înseamnă uneori «a lovi»: «Au *uces* un om de au murit» (C. d. B. I, 52), «Luară trestii și-l *ucideă* pre capul lui» (Coressi, *Tetr. Mat.* 112). Deci latinul *interitare* în propoziția dată «*laccessunt=interitant*» nu înseamnă a vătămă și cu atât mai puțin a irită, ci glosatorul spune numai că *laccessere* «a vătămă» căpătase înțelesul de «a ucide» (=interitare). D-l S. Pușcariu (*Etim. Wb.*) derivă pe întărătare din tipul † *interritare* format din *terreo-terrere* «a speria», etimologie inadmisibilă tot din motive semantice. Atât după formă cât și după înțeles, românul întărât-întărătare reproduce un compus latin * *ante-irrito*—* *ante-irritare*.

Șoricu (șor, șoric). Ca formă, latinul *sorix-soricis* a devenit șoricu prin schimbare de declinație; compară *fugaciu*, *luptaciu* din *fugax-fugacis*, * *luctax-luctacis*. Diferința de înțeles dintre vorba română șoricu «piele de porc tăiat după ce s'a părțit și i s'a ras părul» și latinul *sorix* «șoarece; un fel de bufă» din bătătoare la ochi cum e la prima vedere, devine naturală, când ne gândim că popoarele indogermanice obișnuesc a numi unele părți din corpul omului și al animalelor cu numiri de ale animalelor inferioare: șoarice, șopârlă, pește, broască... Astfel Greul numește muschiul $\mu\delta\zeta$ «șoarece». Latinul *musculus* diminutiv din *mus* «șoarece» înseamnă și *muschiu* și *șoricel*. Tot așa germanul *Maus* «șoarice» înseamnă și «*Muskel an Arm und Fuss*» (D. Wb.) Latinul *lacertus* «braț» înseamnă propriu zis șopârlă. Românește șoriceii sunt «*les glandes qui viennent au chevaux au dessous de l'oreille sur le cou*» (Damé, Dc.) Pește înseamnă muschiul brațului și al pulpei: «Se bate peștele mâinii» (Săghinescu). *Muscă* sau *cățea* înseamnă «smocul de barbă de sub buza inferioară pe care unii îl poartă nebarbierit». În fine tot în românește mai avem exemplul «iepurăși, grăsimea din năuntru dela porc» (Săghinescu). Poate că șoricu a însemnat întâiu grăsime, slănină și apoi înțelesul a alunecat la «piele de slănină»—continentul luând numele conținutului. Compară expresia «șoricu de slănină».

Prapur. 1) membrana în care sunt învăluite măruntaele la vite, 2) steag bisericesc. «*Prapurile* ei cu chipuri de sfinți au fost stea-

gurile noastre de luptă în vremurile cele mari» (N. Iorga, *Neamul românesc* 1907, p. 339). E considerat ca derivând din slavonește: «*praporъ* = *vexillum*». (Miklosich, Cihac). Dacă ar fi exact că slavul *praporъ* s'a născut din bizantinul *φλάμπουλον, φλάμουρον* «flamură», atunci românul *prapur* (*prapor*) ne-ar fi venit direct prin limba slavă, căci prefacerea lui *f* în *p* e o particularitate a fonetismului slavon: sârb. *prigati*, m. rus. *frigati*, nsl. *frigati* < rom. *frig frigere*.

Dar strict foneticește, bizantinul *φλάμπουλον (φλάμουρον)* ar fi devenit în limba slavă *plamurъ* sau cel mult *pramborъ*. Indiciul cel mai sigur însă că *prapur* n'are a face cu *φλάμπουλον*, «flamură, steag» e de rezortul semaseologiei. Intr'adevăr, primul înțeles al lui *prapur* nu e «steag, flamură» ci «pânză în genere, pânza steagului bisericesc—în vechime steagurile se improvizară: «Iată vine un sol de pace c'o *năframă 'n vârful de băț* (Eminescu)—pânză de învălit cevă, membrană».

Astfel suntem conduși la «*pepulum vel peplum* = *pannus lineus*» (DuC). *Pepulum* — grație unei legi eufonice, pe care am putea-o numi propaginație disimilativă — a devenit *prepulum* (*plepulum*). Compară acelaș fenomen în **gralgulus* (*glalgulus*) > *grangur* din clasicul *galgulus*, etc. *Prepulum* trecând prin faza *preapur* a devenit *prapur*, după cum **femīnus* prin faza intermediară *feamen* a ajuns la forma de azi *famen*. Trecerea înțelesului de «pânză» la cel de «steag» s'a făcut foarte ușor. S'a numit mai întâiu *prapur* numai pânza steagului (nu și prăjina), apoi prin extensiune s'a numit astfel tot steagul.

Un exemplu identic de alunecare a înțelesului ne oferă fr. *drapau*, it. *drapello*, etc. din *drap* «*postav, pânză, stofă*». Tot așa substantivul *pannus* «*postav, pănură*» căpătase în latina vulgară înțelesul de steag: «*pannus* = *vexillum*» (DuC).

VOCALISMUL

Introducere. Transformarea vocalelor a fost determinată de următoarele împrejurări :

1) de acentul sau neaccentul lor, 2) de pozițiunea lor inițială, mijlocie sau finală, 3) de vecinătatea lor cu certe consoane, și în fine 4) de cantitatea lor prosodică. Fiindcă aceeași împrejurare n'a înrăurit asupra tuturor vocalelor în a lor evolutivă transformare, ci numai asupra unora dintre ele, noi în ceea ce privește șirul expunerii legilor fonetice, vom urmări ordinea alfabetică a vocalelor : a, e, i, o, u și y.

A urmat de nazala *n* ori de unul din grupurile; *mb* și *mp* a devenit **â**:

branca > brâncă	angelus > inger
canto > cânt	Romanus > Român
frango > frâng	angustus > îngust
lana > lână	sanctus > sânt
manus > mână(a)	scandula > scândură
paganus > păgân	ambulo > îmblu (mold.)
veteranus > bătrân	campus > câmp
canabis (1) > cânepă	fanarium > fânar
septimana > săptămâna	plango > plâng
sanguis > sânge.	capitaneum > căpătâiu.

Observațiuni. 1. În cuvintele în cari *n* se eliminase înainte de a fi apărut fenomenul întunecării lui *a*, legea n'a putut să se mai aplice :

plantaginis (plantago) > *platagine*
 cantherius—catêru > *catâr*
 *acanthius—cathius > *scaț* (mold.)
 remansus—remassus > *râmas*.

2) Dacă însă eliminarea lui *n* s'a făcut târziu, când legea întunecării apăruse dejă, atunci *a*, deși acum e neurmat de *n*, îl găsim totuși întunecat:

quantus—cântu > *cât*
 ecc'tantus—ah'tintu > *atăt*.

(1) În latina vulgară, forma canabis înlocuise pe cea cu *n* reduplicat (cannabis), proprie latinei clasice: „canabis pro cannabis“ (DuC). Din aceeași formă s'a dezvoltat italianul canape, provençalul canebe, etc.

3) Sub înrăurirea lui *e*, sau *i*, din silaba următoare, *â* provenit din *a* s'a schimbat uneori în *i*:

- anima—înimă > *inimă*
 annelus—înel > *inel*
 ina(b)ante—înainte > *înainte*
 campania—câmpá(n)ie > *câmpie*
 grandinis (grando)—grândină > *grindină*
 *lambricus—lâmbric > *limbric*.

Substantivul *câmpie* derivă necontestat din latino-vulgarul «*Campania* = locus planus vel campestris» (Dc) «*campania* = πεδία» (Gloss. L. Gr.) și nici decum nu poate fi socotit ca o derivațiune imediată din substantivul câmp, cum se crede în genere. Tot așa vorba *limbric* [mr. lâmblic] nu poate proveni direct din forma clasică lumbricus, din care am fi avut de sigur lumbric, ci derivă dintr'o formă latină poporană, a cărei existență se poate proba:

«lambricus pro lumbricus» Dief.) Tot la o formă cu *a* se referă și spaniolul lambrija < † lambrica.

4. Î provenit din *a*, conform fonetismului românesc, dispăre când e preces de altă vocală:

- vigliando—veghiîndo > *veghînd*
 chrestianus—creștiînu > *creștin*
 *extrareanus—străriînu > *străin*
 taleando—tăliîndu > *tăind*
 *tallianum—taliî—taiî > *tain*
 *filianus—filiî—fiî > *fin*.

5. Cuvintele cari în silaba de după *an* au *e* sau *i*, pe lângă formele regulate mai posedă și altele amplificate cu un *î* parazit. Aceste din urmă au devenit literare:

- pane (panis) > pâne și pâine
 cane (canis) > câne și câine
 mane > mâne și mâine
 panis > pâni și pâini.

6. Intr'unele cuvinte *â* derivat din *a* s'a transformat în *u*:

- angulus > înghiu și unghiu.
 ambulo > îmbļu și umblu.
 Andreas > Indreă și Undreă.
 câmpana > (*câmpănă), cumpănă.

Formele cu *ă* se păstrează și azi în Moldova și în nordul Transilvaniei.
6. *N* îndoit (*nn*) n'a exercitat nici o înrăurire asupra lui *a*:

annus > *an*

**panna* > *mr. pană* «pământ, cârpă, perdeă»

**anninus* > *anin*

**sannia* > *sanie*

**lannum* > *lan*

bannum > *ban*

†*banna* > *mr. bană* «vieață»

canna > *cană*.

Substantivul pănură «postav ordinar» din **pannula* nu contrazice legea. *A* s'a prefăcut mai întâiu în *o*, sub înrăurirea labialei *p*: *ponnula* (cp. *fames* — *fome* > *foame*, etc.) și apoi acest *o* a devenit *ă*: *ponnula* > pănură. (cp. *co(n)tra* > către). Ingânare din *ingannare* e în loc de îngănare; căci *ă* urmat de *n* devine *â*: *longa-lângă* > lângă, etc.

Abateri. Nu s'au supus acestei legi între altele substantivele: *blană* (1) «scândură cioplită numai pe o parte, etc.» din «*plana*, *trabs*» (DuC), *țandără* din *scandala* [*scandala* pro *scandula*, Forcellin], și *manină* din *immanina*, ajectivul *manc* din *mancus* și în parte sufixul *an* cu varietatea sa *andru*. Acestea fiind niște elemente genuine în limbă pot fi numite excepțiuni în sens propriu, față de altele cari sunt excepțiuni în sens impropriu sau excepțiuni aparente. Pentru a explica primele abateri: *an*, *țandără*, *manină* și *manc*, trebuie să admitem existența în limba română veche a unui dialect în care—ca și în italiană și celelalte limbi neolatine — *a* urmat de *n* se păstră nealterat. Formele cuvintelor de sus nu sunt altceva decât urme din acel dialect dispărut. Cum că lucrul stă așa, n'avem decât să observăm, că din latinul *scandula* avem în românește *scândură*, conform legilor fonetice, și numai pe cale dialectală din acelaș cuvânt latin ne-a venit și forma *țandără*. De alfel tot de proveniență dialectală e în acest cuvânt tratarea lui *sc* prin *ț*, care fenomen trebuie explicat în următorul mod: În virtutea unei confuziuni, grupul *sc* a devenit *st*: *scandula*—*scandala*=*standala*; compare-se cu latinul *postulo* în loc de *posculo* din *posco* «cer»... Grupul *st* apoi s'a transformat în *ts* de unde *ț*:

(1) Inrudit cu *blană* e de sigur și substantivul *palan* cu forma secundară *pălan* (Transilv.) „gard de scânduri“ și *palancă* „un fel de fortăreață de lemn“. Formele latine vulgare sunt *plancum* și *planca*, consemnate de Festus. Tot aci se referă și francezul „*palanque* retranchement fait de pieux joints et placés verticalement“. Atât în formele române cât și în francezul *palanque* se observă propagația retrogradă a lui *a*: *pla*...—*pala*... De almintrelea din *planca* franceza mai are cuvântul *planche*.

standala—tsandara—țandără, ca și în țoală din stola, țără din stiria, mr. țupu din stuppa, țeapa din latino-vulgarul «ste=papalus, tigelum, fulcrum» (DuC.), etc.

Pe aceeaș cale dialectală ne-a venit și cuvântul *manină* din immanina, care până azi nu se întrebuițează decât în părțile Moldovei și ale Transilvaniei nordice. Iată cum întrebuițează Conache acest cuvânt: «S'au ridicat ceața aceia, prin care ca prin sticlele adăugitoare (ochiane) arătându-se cei puternici ca niște *manine îngrozitoare*, trăgea supunerea și cucernicirea. Tot așa Cantemir (cron. 189) «manină și minune de lucru ca acesta». În toate celelalte ținuturi românești se aude numai forma transpozitivă *namilă*, provenită dintr'o fază intermediară *namină*—*manină*. Latino-vulgarul *immanina* la origine e un ajectiv, pe lângă care se subînțelege substantivul: *bellua*, bestia sau fera. Acest ajectiv *immaninus*-a-um derivă din clasicul *immanis*-e (animal immane «monstru, manină»), întocmai cum *gabinus* derivă din *galbus*, etc...

Tot o urmă dialectală e și *manc*, care până azi n'a reușit să fie de un uz general. El se uzitează mai mult în țerile transcarpatine și se aplică la femelele animalelor, cari n'au numărul complet de țate.

Trecem acum la explicarea sufixelor—*an* și—*andru*. *Lambrior*, care cel dintăiu s'a ocupat mai pe larg cu legea întunecării lui *a* înainte de *n*, a conchis pur și simplu, că numitele sufixe nu fac parte din elementul genuin al limbii: primul (*an*) ar fi împrumutat din slavonește, iar secundul (*andru*) din grecește. Cum s'a întâmplat și se întâmplă de multe ori, ca opiniunile eronate în materie de limbă să fie împărțite de mulți, ba chiar de toți, grație autorității, de care se bucură cel ce le emite, tot așa eroarea lui *Lambrior* fu aprobată de toți filologii și compilătorii de cărți gramatico-filologice. Afirmațiunea lui *Lambrior* asupra străinismului acestor două sufixe se explică mai ales prin faptul, că acest filolog atribuia legilor fonetice o aplicare inexorabilă în tot materialul limbistic genuin. În pricipiu, faptul acesta e adevărat, fără să se înlătore însă restricțiunile, cari încă își au explicarea lor. Reluând firul chestiunii sufixelor *an* și *andru*, se pune natural în minte întrebarea: De ce din *paganus* avem *păgân* (cu *a* întunecat), iar din **juvencanus* avem *juncan* (cu *a* clar)? Ca să răspundem la aceasta, trebuie să avem în vedere faptul următor: Româna a moștenit din latinește două feluri de *an*: 1) un *an* sufix viu și perceptibil, cu care limba a continuat a-și făuri derivate ca: țaran din țară, olan<ollanum din olla, băiet-an, grosol-an, ochii-an, etc. Incontestabil că acest *an* ne-a venit tot pe cale dialectală ca și forma cuvintelor: *blană*, *țandără*, *manină* și *manc*. 2) Un sufix **an* imperceptibil, cristalizat în vorbe, al căror primitiv nu s'a conservat în românește. Așa e bunăoară *an* din cuvintele: *Romanus*, *vet(e)ranus*, *paganus*... Ne mai existând în limbă primitivele acestor vorbe: *Roma*, *vetus*, *pagus*... vorbitorii au considerat pe însăș

derivatele lor ca cuvinte primitive și pe *an* l-au socotit ca făcând parte din corpul rădăcinal al cuvântului. În acest caz cuvintele Romanus, paganus, veteranus... au fost tratate ca toate celelalte cuvinte în cari *an* nu eră sufix. Astfel, după cum din *lana* avem *lână*, tot așa din paganus avem *păgân*... În celălalt caz însă, *an* fiind perceptibil și mobil, a rămas refractar întunecării: *terr-anus > țăran, *juvenc-anus > juncan, *oll-anum > olan... Tot așa stă lucrul și cu *andru*, care ne-a venit dintr'un dialect diferit, nefiind altceva decât un frățior al lui *an*. Să observăm că din catellanus bunioară avem *cățelan*, iar din forma complectă catellanulus prin intermediul fazelor: catelanuru—cățelanru avem *cățelandru*. Să se compare francezele gen.d.re, ten.d.re. et. din gen(e)r, bearn. deshounra și deshoundra «a dezonoră» grecul andros în loc de anros, unde există acelaș *d* eufonic ca și în cățelandru. De asemenea cuvintele: vitellanulus, popillanulus au dat în românește: vițelandru, copilandru... Cât despre originea-i greacă, se poate ușor vedea că e o pură absurditate a crede că substantivul grec andru «bărbat» (ἀνῆρ—ἀνδρὸς) a putut deveni sufix în românește; și asta prin mijlocirea substantivului propriu Alexandru, a cărui semnificație nici n'ar fi avut de unde s'o cunoască Românul.

Alte abateri. Numele proprii, deși cu câteva excepțiuni ca: Andreas > *Undrea*, Francus > *Frâncu*, în regulă generală rămân refactare legilor fonetice. Aceasta se explică prin faptul, că ele sunt nu atât proprietatea limbii cât a acelor ce le poartă, și se pietrifică în forma în cari sunt date: Trajanus > *Traian* și Troian, Alexander > *Lisandru* și *Sandu*, Romanus > *Roman* (nume de om ca *Turcu*, *Greco*, *Frâncu*, etc.), *Vulcan* (nume de om și de localitate) din Vulcanus «zeul Vulcan» și «vulcan», *Antina* «Ruinele localității Romula» nu e decât numirea transplantată a urbei Antinum din țara Marsilor (Hasdeu), *Nanu*... din adjectivul nanus «pitie»; sinonime cu Nanu sunt deci numele *Micu* (Miculescu) și *Scurtu*. În fine alt exemplu clar de neîntunecarea lui *a* urmat de *n* în numele proprii e *Ziana* întrebuițat mai des în legătură cu ajectivul *sânt*: Sân-Ziana din Sancta Diana. Alte nume proprii ca: *Andreiu*, *Anton*, *Constantin*, *Antohie*, *Antipa* au pătruns mai târziu în limbă *sub această formă*.

Excepțiuni aparente. În numărul acestora intră cuvinte ca: *vrană*, *grangur*, *pană*, *bantă*, *ghiolbană*, *morman*, *sbanț*.

Am numit aparente aceste excepțiuni, pentrucă la origine în toate cuvintele de sus *a* n'a fost urmat de *n*, ci numai grație ulterioarei desvoltări a transformărilor fonetice s'a pervenit la formele de azi, când legea întunecării nu se mai aplică. 1) Așa *vrană* e în loc de vramă și derivă din foramen (?), *grangur* grangur din galgulus trecut prin următoarele faze: galgulus — glalgulus (propaginație) — gralgulus (disimilație) — grangulu (nitacism) și în fine grangur (rotacism), *pană* e din pinna sau penna și a po-

sedat o formă intermediară *pénă*, azi dialectală. Forma *pana* ocurge încă din latina vulgară «panna-vox lignariorum...» (DuC). Cu acest înțeles în românește e «pana de despicat lemnele»; *bantă* e din *vinctum* (*vincta*) dela *vincio* (leg): *vincta-venta-béntă-bantă* pl. *bente-benți* (Hasdeu M. E.); *morman*, cuvânt a cărui parte dela început pare a fi din latinul *moles* «grămadă», iar finalul *man* e un element necunoscut. *Sbanț* provine din *ex+balteum-sbalțu*(1) și cu *l* netacizat—*sbanț*. În fine, *ghiolbană* derivă din *glabraria*, trecut prin următoarele faze: *glabraria-glabrara* (propaginație) — *ghiolbară* și cu *r* netacizat: *ghiolbană*.

Urmărirea acestei legi în latina vulgară. Judecând după generalitatea ei, putem conchide că vechimea acestei legi fonetice se urcă la latina poporană din timpuri destul de vechi. Adevărul e că găsim chiar urme palpabile în acel dialect latino-vulgar, a cărui continuare este în mare parte limba română. Așa în opul *Vocalismus des Vulgär-lateins* de Schuchardt găsim destule exemple, în cari *a* urmat de *n* se prezintă întunecat. Pretutindeni însă *a* obscur din aceste exemple e însemnat când prin *e* și *ae*, când prin *o*, din cauză că alfabetul latin nu posedă semne speciale pentru sonorile obscure:

quando (pronunțat cândo) (Vind. Liv. VLV, III, 6)—românește când	}	Schuch. VgLat. I, p. 150, etc.
Menliae=Manliae (Mur. App. IV, 77)		
praestentia=praestantia (Grut. 408, 1, 22)		
Sequena=Sequana (Pardess. CCCCXL, 697 d. Crist.)		
grenarium=granarium (DC.)—românește grănar		
Entoni sau Enntoni=Antoni (Rossi I. 313)	}	Schuch. Voc. VgLat. vol. I, p. 200, etc.
Paenonio-Panonio (Mur. 1512, 1)		
aenos=annos (Boiss. I. L. XVII, 64) etc. etc.		
tentum=tantum (Or. Henz. 68, 14)		
existimentis=existimantis (Flor. Dig. 402, 4 Mo)		
elegenter (elegănter) (ibid. 20, 24 Mo.)	}	Schuch. Voc. VgLat. vol. I, p. 200, etc.
Menender=Menander (Amand. Euseb. 119 d.)		
Spaniolește, linterna din lanterna, Palencia din Palancia.		

Imprejurarea cea mai însemnată pentru chestia întunecării lui *a* urmat de *n* e faptul, că și în limba retoromană *a* în aceeași poziție suferă o modificare similară întunecării:

(1) Forma *sbalț* e o formă colaterală existentă în vorbirea poporului.— Cp. Damé, *Încercarea de terminologie poporană*, pag. 175 și 176: „La mijlocul jugului se află costura sau pânza ferestrelui ținută la ambele capete de niște verige de fier numite *sbanțuri* sau *sbalțuri*“.

sanguis > retr. saung
 canis > retr. caun
 branca > retr. braunca
 post mane > puschmann, rom. poimâne
 paganus > pegaun
 christianus > retr. christgiaun
 panis > paun (și pan)
 hanc-horam > (?) aunc și ounc (încă).

Uneori grupul *au* se rezolvă în *o*, mai ales când e urmat de *n* îndoit: pannus-paunn=ponn, dannum (=damnum)=donn, etc.

rouerg. Fronc «nom de famille merid.» Frâncu
 rouerg. song, rom. sânge < sanguis
 rouerg. son, vr. * sân, ir. sâr < sanus
 rouerg. bronco < branca
 b. lim. ponsel «rânza porcului < pan(ti)cellum
 querc. on «an, anné < annus
 rouerg. lono «lână» < lana
 rouerg. gron, rom «grâu» < granun.

ETIMOLOGII. Ingânare. Pe lângă clasicul garrire «a flecări, a pălăvri, a gârâi, a nu pronunța bine cuvintele», existau în latina vulgară niște forme, în cari dublicea *nn* luase locul dublicei *rr*, gannire și gannare, ambele având accepția de a «batjocori» mai mult decât garrire: «gannit=latrat, inaniter loquitur». (Forcellin. Glos.); «gannare et ingannare=irridere» (DuC); «garrit et gannit subtiliter murmurat, vel loquitur vel verbosatur» (Gloss Amplon.) Semnificația de «subtiliter murmurat» o are și al nostru *îngân*. «...Se scutură salcâmii de toamnă și de vânt, se bat încet de ramuri, *îngână glasul tău...*» (Eminescu). Atât înlocuirea lui *rr* prin *nn*, cât și noua semnificație de «irrisio» fac probabil faptul, că s'a petrecut între clasicul «ganneum» și «garrire» o contopire de formă și de sens. Ganneum «tavernă, local unde se practică moravuri ușoare» a căpătat cu timpul semnificația de «înjosire, bajocură»: «ganneum, gannum, gannatura=irrisio» (DuC). Din forma ingannare deci vine necontestat românul «îngânare», având toate accepțiunile latinelor: gannare și garrire. Tot din ingannare e și italianul inganno «înșel» care, ca înțeles, a trecut prin fazele «înjosesc — batjocoresc — păcălesc — înșel». Dintr'o formă inganneare vine probabil românul îngăimare, trecând prin fazele: inganneare—inganniare—ingainare—ingaimare—îngăimare.

Fânar (munteneste felinar). Nu e adevărată susținerea lui Șăineanu și a altora, că fânar (felinar) ar fi de origine arabă. În realitate arabul fanar nu e o vorbă semitică, ci e pur și simplu un împrumut din limba greacă

și anume din *φανάριον* «lanternă, fânar», deminutiv din *φανός* «facție, lampă, felinar» și ca ajectiv *φανός* -ή -όν «luminos, clar, transparent, curat»; *φανή(ή)* faclă, toartă (la ceremoniile religioase) — toate din *φάινω* viit. *φάνω* «arăt, evidențez, scot la lumină, etc».

Deminutivul *φανάριον* fu împrumutat și de latina vulgară «fanarium=fax, lanternă» (DuC), din care trebuie socotit ca derivat românul *fânar* sau *felinar* prin reduplicație și disimilație: fânaru-fănănar-fenenar=felinar. O identică disimilație se poate vedea în fr. orphélin <l.†orphaninus, vfr. orfenin=privé, depourvu. (Gl. Gall.) Italianul *fanale* și franco-spaniolul *fanal* derivă din forma «fanale, fanalis=fax, lucerna».

Catâr. Acest cuvânt nu poate fi de origine turcească, cum se afirmă fără a i se putea face o etimologie admisibilă prin această limbă. Rădăcina primitivă, din care porcedea substantivul catâr, e de sigur greul *κάβθος* «asin, vită de samar»; de aci τὰ *καβθήλια* «samar pentru poveri, coșuri de transport» și înfine *ὁ καβθήλιος*=măgar de povară, catâr și figurat «grosolan, neghiob». Limba română nu are pe *calâr* direct din greul *καβθήλιος*, ci îl posedă pe calea moștenirii din cuvintele latinei vulgare, căci acest cuvânt grecesc fusese împrumutat de timpuriu și de limba latină: «Cantherius est caballus, equus castratus, asinus magnus vel clitellarius» (Forcellin.) Forma latină pororană, din care porcedea cea română, a fost de sigur *caterus* (cantherus). Vocale *e* din *caterus* se pronunță în latino-vulgara ca o vocală obscură (*ă, ɨ*) și aceasta din cauza greul *η*: (*καβθήλιος*), care se pronunță deosebit de *e*. Probă de obscuritatea lui *e* avem și faptul că eră înlocuit în scriere și prin *α*: «Cantarus, cantarius=equus castratus (Papia). Și ce e mai mult, acel son obscur îl găsim redat și prin *o* «cantorius=cantheirus» (Gloss. Monac.) Originea etimologică a lui *catâr* fiind astfel stabilită, se întreabă: ce e cu «catyr=mulet, mule» din limba turcească? Limba turcă moștenitu-l-a oare din limba latină? Supoziția aceasta dela sine cade, căci ce cuvinte a mai moștenit limba turcă din latinește și prin ce minune putea să le moștenească? Ar fi probabil ca acest cuvânt să-l aibă Turcii din vreo limbă neolatină din Apus ca italiană, spaniola, franceza, etc., dar și această ipoteză este absolut inadmisibilă, căci nici una din aceste limbi nu mai posedă derivate din latinul *cantherius*. Neputându-l avea din nici una din acestea, este neîndoios că l-a împrumutat din româna, care singură dintre limbile neolatine l-a conservat, și din românește îl putea mai curând avea, dat fiind imediatul lor contact cu poporul românesc. Vechimea acestui cuvânt în Dacia lui Traian se demonstrează prin limba Cumanilor, care în timpul șederii lor în Dacia împrumutase multe cuvinte din limba Românilor conlocuitori și anume în dicționarul limbii cumane *catâr* are forma mai originală *cater*.

Ban. Deși s'ar putea pune în legătură cuvântul ban «monedă» cu exo-

letul ban «duce»: banul Olteniei, banul Severinului, etc. — cum și face Hasdeu și Miklosich —, totuș vreo legătură de înrudire între aceste două cuvinte nu există. Afirmatia lui Cihac, cum că ban «monedă» e de origine slavă, se bazează pe principiul său de a declara de slav orice cuvânt românesc, care a fost împrumutat și de limba slavă, principiu absolut fals, cum am văzut și aiurea. Este incontestabil că *ban* derivă din latino-vulgarul «*bannum* (3) *regium est etiam pecunia multatitia fisco regio inferenda, indeque omne tributum fisco regio solvendum*»; apoi «*bannum* levare = pecuniam multatitiam exigere» (DuC). Etimologicește, *bannum* e un cuvânt de origine germană fiind în loc de *bandum*, care de asemenea există în latina târzie. *Bandum* a devenit *bannum*, după cum *landa* sau *landum* devenise *lanna* și *lannum* «*ager cultus*» (ibid.), de unde românește *lan*. Înainte de semnificația dată, *bannum* sau *bandum* înseamnă «jurisdicție, administrație» (ibid.). Dela accepția aceasta s'a trecut la cea de «îndatorire, datorie către administrație, contribuție, prestație, amendă în bani, bani... Aceleași faze semantice le-a avut și cuvântul german *Geld* „ban, monedă“ din saxonul *gild*, care de asemenea trecuse în latina medievală sub forma «*gildum, geldum* = solutio, praestatio, vectigal, tributum» (ibid.). «*Geldum* etiam sumitur pro mulcta judiciaria (amendă) compensatione delicti et pretio rei»; «*Geldum regis* = tributum, vectigal quod regi exsolvitur» (ibid.). O identică schimbare de semnificație ne oferă medievalul *financia*, care avea sensul de «prestație pecuniară» (Diez), iar azi i s'a generalizat semnificația fr. *finance*, it. *finanzia*, etc.

Fin. Nu provine din latinul *affinis* «înruit», cum eră derivat și cum se derivă încă de unii după o veche etimologie propusă de filologi transilvăneni. *Fin* e o vorbă proprie latinătății creștine și face parte dintr'un triplet de cuvinte corelative: **patranus* «naș» din *pater* «tată», *matrana* «nașă» din *mater* «mamă» și *filianus* «fin» din *filius*. Româna a înlocuit pe *patranus* și *matrana* prin deminutivele unor cuvinte echivalente cu *pater* și *mater*. Anume, avem (nă)naș din **nonnasius* și [nă]nașă din *nonnasia*, deminutive din *nonnus* «tată spiritual» și *nonna* «mamă spirituală»: «*Nonnos* vocamus majores ob reverentiam; nam intelligitur *paterna* reverentia» (Papia). Compară sicilian *nunnu* «tată», *nunna* «mamă»; germ. *pale* «naș», *patin* «nașă» <lat. *pater*. Din tot tripletul deci, româna a păstrat numai pe *filianus*, ajuns la forma de azi, după ce a trecut prin următoarele faze mijlocii: *filianu*—*filiănu*—*fīnu* > *fin*. În macedo-rom. *filin*. Cu a clar cuvântul există în albaneză: *fijan*. Din românește cuvântul a intrat în limba ruteană: *fyin, fyina, fylyna*.

Franceza, din contră, a păstrat pe *patranus* și pe *matrana* sub formele *parrain, marraine*, iar pe *filianus* l-a înlocuit prin *filiolus* <fileul.

Înlocuirea lui *patranus* și *matrana* prin alte cuvinte stă în legătură cu tendința limbii române de a șterge de pretutindeni orice urmă a substantivelor *pater* și *mater*, ele însele dispărute. Într'adevăr există în latina poporană și tripletul *patraster*—*matrastra*—*filiaster*, «tată, mamă, fiu vitreg». Ei bine, s'a procedat cu acestea ca și cu cele dintâi. Astfel alte limbi neolatine au conservat pe *patraster* și *matrastra* (sp. *padrastro*, *madrastra*, pg. *padra*sto, *madrasta*), româna însă le-a pierdut pe amândouă, înlocuindu-le prin *vitreg* <*vitricus* și *vitrigă*<*vitrica* și din tot grupul a păstrat numai pe *filiaster*> *fiastru*. La rândul său, dintre limbile neolatine, numai româna a păstrat pe clasicul *vitricus*, toate celelalte l-au pierdut.

Notă. Unii lexicologi francezi consideră ca prototipi ai lui *parrain* și *marraîne* pe *patrinus* și *matrina*, luându-se de sigur după italieneștile *padrino* și *madrina*, dar asta e înexat, căci grupul francez—*ain*—pururea provine din latinul *anus*: *sain* < *sanus*, *pain* < *panis*, *main* < *manus*, *laine* < *lana*, *vain* < *vanus*, etc., pe când latinul —*in(us)* se păstrează nemodificat *vicinus*> *voisin*, *vicina*> *voisine*, *caminus*> *chemin*, *coquina*> *cuisine*, etc.

Tain, termen tehnic militar însemnând special «anumită porție alimentară ce se dă ostașilor». «Am spus pandurilor, că oștenii lui Ipsilant au câte 30 de lei pe lună și *tain* îmbelșugat de carne, pâine și vin» (Filimon, 296). Prin extensiune, cuvântul *tain* înseamnă în genere orice pensiune alimentară, vîptul de toate zilele, proviziune în general: «la fosta domnie ți se da *tainul*» (Orășanu, 163), «Dascălul Stan aveă și dela biserică *tain* de malaiu, de fasole și de lemne» (I. Ghica, *Scrisori*, 56), «Pescuitorii au *tainul* lor de glume, cântece și povești» (Delavr. *Sultânica*, 65). Corăspunde literalmente lui «*tallianum*=stipendium militare, vectigal, tributum» (DC). *Tallianum* a dat *tain* după cum *chrestianus* a dat *creștin*, *filianus*—*fin*, **extrareanus*—*străin*, etc. Pentru că cuvântul acesta e turcit în unanimitate de filologi —arab *tāyn* «destination»—e necesar să se știe ce rost are *tallianum* în latina poporană. Clasicul *talea* «ramură, bucată de lemn» trecând prin faza «*talia*=*κορμός, σχύζα, σκυτάλη*» (Gloss. Gr.Lat.) și sub înrăurirea derivatului verb *taleare* «a tăia» fr. *tailler*, it. *tagliare*, căpătase forma *tallia* însemnând «tăietură, porție, bucată în genere, sumă». «*Tallia militum*, stipendium militare» (ibid.). «*Tallia*=*quae quotannis solvitur in certa, de qua conventum est, frumenti quantitate vel etiam pecuniae summa*» (ibid.). Există deci între *tallianum*, mai corect *taleanum*, și verbul *taleo*, acelaș raport ce este între grecul *τόμος* «bucată, diviziune» și etimul său *τέμνω* «taiu». *Tain* face parte din acele cuvinte românești, cari răsună în toată peninsula balcanică: bulg. sârb. *tayin* (vrom. *taiin-taiin*) ngr. *ταϊνι*, mr. *taine*, acesta din grecește, etc.

Blană. Mai întâiu observăm, că nu trebuie să se amestece la olaltă cuvântul *blană* «scândură, lăturoaie pe o parte convexă și pe alta plană»: o

blană de salcie, de plop, etc., cu blană «piele de animal cu păr pe ea, mai ales piele preparată». Cihac și după dânsul alții ieau aceste cuvinte drept unul, ca apoi să le slavonizeze pe amândouă. Blană cu înțelesul de scândură e latinul «plana = trabs» (DuC), fiind înrudit cu planca, fr. planche, etc. Afară de mănținerea lui *a* clar, despre care am vorbit, blană din plana mai prezintă fenomenul trecerii lui pl. în bl. comp. bleastur < plastrum, «plasta non blasta» (App. Prob. 199.5 k). Din plana, italiana are piana, cu acelaș înțeles. L-au împrumutat și Slovacia: blanja «scândură» și cum se vede după formă, e neapărat din românul blană și nu din italianul piana. Despre originea lui blană «piele de animal...» vom vorbi aiurea.

Cană. Vine direct din latinul *canna* «țevă, tub», grecește *κάννα*. Încă în latina vulgară, *canna* căpătase înțelesul de «vas lungueț ca un tub»: «Canna (4), cantharus, poculum, vas strictius et oblongius» (DuC). «Canna argentea = inter vasa ecclesiastica» (ibid). Un derivat din cană e cănațuie, deminutiv al unei forme dispărute *cănață < *cannatea, din «*Cannata*, vas vinarium» (ibid).

Ghioblană «fată sau femeie tânără, sburdalnică și seducătoare»:

Mândruța cea ghioblană

Merge seara la poiană,

Să dea sare juncilor,

Buze moi voinicilor. (*Viciu, Glosar*).

Derivă neîndoios din latinul «glabraria, femina quae glabros pueros amat, ut carnarius et pinguarius dicitur, qui puellas carnosas et pingues consecatur» (Forcell).

A tonic precum și cel neaccentuat, sub înrâurirea unei labiale vecine, s'a prefăcut în o. Acest o a suferit apoi diferite alte schimbări.

1. S'a mănținut nealterat în următoarele cuvinte:

baptizo > *botez*

fames > *foame*

macca > *moacă*

tappus > *dop*

macca > *moacă*

pilasca > *ploscă*

clava > *ghioagă*

cata > *coită*

vastulare > *bosturare*

glabraria > *ghioblană*

batracus > *brotac*

†aquiabula > *acioală*

basiliacum > *busuioc*

caverna > *cobârnă*

palumbus > *porumb*

gabata > *covată*.

Tot astfel și în terminațiunea latină *ellam*, devenită *o* (o formă nearticulată a substantivelor în — eă)

stellam — *stellom* — *steŭo* > *steao*
vitellam — *vitiellom* — *vițeŭo* > *vițeao*
 **maxellam* — *massellom* — *masseŭo* > *măseao*
porcellam — *porcellom* — *porceŭo* > *purceao*
 **ellam* — (e)llom — ŭo > *o* (acuzativul pron. ea), etc. etc.

2. *o* s'a prefăcut în *ă* la persoana I-a plurală a indicativului prezent dela verbele primei conjugări și terminația substantivelor feminine de prima declinare:

laudamus — *laudomu* > *lăudăm*
cantamus — *cantomu* > *cântăm*
juramus — *juromu* > *jurăm*
commater — *commotra* > *cumătră*
compater — *commotru* > *cumătru*
parvus — *porvu* > *părv*, *pârv*
deramo — *deromo* — *dărămu* > *dărâm*
fragmen — *farome* — *fărămă* > *fărâmă*
casam — *cașom* — *caso* > *casă*
rotam — *rotom* — *roto* > *roată*
portam — *portom* — *porto* > *poartă*
bonam — *bonom* — *buno* > *bună*, etc.

3. Urmând altor legi de transformare, *o* s'a rezolvat în *u*:

**barillius* — *boriliu* > *burii*
mamma — *moma* — *mouma* > *mumă*
bracca — *broca* — *bourca* > *burcă*
plata — *plota* — *plouta* > *plută*
examen — *some* — *soume* > *sumă*
familia — *fomelia* > mr. *fumealie*; v. dr. *fomeae*
tabanus — *tabonu* > *tăun*
avellana — *allona* > *alună*
gentiana — *gentiona* > *ghințură*.

4. S'au acomodat acestei legi și alte câteva cuvinte:

<i>innato</i> > <i>înnot</i>	<i>discalcio</i> > <i>descalt</i> și <i>descult</i>
<i>calenda</i> > <i>colindă</i>	* <i>exquatulo</i> > <i>scutur</i>
<i>axis</i> > <i>osie</i>	<i>dardo</i> — <i>dourda</i> > <i>durdă</i>

axungia > osânză
 quadrum > codru
 latro > lotru

racha—rocha—roufa > rufă
 catula—cotra > cutră
 * catilius > coteiu.

Această lege de transformare a lui *a* ne arată, că forma nominativului român a substantivelor de prima declinare corăspunde la unele cu acuzativele, iar la altele cu nominativele latinești. Chiar duplicitatea de forme, ce ne întâmpină la substantivele terminate în *ea* și *eao* (eauă): *stea—steao*, *cordeă—cordeao*, etc., ne arată că aceste diverse forme corăspund fiecare în parte diferitor cazuri din latinește. Ne întrebăm, bunăoară: din forma cărui caz latin avem forma *stea*, și din ce caz latin a ieșit forma secundară *steao*? Mărginindu-ne pe tărâmul substantivelor și ajectivele, chestiunea n'ar putea fi rezolvată în mod satisfăcător, fiindcă aici nu posedăm indicii sigure, după cari să știm că cutare formă cazuală s'a născut foneticește din forma cutărui caz latin și nu dintr'a altuia. Trece deci pe tărâmul pronumelor personale, unde formele cu funcțiunile respective s'au păstrat cu cea mai mare fidelitate. Ca vorbe desemnând noțiuni din sfera vieții intime a omului, pronumele personale au scăpat de acea perturbare adâncă în uzul și forma cazurilor, pe care a suferit-o substantivele. La aceste pronume, știm că formele *eu* și *tu* nu pot proveni decât din nominativele latine *ego* și *tu*; că genetivele *mi* și *ți* (sufletu-*mi*, capu-*ți*, etc.) vin din formele vulgare *mis* și *tis* (Plaut); că dativalele *mie* (*mi* și *îmi*), *ție* (*ți* și *îți*) nu sunt decât dativalele latinești *mihi* și *tibi*, etc., adică fiecare caz din românește corăspunde respectivului său din latinește și ca formă și ca funcție. La persoana III singulară, genul feminin, avem forma *ea* pentru nominativ, și știm bine că derivă din corăspunzătorul latin *ella* (= *illa*...). Prin vocalizarea dublei *ll*, *ella* a devenit *eua*, de unde prin faza mijlocie *ea* s'a pervenit la forma actuala *ea*. La acuzativ singular, avem forma *o*, care nu poate veni decât din forma acuzativului *ellam*, ca celelalte acuzative *mă* < *me*, *te* < *te* *se* < *se*, *vă* < *vos*, etc. Forma *ellam* până s'ajungă la *o* a trebuit să treacă prin următoarele faze: *ellam—ellom* (conf. legii de care ne ocupăm) — *euo* — (prin afereză) *uo* și în fine *o*. Va să zică, *m* singur a fost cauza ca forma *ellam* să devie *o*, căci dacă n'ar fi existat *m*, *a* nu s'ar mai fi transformat în *o*, și atunci acuzativul fiind identic cu nominativul am fi avut în românește forma *ea* atât pentru nominativ cât și pentru acuzativ. Aplicând această concluzie, că adică grupul bisilabic *ella* devine în românește *ea*, iar *ellam* devine *eao* (scris și *eauă*), ne vom convinge că din nominativele: *stella*, *chordella*, *vitella*, *maxella*, etc. s'au născut formele, *stea*, *cordeă*, *vițeă*, *măseă*, etc., întocmai cum din pronumele *ella* s'a făcut *ea*. Pe de altă parte din acuzativele: *stellam*, *chordellam*,

vitellam, maxellam, etc. s'au născut formele : steao, cordeao, vițeao, măseao, etc. scrise de ordinar steauă, cordeauă, etc., întocmai după cum din ellam s'a născut forma euo, care prin succesive modificări a devenit *o*. Deci fazele prin cari a trecut stellam, de exemplu, până a deveni steao, sunt următoarele : stellam—stellom—steuo—steao și steauă. Bazându-ne pe aceste fenomene bine constatate, ne putem da ușor seama de falsitatea teoriei în genere împărțită, cum că forma *stea* a provenit din steauo prin truncherea sonorilor finale *uo*, care năci odată nu suferă eliziune : *nouă, vouă, rouă*. etc.

Notă. Formele scurte *stea, cordeă, măseă* se uzitează numai în forma nearticulată, iar cele lungi steao, cordeao, măseao... numai în forma articulată: măseao+a=măseaua, etc. În dialectul macedo-român se întrebuințează exclusiv numai formele lungi, cele scurte nici nu există. Tot așa graiul Moților acordă preferință formelor lungi (Frâncu și Candrea). Din cele înșirate până aci rezultă, că din acuzativul latin vine în românește forma tuturor substantivelor și ajectivelor feminine de prima declinare, afară doară de cele terminate în ea, cari pot proveni ori din nominativul ori din ablativul latin. Iată și alte exemple de acuzativ:

u n d a m—undom—undo=*undă*

p o r t a m—portom—porto=*poartă*

g u l a m—gulom—guro=*gură*

t e s t a m—testom—tiesto=*țeastă*

p o p a m—popom—popo=*popă*

b o n a m—bonom—bono=*bună*.

Faza III, adică cea în *o*, e atestată în mod eminent de vocativele: copilo, fato, Mario, Ano, țiganco, popo, buno, deșteapto, frumoaso, desmățato.... cari forme s'au păstrat grație diferențierii de formă dintre nominativ și vocativ.

Deci nicidecum nu poate fi adevărată afirmația de mulți repetită, dar neprobată, cum că acest *o* dela vocativ e o înrăurire slavă. Deasemenea nici credința altora, cari văd în *o* interjecția *o!*, nu concoardă cu adevărul.

Notă. Fiind final acest *o* provenit din *a*, nu e de mirare dacă îl găsim transformat și în *u*, urmând prima soartă a lui *o* final. Așa într'un hrisov al lui Ștefan cel Mare scris slavonește, găsim cuvântul bucată scris bucatu **ѢНѢ БѢКАТѢ ЗЕМЛЮ**=o bucată de pământ, unde dacă ar fi fost *ă*, l-ar fi însemnat prin **ѡ**. (Vezi acest hrisov în *Revista peatru istorie*, p. 380). Intermediare între formele cu *ă* și cele dispărute cu *u* sunt cele cu *â* întrebuințate azi în Miazănoaptea Moldovei: casă—casă, masă—masă, undă—undă, etc.

Observație comparativă. În privința transformării fonetice a terminațiunii substantivelor primei declinări, numai provensala, dintre toate celelalte

limbi romanice din Apus, a urmat aceeaș cale ca și limba română. Diferința între aceste două e tot faptul, că provensala a rămas la faza cu *o*, iar româna a mers mai departe schimbând pe acest *o* în *ă*:

linguam—lenguom—lenguu=prov. lengo, rom. *limbă*

testam—testom—tiesto=prov. testo, rom. *țeastă*

auram—aurom—auro=prov. auro, rom. *aură* (bóre)

portam—portom—porto=prov. porto, rom. *poartă*

undam—undom—undo=prov. oundo, rom. *undă*

aquam—aquom—aquo=prov. aigo, rom. *apă*

sementia—sementiom=prov. semenso, rom. *sămânță*.

Franceza a transformat pe acest *o* într'o vocală închisă și surdă care se transcrie prin *e*: porte<porto, tête<testo, langue<lenguu Italiana are numai câteva urme de transformarea lui *am* în *o* (*m*).

auriculam—oreclom=*orechio*

festucam—festucom=*festuco*

merulam—merulom=*merlo*

olivam—olivom=*ulivo*

Ca concluzie dăm și din lat. vulg. două exemple de aceeaș transformare fonetică: etium îld. etiam (Vind. Liv. XLIX, XXX, 2 în Voc. des. vgl. de Schuch) propalum îld. propalam. (Clar. Epp. Paul, 339, 16 ib.).

Extensiunea acestei legi. Afară de cele două categorii gramaticale: acuzativele în *am* și formele în *-amus*, unde nu s'a putut strecură nici o excepție, domeniul chestionatei legi a rămas destul de restrâns în totalitatea vocabularului românesc. Faptul acesta se datorește numai concurenței dialectale ce s'a desfășurat la formațiunea limbii române. Afară de acesta nici un mijloc nu mai există de a explica abaterile acestei legi fonetice, căci deși s'ar părea că numai *ă* (scurt) se preface în *o* (*ă*) iar *ā* (lung) se păstrează nemodificat:

lătro=*lotru* dar lătro=*latru*

fămes=*foame* dar făma=*faimă*

măjor=*moș* (?) dar bārba=*barbă*.

Totuș credința aceasta se desminte curând, dacă cercetăm mai de aproape faptul. Astfel *a* deși lung e totuș transformat în *o* în cuvinte ca acestea:

quādrum=*codru*, tāppus=*dop*

lāudāmus=*laudomu*=*laudăm*, etc. etc..

Cele mai puține excepțiuni le înnumără *a* când a fost urmat de *m*:

aeramen=*aramă*
 flammula=*flamură*
 ramus, ramulus=*ram, ramură*
 fama=*faimă...*

Notă. I scurt din *faimă* s'a adăugat târziu sub înrăurirea substantiyului *spaimă* din expavimen.

Altmintrelea numărul excepțiunilor se mărește:

barbă= <i>barbă</i> —	basio= <i>baș</i> (mr. sărut)
battuo= <i>bat</i>	faber= <i>faur</i>
caput= <i>cap</i>	vadum= <i>vad...</i>

În câteva cuvinte, lupta între lege și excepție dăinuiește până azi:

mamma>*mamă* și *mumă*
 darda>*dardă* și *durdă*
 tacco>*tac* și *toc*
 camera>*cămară* și *comoară*
 (s)balteus>*sgâlț* și *sgâlț*
 farina>*făină* și *foină*
 Trajanus>*Trăian* și *Troian...*
 calceonis>*colțun* (mold) și *câlțun*.

Persistența până azi a ambelor forme se datorește mai ales faptului că între multe din aceste cuvinte a intervenit diferențierea sensului. Astfel pe când *dardă* a păstrat sensul primitiv «*darda*>*jaculum*» (DuC), forma *durdă* a căpătat accepția de «*carabină*»:

Să pun mâna pe *durda*
 Pe *durda* pe nebuna
 Bag gloanțele cu mâna
 Fieru cu sburătura.. (Cântec poporan).

Din anglo-saxonul *dard*, vnorv. *daradr* «săgeată», it. *dardo*, prov. *dart-z*, fr. *dard*, etc. Tot așa altceva însemnează *tac* (la biliard) și altceva *toc* (la gheată), amândouă din *tacco*. Numai între *mamă* și *mumă*, între *făină* și *foină*, *Trăian* și *Troian* n'a intervenit nici o diferențiere de sens. Este absolut falsă ideea unora — strecurată și într'unele manuale de școală — cum că forma *mamă* e introdusă de latiniști. Știut e că primul cuvânt articulat al pruncilor e *mamă* și nici odată la prunci și la copii nu se aude forma *mumă*. Dacă ar fi adevărată afirmația aceloră, atunci ei ar trebui să exclame: tari au mai fost latiniștii ăia, dacă au reușit ei să determine până și voința născândă a pruncilor și a copiilor ca să acoarde preferința lor unei

forme ca *mamă*, în locul formei *mumă* care e mai puțin apropiată de latinește!

Nota 1. Ajectivul *pârv* — *pârvă* se întrebuițează azi numai fiind vorba de oi sau de lâna lor: lâna *pârvă* «scurtă», oaie *pârvă*, berbec *pârv*, etc. «Berbec *pârv*, oaie *pârvă* cu lâna creată» (Săghinescu Vocab.)

Nota 2. † *deramare* din *de* și *ramus*, prov. *derama* «couper les branches d'un arbre»: b. lim. *deroma*, querc. *derroma* «couper les rameaux [cp. prov. desbranca] ebrancher «couper les branches» din † *branca*, ramură]. Să se compare cu verbul român și lat. *delimare* = distruere, valde liminare. (Forell.)

Originea. Latinitatea acestei legi fonetice se poate demonstra prin următoarele exemple similare din limba latină și din cele surori. Din exemplele latine menționăm mai întâiu pe cele clasice:

portio «porție» față de *pars -partis* «parte»
grossus «gros» față de *crassus* «gras»
mollis din rădăcina *mall*, comp. grecul *μαλλακός* «moale»
Hecoba «Ecuba» din grecul *Ἑκάβη*
polenta «mămăligă» din grecul *πάλυντα*
lubrico îld. *labrico* derivat din *labor* «alunec»...

În latina poporană exemplele de trecerea lui *a* în *o* sunt mult mai numeroase:

ocetum = *acetum* (Forcellin. App. ad. Gloss). Comp. și *oxus* «oțet», oximel «oțet amestec cu miere», oi piper «oțet cu pip. gr. *ῥῆος*» idem.
 «nausea, vornica — *orexis*, *ocetum*, vorniciu...» (Thes. nov. Lat. pag. 626)
disculcio îld. *discalceo* (Diomed. 378, 31 k.) românește desculț și descălțat
disculciatus îld. *discalceatus* (Gloss. Salem) rom. desculțat și descălțat
delubrum îld. *dolabrum* (Gloss. Ion. de Ian.)
*quodratu*s îld. *quadratus* (Rev. arch. Par. X Tab. vol. XVIII, II, 4, 5)
lotro îld. *latro* (Gloss. Sangal) românește lotru
sopores îld. *sapores* (Pal. Georg. IV, 62)
Troiano îld. *Traiano* (Bull. arch. Rom. 1863. 403) rom. Troian și Trăian
potescat îld. *patescat* (Til. Cod. Theod XIX, XVI, 4)
oliis îld. *aliis* (Ver. Plin, 25, 19)
clumat îld. *clamat* (Vat. Aen. IV, 674)
domnum îld. *damnum* (Gazzera Inscr. crist. del Piemonte S. 168, 8-lea sec. d. Christ.)
colophus îld. *colaphus* (Gloss. Labb.)
percolopabant îld. *percolapabant* (Petron. 491 Bū)

Schuch.

Voc.

V.Lat.

I, p. 171—

175

cacabus vel cacubus vas aeneum in quo calefit (DuC).

Castellum nu se găsește sub forma costellum, de unde al nostru *costeu*, dar există forma «incostellatus pro incastellatus, id est vallo munire» (DuC).

Din limbile romanice occidentale:

Ital. *monco* îld. manco din lat. mancus

Latinul phiăla din grecul φιάλη a dat în latina vulgară fiola (Gloss. Amplon. 330, 56, 365, 21) de aci prov. fiola, fr. fiole, piem. fiola...

Ital. *cova* și *cava* «vizuină, mr. guvă din cavum

» *segolo* îld. segala, lat. secale «secară»

» *scandolo* îld. scandalo, lat. scandalum

» *nuoto* îld. nato, lat. nato «înnot»

» *bufolo* îld. bufala, lat. bufalus

» *polegia* îld. palagia lat. palatium

» *fom.* (lombardez) din lat. fames «foame»

Franț. *Orteil* «degetul cel mare dela picior din lat. articulus

» *oseille* din lat. acidula

» *chalumEAU* din lat. calamellus

» *dommage* daună din vechiu fr. damage < damnaticum

» taon «täun» latinește tabanus

Prov. *pupir* din latinul papyrus

» *aulono* «alună» din latinul avellana

b. lim. *deromá* îld. deramá < lat. + deramare

b. lim. *sober* îld. saber < lat. sapere, fr. savoir

querc. *ober*, *obé* îld. aber, abe < lat. habere, fr. avoir

querc. *ofaire* îld. *affaire* < lat. ad. facere

b. lim. *obusá* îld. abusá < lat. abusare

dauph. olfa «neige» îld. alfa < lat. amarus

b. lim. querc. *ogreto*, biterr. agreto «oseille, rumex acetosa» < lat. acer, acru

b. lim. querc. *omá* îld. < amare

b. *chobester* îld. chabestre < lat. capistrum, rom. căpăstru, fr. chevêtre

b. *modur* îld. madur < lat. maturus, fr. mûr, rom. matur

b. *moma* îld. mama «mère» < lat. mamma, rom. mamă și mumă, fr. mamau

ronerg. *orgint*, auv. argint < argentun; rom. «ramură»

querc. *costel* < castellum

querc. costagno < castanea.

«Il est des provinces, telle que le Limousin, le Quercj, le Ronergue, l'Auvergue, le Vivarais et le Dauphiné, où la voyelle *a*, même dans le corps de mors, prend généralement le son de l'o... Dans ces provinces, l'*a* ety-

mologique n'est prononcé que lorsqu'il porte l'accent tonique, et encore cette règle est sujette à de nombreuses exceptions» (Mistr.).

Portug. *fome* «foame» latineşte *fames*

Retrom. *floma* «flacăra», latin. *flamma*

» *ïrom* «arama» din latinul *aeramen*

» *romm* «ram» din latinul *ramus*

» *fomm* «foame» lat. *fames*

» *olter* «altu» lat. *alter*

» *mumma* şi *mamma*, lat. *mamma*

» *kolt* «cald» latineşte *cal(i)us*...

» *clumar*, *clomor* din lat. *clamare*.

La persoana I plurală a ind. prezent a verbelor de prima conjugare numai franceza e în consonanță cu limba română. Diferința e numai că franceza a rămas la faza cu *o*, iar româna a mers mai departe cu transformarea, schimbând pe *o* în *ă*:

cantamus—*cantomu*<fr. (nous) *chantons*, rom. *cântăm*

levamus—*levomu*<fr. (nous) *levons*, rom. *luăm* (şi *luom*)

monstramus—*monstromu*<fr. (nous) *montrons*, rom. *muștrăm*

gustamus—*gustomu*<fr. (nous) *goupons*, rom. *gustăm*...

ETIMOLOGII.

Moacă. Cu forma această există două cuvinte în românește: 1) macă, epitet injurios, ce se aplică femeilor nătânge, și derivă din latinul «*maccus* a-um, *vocabulum Oscum, personae comicae quae stupidi partes agunt inter mimos; stupidus*» (Tot. Lat. Lex. Forcellin); 2) moacă, «măciuca ciobanului», care derivă din *macca* în loc de *mat(i)ca* (*maticula*) deminutiv din *matia* «par, măciucă». În latina poporană: «*macca*<*clava, baculus pastoris*» (DuC).

Dop. E însuș latino-vulgarul «*tappus*, *epistomium dolii, truncus ligneus quo formen dolii, per quod liquor infunditur, obturatur*, (DuC). E o vorbă de origine celtică, fr. *tampon, tapon*, german. *zapfen*, engl. *tap*. it. *zaffo*... Între *dop* și *cep* nu e nici o legătură de afinitate.

Toc, toacă, tocare, tac. Toate aceste cuvinte au purces pe diferite căi fonetice din participiul *tactum* al verbului *tango* «*ating, lovesc*». Afară de transformarea lui *a* în *o*, conform legii în chestiune, la tuspătru aceste vorbe a mai avut loc și alt fenomen fonetic, anume asimilarea în *c* al lui *t* și apoi completa lui dispariție: *tactum*—*taccum*<*toc* (1). Deci se pot reconstrui următoarele tipuri latine, ca forme primitive, din cari au provenit vor-

(1) Vezi vol. II, Grupurile consonantice.

bele românești *tactum* pentru tac «bețele cu cari se lovesc cheglele la biliard» și pentru toc «căleaiul încălțăminte», *tacta* pentru toacă «blana, pe care se toacă» și *tactare* pentru tocare. Semnificația de azi a lui *toc* se poate surprinde și în latina posterioară și vulgară. Așa Du Cange în monumentul său *Glossar* menționează pentru acest cuvânt următoarele forme: «*tactum, taccum* și *taco-nis*», de unde ajectivul *taccunatus* «cu toc»: «*Calceos sibi novos et bene taccunatos* (cu tocuri frumoase) fieri petivit» (Caesarius Heisterbochensis lib. 12, cap. 20 la (DuC). Grecul *τακωνι* e împrumutat din et. *tacco*, italianul *taccone*.

Rufă, rochie. Prototipul acestor cuvinte e greul *ράχος* sau *ράχη* «haină», la Eolieni *βράχος* și *βράχη*. Din ultima formă e latinul *braca*, de unde vorbele românești: îmbrăcare, îmbrăcămintă, desbrăcare, etc. Forma *ράχη* e cunoscută numai latinei vulgare «*r a c a* vel *r a c h a*, genus quodam vestis super alias induendae» (DuC). Din deminutivul *r a c u l a* vine românul *rochie*: *raclă*—*roclie* > *rochie*. Prefacerea lui *a* în *o* e cunoscută chiar latinei vulgare, așa Du Cange pentru acest cuvânt ne oferă următoarele forme: «*raga, racana, rachena, rachis*... alii *rochis* restituunt aut *racis*, etc.» În popor afară de sensul cunoscut, *rochie* mai posedă și accepțiunea de «*rasa preoților, a călugărilor*»: *rochia popii*. Compară «*ράχος, vestis lacera et detrita qualis est monachorum*» (DuC, *Glos. m. Gr.*). Forma *racha*, trecând prin fazele *rocha*—*rucha*—*ruha*, a devenit *rufă* prin transformarea lui *h* în *f* ca și în: *stahie* < *stahie*, *catasif* < *catasih*, *praf* < *vsl. prahъ*, *duf* < *vsl. duhъ*, etc.

Ploscă. Substantivul acesta provine incontestabil din latino-vulgarul *pilasca* menționat de mai toate glosarele latinității rustice: «*Pilasca, vas vinarium ex corio*» (Gloss. Isid.), «*Pilasca, vas vinarium corio piloso opertum*» (Gloss. Ioh. de Janua), etc... Să vedem acum proveniența acestui cuvânt în latina vulgară. Mai întâiu cată să observăm, că nu există nici o legătură între *pilasca* și *pilus* «păr», cum încearcă a demonstra Jon. de Janua în glosarul său, și aceasta din motive ușor de înțeles. După prima examinare a formei, ajungem la convingerea, că *pilasca* e un deminutiv format cu sufixul *-sca*, compară *labru-sca*, etc... din *labrum*. Cu modul acesta dăm de prototipul său *pila*. În latina poporană *pila* avea o semnificație foarte apropiată de a lui *pilasca* «*pila (5) uter*» (DuC). Și pe de altă parte definiția lui *uter* e aproape identică cu a lui *pilasca* în glosarul lui Isidor: «*Uter, proprie est pellis qua vinum aut oleum aut alia quaequam similis res deferri solet*» (apud Forcellin). Din românește *ploscă* trecu pe de o parte în limba sârbă sub forma *ploska*, iar pe de altă parte în cea maghiară sub forma *palatzk*, etc... Dacă *ploscă* a trecut și în aceste limbi, asta nu e un motiv de a-l declara de slavon, cum procedează Cihac și după el alții, introducându-l pe tăcute printre vorbele de origine slavonă.

Busioc (busuioc, bisioc) nu derivă din basilicum <gr. βασιλικόν, ci din forma *basiliacum <*βασιλιακός, comp. κυριακός «domn» din κήριος «domn». Fazele fonetice sunt regulate: basiliacu-basilioeu-bosăioc-*bosuioc*; bosilioebusioc. Din românește cuvântul trecu în limba bulgară: bosiljok, bosilok, bosilec. Nu e adevărat că româna l-a împrumutat din slavonește, cum se consideră în de comun. Căci dacă l-ar fi împrumutat bulgara din grecește, atunci β ar fi rămas *v* și nu s'ar fi prefăcut în b [compară: βασιλειος > vsl. Vasilije, Vasilii, βάρβαρος > vsl. varъvarъ, βάλσαμον > vsl. valъsamъ, etc.] Româna însă a păstrat uzul latinei de a prefăce pe β grecesc în b: βορβορίζειν viit. βορβορύσειν > bolborosire.

Barbura, numele unei martire creștine a cărei zi se serbează la 3 Decembrie «In zi de Barbură fac femeile turtă și-i pun nucă pisată și-o unge pe deasupra cu miere sau cu apă zăhărită. Asta-i turta Barburei» (*Graiul nostru*, II, p. 158). Tot în această zi femeile îmmuind degetul în miere fac semnul crucii pe fruntea, bărbia și pe obrajii copiilor. Asta se chiamă îmbărburare. Barbura e latinul Bárbara <greceul βάρβαρα. In popor, Barbura e și nume propriu de femeie: «*Barbura* lui Corbeiu veni să spună din partea Siminei că de cu sară nu poate veni» (Slavici, *Nuvele*, p. 78—ME).

Coteiū «câine de vânat cu picioare foarte scurte» s'a dezvoltat dintr'o formă latină † catilius, deminutiv din † *catius*, de unde pe altă parte *catulus*, *catellus*, «cățel». Sufixul *ilius* din *catilius* corăspunde clasicului *uleus*: *equuleus* «cârlan, căluț» din *equus* «cal»; *aculeus* «acul albinei» din *acus* «ac». In lătina poporană întâmpinăm des acest sufix: «*pontilius* pro *ponticella*» (DuC) din *pons-pontis* «punte», «*vermilius* pro *vermiculus*» (ibid.), «*porcilia* pro *porcula*» (Forcell).

Lopată. Am dedus acest cuvânt din † *lapata*, formă transpozitivă din * *palata*. Transpozițiunile fonetice de acest fel sunt dese: măgălie (Olt) <gămălie, siripire <risipire, măgar, mr. gumar, etc. Forma **palata* e din greceul «πλάτη, pro dorice πλάτα extrema et latior remi pars. Extrema pars rem. in modum palmae protenta» (Stephano).

Plata a dat naștere formei *palata* în urma propaginării lui *a* în silaba vecină, [cp. fragmen—fragmen—fărămă, scrinium, sicrinium <sicriu]. Din românește cuvântul *lopată* a trecut și în limbile slavice.

Acuare, acioală. Verbul *aciuare* e derivat de Hasdeu din forma veche latină: *acquire*—*acquietum*—*acquiesco*—*acquievi* «a se repauză, a se hodini a se recrea». (ME). A. Philippide a propus altă etimologie deducându-l dintr'un prototip latin † *accellare*, verb compus din *ad* și *cella*, cu înțelesul de «odaie pentru servitori, pentru săraci; coteț, vizuină». In lipsa altei etimologii, asta ar fi admisibilă, căci foneticește *accellare*—sub înrăurirea unui substantiv *ceao* <*cella*, [cp. steao <*stella*]—ar fi devenit ușor *aciuare*. Tot astfel † *accellare*

a putut însemna «adăpostire» ca și cuvântul românesc. Faptul însă că a c c e l l a r e e o formă reconstituită—deci nesigură—precum și adevăratul fir al dezvoltării înțelesului, face ca această etimologie să cadă în fața celei propuse de Hasdeu. Intradevăr, *acquire*—*acquireo*, prin schimbarea conjugării: † *acquire*—**acq̄io*, a devenit *aciare*—*aciu*—forme vechi a căror existență e documentată (cp. ME). Sub înrăurirea substantivului *acioală* și a verbului *aciolare*, *aciare*—*aciu* s'au născut formele nouă *aciulare*—*aciuez*. Fenomenul trecerii dela conjugarea III (II) la conjugarea I să se compare și la alte verbe, precum *vivere*—† *vivare* > *viere* (vechiu), *viare*, mr. băn. *scriare* < *scribere*, etc. În privința înțelesului avem de observat, că sensul prim al verbului *aciulare* nu este «adăpostire» ci «repauzare, hodinire». Iată câteva exemple: «Boierul iea și mănâncă și după aceea se *aciuează*» (Sbiera, *Basme*, p. 58). «Smeii nu se pot *aciua*, decât dupăce Sântilii îi stropeste cu apă» (ME. Galați). Un înțeles mai apropiat de acesta este «a se liniști»: «Copilul ce zace de insomnie plânge Unele mame . . . îi fac scaldători . . . reușind prin așa mijloc a face pe copii să se mai *aciueze*» (Șez. II, 131). Deci înțelesul fundamental este identic cu al latinului *aquire*: «Tres horas *acquireveram*». (Cic.)—*Trei ore mă hodinisem*. Pe *acioală* Hasdeu îl derivă din verbul *aciulare* prin ajutorul unui sufix latin *olla*—părere neîntemeiată, căci nu mai există nici un exemplu similar care s'o justifice.

E fapt cert că un prototip latin † *acquiabula* (*acquiabulum*) a dat naștere românului *acioală*. După cum din *lateo*—*latere* «a sta ascuns» s'a format substantivul *latibulum* «loc unde se poate sta ascuns, ascunzătoare», tot așa din † *acquire* «a se repauza, a se hodini» s'a format † *acquiabulum* «loc de repaos, de hodină; adăpost». Iată și fazele fonetice: *acquiabula*—*acquiobla*—*aciovla* > *acioală*.

Din *acioală* «adăpost» derivă verbul *aciolare* «a adăposti». Sub înrăurirea acestuia, verbul *aciulare* a căpătat și el înțelesul de a se adăposti, etc.: «Nici o lighioae nu se poate *aciua* pe lângă casă de răul vostru» (Creangă, *Amint.* 37). «Baba s'a dus la schit pe la nepoat'sa, că biata fată-i bolnavă, de când s'a *acioat* acolo, și-ar avea nevoie să-i descante baba, că pricepe nevoie mare» (*Graiul nostru*, II, p. 186—Ilfov).

Plută. E însuș latinul *plata* sau *platta* cu aceeași însemnare. «*Plata* vel *platta*, *navis planæ species* unde *vacis origo*». (DuC) Grecește *πλάτα* «plută, vas de transport pe apă format din scânduri și grinzi».

Popă. Mai întâiu observăm, că cuvântul acesta există în toate limbile popoarelor învecinate cu Români: vsl. *попъ*. «presbiter» rus. *попъ*, bulg. ceh. pol. cro. serb. mag. alb. *pop*, de aci verbul *popire*, sl. *popiti*. Chiar dacă am admite că etimul său e latinul *papa*—cum face Miklosich, Cihac, etc.—tot ar trebui să recunoaștem că forma *papa*, conform acestei legi fonetice românești

a devenit popă și astfel schimbat a trecut din românește mai întâiu în bulgara bisericească și apoi în celelalte limbi slavice, Dar din cele ce vor urma, ne vom convinge că derivă mai curând din latinul *popa* «sacrificător, victimar, popă». Până azi în limba română s'a păstrat între vorbele: *preot* (al părții spirituale) și între *popă* (al părții materiale) acelaș raport semantic ce există și între latinele corăspunzătoare *sacerdos* și *popa*. S'au conservat chiar locuțiuni tipice «pântece (burtă) de popă», lat. «*venter popae*» (Persius, Sat. 5), apoi «pielea, limba... popii» (dela animalele sacrificate la sărbători), ortul popii, etc. etc. Obiecțiunea adusă acestei etimologii stă numai în faptul, că foneticește din latinul *popa* am fi avut poapă. La aceasta răspundem că, legea transformării lui *o* în *oa* nu este generală în mod absolut. Așă avem: *fasole, vorbă, roibă, plouă, bollă, botă*... în loc de *voarbă fasoale, ploauă*... Pe lângă asta, formele cu *oa* au în ele ceva feminin: toamnă, poamă, doamnă, oarbă, etc. deci forma poapă ar fi sunat a feminin, fapt ce nu ar concorda cu caracterul bărbătesc al bărboșilor popi. Deși aceasta s'ar părea curios, e adevărat însă că limba se ferește să aplice legea transformării lui *o* în *oa* la substantivele masculine: Ex. *socre!*, *corbe!*, *codre!* și nu *soacre*, *coarbe*..., cum ar fi trebuit foneticește. Apoi substantive proprii ca: Florea (fem. Floarea), Corbea, Onea, etc... Deci pentru toate aceste motive, *o* din popă n'a trecut în *oa*. Înălăturându-se astfel unica obiecțiune, rămâne cert faptul că al nostru popă derivă din latinul *popa*. Bulgara sau slavona veche l-a împrumutat din românește, căci nu e admisibil ca Bulgarii să-l fi luat din latina clasică. Ar fi putut să-l împrumute din altă limbă romanică, dar asta e peste putință, cuvântul popă pierzându-se în toate limbile neolatine din Apus. Tot așă n'ar fi putut să-l împrumute nici din latina bisericească, care de asemenea l-a pierdut cu totul. În latina poporană din Apus abia îl suprimem consemnat numai în *Thes. nov. Lat.*, p. 475, Maiu, dar și aici cu sensul modificat: «*Popa*=*crassus, pinguis, carnulentus, impugantus*», adică eră un simplu epitet ce se da persoanelor grase «cu pântece de popă». Din aceeaș rădăcină cu popă sunt și următoarele: *pop, popic, popândău*, toate însemnând un «băț scurt» pentru diferite destinațiuni. Raportul semaseologic dintre popă și pop, popic... să se compare cu cele dintre *preot* și *preoteasă* «bețișor, unealtă de lemn în formă de cârlig, cu care se introduce brăcinarul în betelia ițarilor». Tot din această familie pare a fi și substantivul proptă, propteă.

Ghioagă. A purces din latinul clava «măciucă, ghioagă», trecând prin următoarele faze: clava—glova—gl-oa—gloha—gloga<ghioagă. Pentru *g* în locul lui *v* intervocalic posedăm exemple destul de multe: *naevus—nehu>neg*, *uber (e)—uver—uher>uger*, *nebula—nevula—nehura>negură*... it. *sebum—sevum—seho>sego*, *subero—suvero—suhero>sugero*, *grue—gruha>*

gruga; fr. tibia—tiva—tihia>tige, etc. etc.. Derivația lui ghioagă din slavul glogъ este imposibilă atât din punct de vedere fonetic, cât și semeseologic. Astfel glogъ nu putea deveni ghioagă, căci grupul *gl* slavon nu se preface niciodată în ghi: glas, glumă, etc., fonetismul acesta fiind propriu numai cuvintelor de origine latină. Apoi slavonul glogъ nu înseamnă *măciucă*, ci numai păducel (un pomișor sălbatic) și dela una până la alta e mult. Derivația din clava a propus-o Hasdeu. Să se compare ghioagă cu albanezul klóķe, de origine obscură.

A neaccentuat, final sau median a devenit ă:

lauda> <i>laudă</i>	juramentum> <i>jurământ</i>
canta> <i>cântă</i>	laudare> <i>lăudare</i>
jura> <i>jură</i>	rogat> <i>roagă</i>
comparare> <i>cumpărare</i>	ligamentum> <i>legământ</i> .

Observațiuni. 1. Substantivele neutre de a II-a declinare, grupul I, au schimbat la plural pe *ă* în *e* sub înrăurirea pluralelor feminine în *e*:

monumenta—mormentă> <i>morminte</i>
conventa—cuventă> <i>cuvinte</i>
ligna—lemnă> <i>lemne</i>
ossa—osă> <i>oase</i>
capistra—căpestră> <i>capestre</i> .

Totuș câteva au conservat până azi și forma în *ă*:

<i>brață</i> și <i>brațe</i>	<i>fiară</i> și <i>fiare</i>
<i>oasă</i> și <i>oase</i>	<i>oarză</i> și <i>oarze</i>
<i>cară</i> și <i>care</i>	<i>ouă</i> lat. ova.

Tot două forme a păstrat și contra, devenit *către* și *cătră*.

2. In vorbirea Moldovenilor, *a* neaccentuat nu se mai schimbă în *ă*, când în silaba următoare se află un *a* tonic: barbat, țaran, scapat, sarac, etc. Unele cuvinte au trecut în limba literară cu această pronunțare moldovenească: *cană*<*cannella*, *Galați*, *caia*<*clavella*, *maiă*<**maella*, *paftă*<**pactella*....

Etimologii. *Cană* «cep lung la capătul butiei sau butoiului având prin mijloc o gaură, care se poate astupă și destupă după trebuință». Derivă din latinul *cannella*, deminutiv al lui *canna* «trestie, țevă de trestie». Chiar din latina poporană, *cannella* căpătase înțelesul de cană: «*cannella*, epistomium dolii, fistula doliaris», (DuC). In celelalte limbi romanice, *cannella* s'a mântinut cu înțelesuri mai mult sau mai puțin apropiate de latinul *canna*: it. *cannella*, pr. *cannella*, fr. *cannelle*, sp. *canilla*, pg. *canela*.

Caiă «se numesc caiële, cuiële ce se bat în potcoava dela piciorul calului».

„Cu *caiele* de oțel

Săvai rabde la muscel,

Cu *caiele* de sărmăntoarsă

Sa rabde la pulbere groasă“ (*Graiul nostru*, II, p. 131).

Derivă din * *cavella* (<*clavella*), deminutiv din *clavus* «cuiu». Semnificația cuvântului românesc o are și în latina veche *clavella*: «Item volumus tibi de *clavellis et ferris* pro equis tuis ferrandis» (citată de Du Cange). Pentru eliderea lui *l*: *clavella*>*cavella*, compară «*abula pro albula*» (DuC), franțuzește *able*, it. *caviglia*, fr. *cheville* din **cavicula* în loc de *clavicula*, etc.

Maiă «chiag de brânză; ferment de oțet; sens arcaic: un fel de stofă sau materie» (Șăineanu). Deși e considerat ca un element turcesc—*maiă*>*maye*, totuși pare a fi provenit mai curând dintr'un tip latin † *maella*, în loc de **maerula*, după cum *puella* este din *puerula*, etc.. *Maerula* e un deminutiv din «*maera*, fermentum, quod in conficienda cervisia utitur» (DuC), care, fiind o corupțiune din *materia*, are în latina vulgară o mulțime de forme: *matera*, *materia maeria*, *mageria*, etc. (ibid.) Franțuzește *mairie*, *maiere* «ferment, chiag.»

Paftă—*paftale* «copcă de metal în formă de placă; brâu lat preoțesc cu câte o placă de aur de ambele căpătaie». Derivă dintr'o formă * *paetella* în loc de «*plactella*<*lamella*» (DuC). Pentru căderea lui *l*: *plactella*>*paetella*, compară * *cavella*<*clavella*, *abula*<*albula*, etc.

Prefacerea lui *ct* în *ft* e un fonetism propriu dialectului latin ce se vorbea în Iliria, cp. alb. *lufte*<*lucto*, *trofte*<*tructa*, mr. *aftare*<*ec'talis*, dr. *doftor*<*doctor*, etc. (Vezi vol. II, grupuri consonantice).

Forma *placta* este o alterare a lui *plata* «lamă, foaie, platoșă»; vfr. *plate* «placă de metal», sp. *plata* «argint», pg. *plata* «idem».

Originea. Această lege e de sigur un produs al tendinței de dispariție a vocalelor neaccentuate. Așa vocala derivată *ă* (*o* și *e* de asemenea) nu e altceva decât calea de mijloc între existența și neexistența lui *a*: *lassat*—*lasă* și mai pe urmă ajungem la forma *las*: «*las*, că-ți arăt eu». Așa că în locul lui *ă*, când dispăre, nu mai rămâne decât o vocală aproape inauzibilă, pe care noi n'o transcriem, dar franceza o transcrie prin *e* mut: *laisse*. *A* neaccentuat nu s'a slăbit direct în *ă*, ci a devenit mai întâiu pe de o parte *o*—care nu-i altceva decât un *ă* pronunțat cu buzele rătunde—și pe de alta s'a slăbit în *e*. Anume devenise *o* toți *a* finali. Iată câteva exemple din Schuchard, *Vocalism. des vulg. lat.*:

talio=talia (Pal. Aen. X, 602)	} Schuchardt, Vocalismus Vulg. lat. Vol. I, p. 176.
praetereo=praeterea (Bob. Front. 99,3)	
propter eo [ea (Clar Epp. Paul 47.16)	
stercoro=stercora (ibid. 365,6)	
facto bono=facta bona (ibid. 425,11)	
exemplario=exemplaria (ibid. 505,9)	
peccato=peccata (ibid. 508,5)	

Să se compare și oscul famelo=familia. Italienește *contra* a dat contro. Transformarea aceasta a lui *a* final neaccentuat s'a făcut de sigur sub înrăurirea lui *o* din * caso>casam, barbo>barbam, testo>testam, etc. . . . căci altmintrelea *a* neaccentuat dar mijlociu se prefăcuse în *e*:

tebanum pro tabanus: βρῖζα=tebanum (Gloss. Gr. Lat.).

comperare pro comparare (voel. vgl. I, 195); de aci românul cumpărare-cumperi, vfr. comperer, a comperare.

ferina pro farina (Duc.)

calcaris pro calcaris (ibid.).

betiste pro baptistae (Mur. Anti Ist. III, 608).

Delmatia pro Dalmatia (vgl. vel. Long S. 2233 P., Cassiod. S. 2287.)

Notă. *a* neaccentuat devenit *ă* se întunecă în *â*, dacă e urmat de un grup consonantic în care intră și *r*:

tardivus—târziu = *târziu*.

**caballanus*—callanu—cârlanū=*cârlan*.

carnaceum—cârnațū=*cârnaț* și *cârnat*.

E.

Vocala *e* a suferit cele mai varii modificări, cășunate de poziția sa inițială, mijlocie sau finală; de accent sau neaccent și în fine de vecinătate cu anumite consoane. Toate aceste modificări se pot formula în următoarele legi fonetice:

E lung, neaccentuat, în poziție inițială a fost tratat în patru feluri:

a) *A* devenit de cele mai multe ori *a*:

ēruncō > *arunc*

**erix·ericis* > *ariciu*

ējecto > *aiępt*

ēligere > *alegere*

ēxtempēro > *astâmpăr*

ēxvello > *asvârl*

ēxspecto > *așept*

**e*-*e* (st)-*quod* > *adică*

āeramēn > *aramă*

emminentio (imminentio) > *ameninț*

ēcc'tantus > *atât*

ēlevatum > *aluat*

ecc'sic > *așă*

(i) *ējunium* > *ajun*

\bar{e} mentire > <i>amețire</i>	Hēliodorus > <i>Aleodor</i> (1)
\bar{e} mutire > <i>amuțire</i>	ecc'isto > <i>acest</i>
hēlleborus > <i>alior</i>	ex(a)cutire > <i>ascuțire</i>
ecco-talis > <i>acătare</i>	ecticare > <i>atăcare</i> (și <i>ofticare</i>)
elongare > <i>alungare</i>	ἐργάσειν > <i>argăsire</i>
ēllo > <i>al</i>	ἐργάτης > <i>argat</i>
ec'hic > <i>aci</i>	*extalio > <i>mr. astaliu.</i>

b) A devenit *o* — care a trecut uneori în *u* — în următoarele cuvinte :

ectica—ohtica > <i>oftică</i>
emporium—oboru > <i>obor</i>
*hebraeus—obreu > <i>ovreiu</i>
exuccare—osucare > <i>uscare</i>
*erecticare — ertucare — urducare (băn.) = <i>urcare.</i>

Exemple de acest fel de transformare a lui *e* găsim și aiurea, astfel e bunăoară ajectivul *ubbriaco* «bețivan» în dialectul toscan din latinul vulgar *ebriacus*, care se referă la *ebrius* «bețiv», după cum *meracus* «curat» se referă la *merus* «idem», etc.

c) A dispărut în foarte multe cazuri :

expono > <i>spun</i>	extra-nepotus > <i>strănepot</i>
*exmulgere > <i>smulgere</i>	ereticare > <i>rădicare, ridicare</i>
exalbidus > <i>sarbăd</i>	ecco-talis > <i>cutare</i>
*extravetulus > <i>străvechiu</i>	*exvolare > <i>sburare.</i>

Trecerea lui *e* inițial neaccentuat în *a* nu s'a făcut direct. Întâiu *e* a început să aibă pronunțare întunecată cam ca *ă* și apoi s'a rezolvat în *a* : *extempero*—*ăstămpăr* > *astămpăr*. Faza mijlocie cu *ă* o surprindem în unele localități la imperfectul verbului *a fi* : «Sara *ăream* la gardă supt un șop de frunză» (*Graiul nostru*, vol. I, p. 35—Vâlcea). «*Areă* tinăr, Doamne, tinăr mai *ăreă*» (ibid., p. 36—ibid.). «și *ăria* niște sămșercuri de fier...» (ibid., p. 4—Mehedinți). În unele sate din miazănoaptea Muscelului și a Dâmboviței se aud formele: *aream, areai, areă*...=eram...

Manifestarea acestui fonetism al lui *e* începuse chiar din latina vulgară. Așa o mulțime de cuvinte cu *e* inițial precum : *essentia*, (h)emicirculus, edictum, ergasterium, etc. le găsim sub formele «*assentia* = *essentia*» (DuC); «*amicirculus*, idem est *hemicirculus*» (Forcel); «*adictum* = *edictum*» (DuC);

(1) *Aleodor* personagiu legendar din basmele românești: *Aleodor* împăratul.

«argasterium = ergasterium» (ibid.). În greaca bizantină substantivul ἔλαφος «cerb» devenise «ἀλάφη = cervus» (Gl. M. Gr.); «ammessarius pro emmissarius» (DuC), etc. Pentru multe cuvinte, legea e comună tuturor limbilor romanice, bunăoară latinul aeramen (ēramen) a devenit în provensală aram, în catalană aram, în spaniolă arambre și alambre, iar în portugheză arame, deci aproape pretutindeni în consonanță cu românul aramă. Verbul elongare a dat it. allungare, rom. alungare, pr., pg. alongar și vsp. alongar. Latinul eboreus «ivoriu» a dat în italienește avorio și în provensală avori. Effeminatus a dat sp. pg. afeminado, sard. afeminadu, sic. afiminatu. Heleborus > npr. elebor și alibor, etc. Această înlocuire a lui *e* prin *a* se petrece des în dialectul napolitan: astremo < extremus, asempejo < exemplum, aslejo < exilium, asérxeto < exercitus, assórdejo < exordium, etc.

Probă că această lege este organică în limba română, se vede din tendința vulgului de a trata în consecință pe *e* din cuvintele intrate în limbă pe cale literară. alifant < elefant; «Pentru un lucru de nimie îl *a*limină din școală», etc.

ETIMOLOGII. Amuțire. Când se vorbește de etimologia acestui verb, i se dă ca prototip ajectivul mut. Nu vine însă direct din acest ajectiv, ci derivă dintr'un tip latin *emutire existent în latina vulgară cu aceeași semnificație «*emutire*: tacere, obmutescere, reticere» (Thes. nov. Lat., p. 200).

Amețire. Derivația acestui verb din latinul amittere «a pierde» e falsă, nu atât din cauza diferenței de semnificație, cât mai ales din cauza formei.

Din amittere, dacă s'ar fi păstrat, am fi avut forma ameterere, după cum din tramittere avem trimitere, din summittere sumeterere. Tot așa nici cu verbul grecesc μέρω «îmbăt» n'are vreo legătură, deși asemănarea dintre ele e așa de frapantă. Derivă, incontestabil, dintr'un tip reconstruit †ementire «a-și pierde judecata, mintea, simțurile». Piedica acestei etimologii ar fi numai căderea lui *n* urmat de *t*; dar acest fenomen e un fonetism comun în limba română: atât < *ecco-tantus, *platină* < *plantagine* și într'un cuvânt din aceeași stirpe cu amețire, anume desmetic din «dementicus, deorsum a mente, amenticus, furiosus» (Gl. Forc).

Ascuțire. Intre cos-cotis «cute, gresie» și verbul ascuțire nu e nici o legătură. Derivația justă e din exacutire, verb derivat din supinul exacutum dela exacuo «ascut». exacutire—asăcuțire=*ascuțire*, cp. de-satullus—de-sătul = *destul*, etc.

Atăcare «ofticare». Derivă din †ecticare dela «ectica, febris species qua laborans tabescit» (DuC). Substantivul *atac* «oftică» e o derivație verbală ca și simț din verbul simțire, etc. (Cp. Hașdeu, ME.).

Ariciu. Foneticește cuvântul ariciu nu s'a putut desvoltă din clasicul ericius, din care ar fi ieșit ariț [cp. *fânaț* < fenacius, *ghiață* < glacies]. Trebuie

să presupunem existența unei forme †erix-ericis^{***} care a dat mai întâiu *arice* și apoi prin schimbarea declinațiunii ariciu (cp. fugax-fugacis-fugace > fugaciu, etc.) Într'adevăr, chiar forma latină ericius demonstrează existența lui erix-ericis. De fapt ericius nu e decât un ajectiv dela un substantiv †erix, după cum regius e ajectiv dela rex «rege». Limba italiană a păstrat chiar un semn doveditor al originii ajective a acestui cuvânt. Astfel *riccio* înseamnă nu numai *ariciu* ci și *ghimpos*. Altă dovadă că ericius a fost ajectiv e faptul că în latinește ariciul se mai chiamă *er-eris*, *eres-eris*. (Forcell).

Observațiuni. E inițial din demonstrativele *estu—*esta—*estu (=clasic iste—ista—istud) și ellu—ella—ellu (=clasic ille—illa—illud) a suferit diferite schimbări: La forma genului masculin și neutru, singular, *e* a devenit *ă*: estu > ăst, esto-hac > ăsta, esti=ăști, esti+hac=ăștia. La forma feminină însă *e* a devenit *a*: esta > asta, estae > aste, de sigur trecând mai întâiu prin fazele: easta și easte, forme cari se mai aud și azi, dar foarte rar. Aceste forme intermediare se păstrează mai bine în compusul aiasta, aeste (mold.).

Demonstrativul ille-a-illud, poporan ellu-ella-ella, a suferit transformări și mai multiple:

*ellu > ăl, *elli > ăi; *ella > a, *ellae > ale (demonstrativ=cel, cea, etc.)

*ellu > al, *elli > ai; *ella > a, *ellae > ale (articol: al meu, al regelui, etc.)

*ellu > iel, *elli > iei; *ella > iea, *ellae > iele (pron. personal).

Forme *e* în cari *e* inițial s'a suprimat sunt: elluis, formă poporană existentă în inscripții în loc de illius, devenit în românește *lui*; ellorum «illorum» a dat *lor*, acuzativele *ellum, *ellam, *elli și ellae a dat în românește *-l*: lăudându-l < lat. laudando-ellum și *îl*; *îl* văd, cu *i* parazit ca și la îmi din *mi* pro mihi, etc., plural *i* și *-le*: lăudându-i, lăudându-le, etc. etc. Tot prin aferezarea lui *e* inițial s'au născut și formele articolului propriu: *l*, *a*, *i*, etc...

Notă. Din cele de până aci, am putut observa că unul și același cuvânt latin supunându-se simultan diferitor legi fonetice a ajuns să-și modifice forma pe căi deosebite și să dea naștere la două-trei cuvinte independente. Așa *ellu a dat naștere la trei forme gramaticale: *iel*, *al* și *ăl*. Ecco-talis a dat, *acătare*, *atare* (mr. *ahrtare*) și *cutare*. Tot aci e locul a vorbi și despre originea cuvintelor *ridicare* și *urcare*, dintre cari primul — ridicare — e considerat ca derivând din latinul eradicare, — ceace nu poate fi adevărat, căci eradicare înseamnă numai «a desrădăcină» — iar cel de al doilea — urcare — e derivat dintr'un tip † orico dela orios. (Cp. Pușcariu Wb.). Adevărul însă e, că amândouă aceste verbe au purces dintr'un tip recunoscut *erecticare ce se rapoartă la *erectum* — erigere «înălț, (Cp. și «vecticare pro vehere») ridic, ure» tot așa după cum *dereticare* se rapoartă la un tip tot reconstruit din latina vulgară directicare derivat în același mod din

directum—dirigere. (Dul.) Ca semnificație, cuvintele românești *ridicare*, *urcare* concoardă perfect cu tipul latin erecticare. Cât despre formă, nu întâmpinăm nici o piedică inexplicabilă prin legile fonetice române. Astfel erecticare a devenit recticare conform punctului 3. Guturala *c* din grupul *ct* s'a aspirat și mai pe urmă a dispărut: recticare — rehticare — reticare. Un fenomen similar s'a petrecut și în alte cuvinte: fluctuare—fluhtu(r)ăre fluturare, directicare—direhticare—dreticare, ecco-talis—actare—ahtare (mr.) atare, etc. etc. Forma reticare a devenit redicare prin transformarea lui *t* intervocalic în *d*, comp. bratus—brad, etc. În fine redicare a putut deveni și rădicare (mold.) și ridicare (prin asimilație regresivă).

Pe de altă parte erecticare devenise în latina vulgară erdicare, de unde avem *ardicare* și pe de altă parte erducare (comp. ventilo—ventulo>ventur), arducare s'a făcut apoi *urducare* (comp. uscare ex. în băn. «a urducă, a se ridică» (Limba, Topogr. Pat. M. p. 9).

Vine marca mare

Vine 'n turburare

Greu urlând

Și *urducând* (C. d. C. II p. 711).

Din *urducare* s'a făcut *urcare* în acelaș mod ca și *măncare* din *manducare*.

IOTACISMUL.

Prin iotacism înțelegem prefacerea lui *ē* în diftongul crescând *ie*. Această lege fonetică e una din cele mai însemnate nu numai din limba română, dar de pe tot domeniul latinătății nouă. Pentru claritatea expunerii, dividem această lege în două părți:

1) *E inițial scurt și accentuat s'a transformat fără excepție în ie.*

ēgo—eo>ieu

ēllu—illo>iel

*) ēstis—es>iești

*) ēstit—est>ieste

ēxeo—ēxo>ies

haedus—ēdu>ied

hēri—ēri>ieri

ēsca—iesca—iească>iască

ēc̄co—iecă—ieacă>iacă

exeat—iesă—ieasă>iasă

ēqua—iepa—ieapă>iapă

(h)ērba—ierba—iearbă>iarbă

(h)ēda—ieda—ieadă>iadă

(h)ēdera>iederă.

Note 1. Imperfectul eram, eras, erat, etc. devenise mai întâiu ieram, ierai, iera, etc. cu accentul pe prima silabă cași în latinește. Mai târziu, prin analogie cu alte verbe, accentul s'a mutat pe ultima: ierām, ierāi, etc.

2. *E* din hēdus a fost scurt, deși în latina clasică erā diftong, haedus (Vezi mai jos diftongii).

3) In următoarele șase forme diftongul *ie* se transcrie numai prin *e*: *eu* îld. *ieu*; *el* și *ea* îld. *iel* și *iea*; *ești* și *este* îld. *iești*, *ieste*; *es*, *ese* îld. *ies*, *iese* și *eram*, *erai*, etc. îld. *ieram*, *ierai*, etc...

2) *E* scurt accentul preces de labiale sau dentale s'a prefăcut regulat în *ie*.

bēlla > bīea (pop.)	pēctus > pīept
exbēlo > sbīer	pēcten > pīeptene
fērbeo > fīerb	pēdica > pīedică
fēl(e) > fīere	pēreo > pīer
fēra > fīară	vērres > vīer
fērrum > fīer	pērdo > pīerd
mērula > mīerlă	vērmis > vīermie
mēdus > mīed	vērsus > vīers
meus > mīeu	pērsicus > pīersic
mēl(e) > mīere	vēsua > vīespe (și vīaspă).

3) Dacă *ē* a fost preces de dentale, s'a petrecut un alt fenomen. Aname dintelă combinându-se cu *i*, s'a transformat în șueranla corăspunzătoare: $d+i=z$, $s+i=ș$, $t+i=ț$:

dēcem—dīece > zece	dēsrtus—desiertu > deșert
dēus—dīeu > zeu	stērcus—stīercu > șterc
perdēdo—perdiendo > pierzând	sēlla—sīea > șea
vendēdo—vendiendo > vânzând	terra—tīera > țeară
credēdo—crediendo > crezând	tēxo—tīesu > țes
sēdeo—sīedo > sed	termo—tīermu > țarm
servus—sīerbu > șerb	tēsta—tīesta > țeastă
sēssus—sīesu > șes	tramittēdo—trămitiēdo > trămițând
sēptem—sīepte > șapte	catēllus—catīelu > cățel
sex(e)m—sīese > șase	vitēllus—vitīelu > vițel
serps—serpis—sīerpe > șarpe	capitellus—capitielu > căpețel.

4) *E* scurt și accentuat s'a mai iotacizat și când a fost preces de lichida *l*, care îmmuindu-se a dispărut.

lēpore—līepure > iepure	deminut. *iūșor, ușor.
lēvo—līeu > ieau	
lēvis—līu > țiu	

Abateri. Cele mai însemnate excepțiuni sunt numai aparente și au rațiunea lor de a fi:

për>pe	vētulus—veclus>vechiu
dě>de	lěo>leu
dědi>vechiu <i>ded</i>	sěrum>zer
pěpo·pepinis(1)>pepene	těner>lânăr.

Despre abaterile lui e urmat de duplicea *ll* din *ellus-a-um*, vom vorbi la fonetismul dintalelor (Vol. II).

Abaterile de sus se explică în modul următor: *dě* și *pěr* ca prepozițiuni sunt niște vorbe fără accent, pronunțându-se sub accentul cuvântului pe care îl preced; astfel *de vobis*, *per amicum* se pronunță cași cum ar fi scrise *devōbis*, *peramicum*, etc. Deci *ě* din aceste două cuvinte fiind neaccentuat a rămas refractar iotacizării, căci în realitate *e* scurt numai accentuat se iotacizează, când e aton nu: *měrenda*>*merindă*, *suffěro*>*sufăr*, *lucifěr*>*luceafăr*, *sěrenus*>*senin*, etc. etc.. Vechiul *ded* din *dedi*, azi *dedei*, e o acomodare după *deděră* din *dederunt*, unde *ě* din prima silabă fiind atonic nu s'a putut iotaciza. În *mergere* (2) din *měrgere*, *pěpene* din **pepine* și *vechiu* din *vētulus*, *i(e)* a dispărut din cauza vocalelor similare din celelalte silabe.

Acomodări. *E* scurt din: *těrrena*, *fěrosus*, *intěllēctus*... deși neaccentuat a devenit totuș *ie*: *țărănă*>*těrrena*, *fieros*, *intělept*>*intieleptu*... acomodându-se primitivelor *țără*>*terra*, *fiară* *intěleg*>*intelligo*... În alte vorbe nu s'a făcut acomodare, așa *terrenum* a devenit *tărâm*, deși avem *țără* din *terra*; *medulla* a devenit *meduo-măduvă*, deși avem *miez* din *mědium*; *septimana* a devenit *săptămână*, deși avem *șapte* din *sěptem*.

Extensiunea acestei legi. Într'o epocă, aproape de când a luat naștere, iotacismul eră pe deplin generalizat, adică orice *e* scurt și accentuat se pronunță ca *ie*: *cěrvus*—*cierbu*, *inněco*—*inněcu*, *gelu-giěru*, *gěmo*—*giěmu*... Cu timpul însă *i* fiind absorbit de *e* a dispărut: *cěrvus*—*cierbu*=*cerb*; *inněco*—*inněcu*=*innec*; *gělu*—*giělu*=*ger*, etc (3). Dacă în alte limbi neolatine *i* se păstrează, și în cazurile în cari l. rom. l-a pierdut, asta se datorește faptului că în acele limbi acest *i* nu mai are valoarea unui *iot consonans* ca în românește, ci e tot atât cât și vocala *i*: *cěntum*=sp. *cien(t)o* pl. *cientos*; *cěrvus*—*ciervo*, *derětro*=it. *drieto*, *dietro*, fr. *derrière*, etc. Așa că în româna de azi găsim iotacizat pe *ě* scurt numai în următoarele cazuri: 1) inițial, 2) după labiale,

(1) Existența formei **pepinis* (*pepo*) în loc de *peponis* (*pepo*) atestată pe e de o parte de românul *pepene*, aromânul *pepine* (la Români din Olimp *pepine* înseamnă *castravete*) și de spano-portugezul *pepino* «castravete», pe de altă parte de albanezele *pieper* (*tosc*) și *piepen*, cari presupun un tip **pepenus* existent în *Corpus Glossariorum* vol. III, 592 (cp. Densușanu HLR. 139). Francezul *pepin* înseamnă *sămbure*, *sămanță*.

(2) În unele părți se aud și formele iotacizate: *něrg*, *měrgi*, *měрге*, *měргem*, etc.

(3) Aceeaș absorbire se poate vedea în cuvântul *cetate* din (*civitas*) *civitatiss*—*civetate* —*cietate*—*cietate*>*cetate*.

3) după dintale, unde constatăm numai că a fost iotacizat prin faptul că azi găsim dintala respectivă modificată. Tot așa și după lichidal: lēvo—līeu—īeu=īau, lep-leporis—lēpure=īepure... In alte condițiuni numai în cuvântul agnellus se poate constata urma iotacizării lui *e*: agnellus—annellus—aniellu—niellu și din care cauză *n* s'a confundat cu *m*: niellu=mīel.

Iotacismul în celelalte limbi neolatine. Dacă vom face un tabel comparativ de toate cuvintele, cari au pe *e* scurt și accentuat, vom observa că iotacismul se aplică regulat numai în limba română și spaniolă, precum și în dialectele italiene: napolitan și friulan. In celelalte, *ē* urmat de două consoane a rămas neschimbat.

fele > rom. *fiere*, it. *fiere*, fr. *fiel*, sp. *hiel*, pv. pg. *fel*
 fērrum > rom. și frl. *fier*; it. *ferro*; nap. *fierro*; fr. *fer*, sp. *hierro*; pg. *ferro*
 serps—serpem > rom. *șarpe*; it. *serpe*; retrom. *seip*; prov. *serp-s*; sp. *sierpe* etc.
 sēvus > rom. *șerb*; it. *servo*; fr. *serf*; prov. *ser-s*; sp. *siervo*, etc.
 desērtus > rom. *deșert*; it. *deserto*; fr. *desert*; pg. *deserto*; sp. *desierto*
 sēptem > rom. *șapte*; it. *sette*; frl. *siett*, fr. *sept*; retrom. *sett*; sp. *siete*, etc.

Notă finală. Din cele de până aci s'a văzut că latina vulgară diferă de multe ori de cea clasică în privirea cantității prosodice a vocalelor. Ex: fērrum, cl. fērrum, sēptem cl. sēptem, etc. Spre a lămuri aceasta e necesar a ști că, pe când prima posedă două feluri de cantități: *din natură* și *prin poziție*, secunda sau cea poporană cunoaște numai cantitatea *din natură*. Ceeace însemnează că o vocală scurtă din fire putea să devie lungă prin poziție, fiind urmată de două sau mai multe consoane. Să dăm un exemplu: Vocala *e* din numeralul *tēr*, scurtă din firea sa, se lungește în derivatul *tertius*, din cauză că aci e urmată de două consoane *rt*, etc. In latina poporană nu e așa, ci o vocală scurtă din natură pretutindeni rămâneă scurtă, independent de consoanele de cari putea fi urmată. Așa în *tertius* *e* eră tot scurt ca și în primitivul său *tēr*: *tērtius*—*tīertiu* > rom. *țărț* în *anțărț* > *annotertio*. Astfel în vorbe ca: *sēssum* > *șes*, *vendēdo* > *vănzând*, *pērdo* > *pierd*, *desērtus* > *deșert*, *ēasca* > *iască*, etc. etc., deși în latina clasică *e* eră considerat lung din cauza pozițiunii, totuș în latina poporană eră scurt fiind atare din natură: *sēdeo*, *vendēre*, *pēr*, *desēreo*, *ēdo*, etc. etc.

Etimologii. Substantivul *mied* vine din latino-vulgarul «*medus* > *vinum et mel simul coctum*» (Gloss. Forcell.) Cuvântul există în vechea germană «*mētu*», în neogerm. «*meth*», în gréca veche «*μεθυ*» și în vechea bulgară «*medъ*».

Șarpe. Cuvântul acesta nu poate derivă din forma participiului latin *serpens*—*serpentis*, din care am fi avut sârpinte—cp. *părinte* > *parens*—*parentis*, *fierbinte* > *fervens*—*ferventis*. D-nul N. Quintescu presupune existența în

latina a unui substantiv serps—serpis, care se rapoartă la verbul serpo-ere «a se târi», după cum rex-gis se rapoartă la rego-ere «a conduce, a dirige». Existența acestei forme a probat-o d-sa atât prin românul șarpe—șerpi, cât și prin it. serpe, provensalul serps, str. serp, cat. serp, sp. sierpe, pg. serpe și chiar de cimricul *sarf*. Afară de limbile română și reto-romană, toate celelalte limbi neolatine posedă și derivate din serpens-entis: it. serpente, pr. serpent-z, fr. serpent, sp. serpiente, pg. serpente. O formă alterată din serpente—sărpint (e) e macedo—românul săpiti—săpiți «șarpe» (Dalamatra).

E lung preces de o labială precum și e scurt în aceeaș condițiune dar neaccentuat devine ă, dacă în silaba următoare nu există e sau i.

fētus>făt	pēlu>păr
vēlum>văl	vēteranus—betranu>bătrân
vērus>văr	Fēbruarius—Fevrare>Făurar
invēstio>invăsc	numērus>număr
mē>mă	lucifēr>luceafăr
mēlum>măr	suffēro>sufăr
mēsga>măsga, măsgă	impērator>împărat
fēdus>hăd. hād	vārsare>vărsare.

Nota 1. Forma *vărs* din *vērso* e căpătată prin acomodare, căci altfel am fi avut *viers*, comp. *vērsus*>*viers*, etc.. Anume *vērsare* a dat *vărsare* cum *vēteranus* a dat *bătrân*, *Fēbruarius*—*Făurar*, etc., căci în toate *e* scurt a fost neaccentuat. Apoi vocala *ă* din *vărsare* a trecut și la indicativ prezent: *vărs* și astfel forma organică *viers* a dispărut.

Afără de labiale, mai întunecă pe *e* în ă lichida *r* și mai puțin dintala *s*:

respondeo>răspund	se (>cl. si)>să
repono>răpun	in+sed>însă
remaneo>rămân	septimana>săptămână
inderetro>îndărăt	passer—passeris>pasăre
tener>tânăr	serum>zăr pe lângă zer, etc.

Observație comparativă. Dintre limbile romanice din Apus poate că numai dialectul neapolitan concoardă cu limba română în transformarea lui *e* în *ă* după labiale. Așa în acest dialect, într'o mulțime de cuvinte *e* după labiale sună ca *ă*: subeto pron. subăto, me pron. mă, amabele pron. amabălă, etc.. (*Revue de langues Romanes* 1884, pag. 133). Pe ici pe colea această particularitate a labialelor o întâlnim și în latina rustică. Apoi

în Murat. 1007,3 găsim forma *baetranus*, în loc de *betranus* (<vet(e)ranus), formă ce ne conduce la pronunția bătranu>bătrân. Tot așa găsim urme despre acțiunea întunecătoare a lui r: «raesponsum pro responsum» (Mar. dipl. pap. LXXXVI,47)—răspuns; «raepetita>repetita» (Bob. Com. in Cic. Ovr. 132,6). Apoi transformarea lui *e* urmat de *r* ca în tener>tânăr să se compare cu formele vulgare repudiate de Prob în glossele sale:

«passer non *passar*» (198,33 K)

«anser non *ansar*» (198,22 și 33 K), etc. etc.

Nota 2. Etimologie. Substantivul mazăgă e latino-rusticul «*mesga*, serum lactis» («DuC); *mesga*, serum, *liquor* scilicet, qui ex recenti caseo profluit», (Thes. nov. Lat. p. 521, Maiu). Cuvântul e probabil de origine celtică. La țară din cuvântul mazăgă există următoarele derivate *mâsgoare*<† mesgor, mesgoris substanța mucilaginoasă; *smag*<† mesgum—smeagu—smag, cremă: *i-a luat smagul*; Pentru francezul mēgue, Körting (Wb. rom. Spr.) propune tipul celtic *medg* (din megd megt prin transpoziție). fr. mēgue, petit lait, scoțian; meag, meng, meang, irlandais meadhg, meidh, ming; cymric maidd (La Rousse).

Din rom. cuvântul trecu în vechea bulgară mēzga «succus», rus. mezga, muzga; mjazga, «aubier», pol. miazga, mizdi, ceh. mizga, mezha, mezda serb. mezga, ung. mezga, sève, resine, gomme, etc.. Peregrinația așa de întinsă a cuvântului acesta e datorită, împrejurării că *face* parte din ciclul vorbelor păstorale—«Dărămă sălcile la oi când o da *mâsga* bine»(.*)—pe cari le-au răspândit în toate părțile ciobanii, sau păcurarii români—vestiții Wala-chenhirten.

E lung și accentuat urmat de n s'a prefăcut în i.

merēnda>merindă
incēndo>incind (și încing)
placēnta>plăcintă
argēntum>argint
gēntis—gentis>ginte (anal.)
mēns—mentis>minte
parēns—parentis>părinte
fervēns—ferventis>fierbinte
credēntia>credință
sciēntia>știință
lēns—lentis>linte

serēnus>senin
cēna>cină
lēnis>lin
venēnum>venin
arēna>arină
tēmpus>timp
mēnta>mintă
lempidus (1)>limpede
lēm̄ba(2)>limbă
lengula>lingură
splēn—splenis>splină

(1) Clasic *limpidus*>mil. *lamped*, ven. *lampido*, frl. *limpi*.

(2) Clasic *lingua*>it. *lingua*, sard. l. *limba*, pv. sp. *lengua*, fr. *langue*.

dependere > <i>depindere</i> (anal.)	commenico > <i>cumî nec</i>
potens—potentis > <i>putînte</i> (anal.)	tēnda > <i>tîndă</i>
dens—dentis > <i>dînte</i> (anal.)	florens—florentis > <i>florînte</i>
plenus > <i>plin</i>	tena > <i>tînă</i> .

Restricțiuni. În cuvintele: tînăr din *tēner; (1) astîmpăr din extempero; rînă din *rena; tâmplă din templum; tâmpă din *temba și *se întîmplă* din *se întemporat*, i s'a întunecat fie sub înrăurirea lui *ă* din silaba următoare, fie sub înrăurirea lui *r* învecinat. De almintrelea pe lângă forma *tînăr* există și o formă secundară tînăr, rumăr. tirar. Nu s'a supus acestei legi și sufixul deminutiv lena, grație naturii sale dialectale: scrofulenă < scrofulena; frunzuleană, mândrueală «Cp. porculea pro porcula, cantilena, parvus cantus», etc. etc. Aici vine chestiunea gerunziilor de a II și de a III conjugare. Toate aceste gerunzii termină azi în *ând*, deși unele conform legii de față ar fi trebuit să aibă *înd*. Așa: *tăcând*, *culegând*, *făcând*, etc., în loc de: tăcind, culegînd, făcînd, etc. E temerar a explica fenomenul acesta — cum face Lambrior — prin trecerea tuturor gerunziilor de a II-a și de a III-a conjugare la conjugarea I-a: placendo—placando=plăcând, tacendo—tacando = *tăcând*, etc. Pentru susținerea aserțiunii acesteia ne-ar trebui neapărat probe din latina vulgară, ceace nu există. Lucrul se explică mai bine și mai ușor pe altă cale. Anume sunt multe gerunzii latine ca: parendo, rumpendo, quaerendo, fervendo, timendo, gemendo, incipiendo, habendo, etc., cari n'ar fi putut avea altă formă decât cea pe care o au: *părănd*, *rupând*, *cerând*, *fierbând*, *temând*, *având*, etc., conform ulterioarei legi fonetice care sună astfel: *E* accentuat preces de labiale sau de lichida *r* și urmat de nazala *n* devine *â*: *ven-tus* > vînt, *juramentum* > jurămînt, etc. etc. Afară de acesta în latinește mai existau niște forme de gerunzii în *undo*: *tacundo*, *placundo*, *fac(i)undo*, *dicundo*, cari trecând prin fazele: *tacondo*, *placondo*, *facondo*, *dicondo*, etc., au devenit: *tăcând*, (tăcînd), *plăcând*, *făcând*, *zicând*, etc., după cum aduncus, etc., trecând prin faza adoncu a devenit *adânc*, etc. etc. Ei bine, prin analogia tuturor acestora terminația *ând* a devenit generală: *batând*, *născând*, etc.

Excepțiuni aparente. De felul acesta sunt între altele *geană*, *sprinceană* și *geantă*, cari n'au pe *e* original, căci *e* din corpul lor provine din *î* Într'adevăr, *geană* derivă din **cila*—*cela* (=clasic *cilum*) și prin netacizarea lui *i* s'a pervenit la forma *cena*, [comp. *sîmilis*=*semăn*, etc.]. Guturala *c* din *cena* devenid *g*, dăm de forma actuală *geană*. Să se compare această transformare în: *arcella*=*argea*, *vitricus*=*vitrig*, *dulciculus*=*dulceag*, etc. Forma *ceana*

(1) În locul clasicului tēner, de unde spaniolul tierno. Din *tēner e și italianul tenero.

se păstrează și azi în compusul *sprânceană* din *supercila* (=clasic *supercilium*), devenit mai întâiu *spărcena*—*sprăcénă* și prin adaosul unui *n* eufonic ajungem la forma de azi *sprânceană*. Derivația lui *geană* din latinul «*genae* = buicile obrazului» e falsă, căci foneticește am fi avut *gină* și pe de altă parte dela noțiunea de «obraz» și până la cea de «*sprânceană*» e un salt prea mare. Forma dialectală *sufrunceă* a derivat dintr'un tip † *suffron-ticella*, formație datorită unei etimologii poporane. Dar *sprinceană* n'are nici o legătură cu *sufrunceă*. Ultimul cuvânt *geantă* nu e turcesc de origine — cum se crede în genere — ci e însuș latinul «*Cincta* = *bursa cum cincta*, zona, cingulum» (DuC). Excepție adevărată e numai substantivul *mreană* din *murăna*.

Vechimea. Chiar din latina vulgară e accentuat urmat de *n* începuse a se transformă în *i*: «*parintes*, bine, plina, venina, *temporibus* (*tempus*), *vin-dere*, *vindico*, etc. pro.: *parentes*, bene, plena, venena, *temporibus* (*tempus*), *vendere*, *vendico*, etc.»; (1) *temporibus* pro *temporibus* (Gloss. Db. 19), *impindere* îld. *impendere* (Neugart. Cod. dipl. Alem. XVI), *vindebant* îld. *bendebant* (Pal. Ev. 96. a 1, 6), *vindidit* îld. *vedidit* (Mur. 1970, 6), *vinditores* îld. *ven-dit*. (Strab. Ed. Diocl. II, 12). Această lege fonetică nu există în nici o limbă neolatină din Apus, dar există în unele dialecte din acele limbi: gascon *benint* < *veniens* — *venientis*; friulan *ferbint* < *fervens* *ferventis*.

Etimologii. *Cuminecare*. Nu s'a îndoit nimeni de derivația acestui verb din latinul *communicare*, verb care în latina creștină înseamnă atât cât și cel românesc. «*Communicare*, de sacra Eucharistia *saepius* intelligitur ut observat Cangius sed et de pane benedicto nonnunquam accipitur» (DC). Dar chestiunea e că românul *cuminec* nu poate proveni foneticește din latinul *communico*. Din cauza aceasta se dă azi în genere ca prototip al lui *cuminec* o formă reconstruită **comminico*. Faptul e posibil, dar nu e de loc adevărat, pentru că putem documenta existența formei *commēnico* (*commoe-nico*), din care, conform legii de care ne ocupăm, iese exact *cuminec*.

Mai întâiu observăm, că latinul *communico* «*fac ceva să fie comun și altuia, împărtășesc*» e, după cum se vede, din familia lui *munus-eris immunis*, *com-munis*, *munciceps* și după opinia lui Bréal are înrudire și cu *moenia*» *ziduri, întărituri*. E știut că *u* lung urmat de *n* din latina clasică corăspunde adesea lui *oe* (*oi*) din latina arhaică: *Poeni*, *Poenicus* și mai târziu *Puni*, *Punicus*. În latina veche *unus* avea forma *oinus* și *oenus*, deci în legătură mai strânsă cu gotul *ein-s*, germanul *ein*, etc.; *munio*, *punio*, vechiu *moenio*, *poenio*, dar

(1) Schuchard, *Vocalismus des vulg. lat.* și Seelman, *Aussprache*, 175 sqq.

„*Agustus minsis* (*mensis*) pro *Augustus*“ (Charta Chlodovaci, III ann 691 apud Felibiana Hist. San. Diony, XI—Du Cange).

la acestea s'a păstrat *oe* în substantivele corespunzătoare: *moenia* «întări-turi» și *poena* «pedeapsă». Plaut întrebunțează forma *commoenio* în loc de *communio*: «... ubi nobilitas mea erit clara, oppidum magnum *commoenibo*...» (*Rudens*, act. IV, scena II). Mărginindu-ne acum la rădăcina *munus* (*eris*), observăm că Lucretius întrebunțează în locul ei forma *moenus* (*eris*). Apoi în Plaut există *immoene*=*immune* (*Trinummus*, act I, scena I). În senatus consultul despre Bacanale există *commo inem* pentru *communem*. A se compara forma *comoinis* cu germanul *gemein*, unde prefixa *ge* înlocuește pe latinul *com* (*cum*) ca și în *gevater*=*compater* «cumătru». În tabula Bantiona (I, 21) există forma oscă *comenei* în loc de *communi*. În fine: «moenicare=communicare» (Papia). Toate acestea atestază în mod irecuzabil existența formei *commenicare* (*commoenico*) în locul celei clasice *communicare*. Din acel dialect latin în care se păstră arcaismul *commenicare* româna are pe al său *cuminicare*, precum și *provensala* pe «comenegar, comengar». *Rhône coumenia*, rom. *cumengar, cumenjar*. (Mistral). Incolo nu s'a mai păstrat nicăiri.

Tindă. Cuvântul acesta derivă dintr'o formă latină poporană *tenta* sau *tentum*, forme cari după origine nu sunt decât participiul perfect al verbului *tendo* «întind». În loc de *tenda* sau *tentum* latina clasică întrebunțează numai derivatul *tentorium*. Disimilarea secundului *t* se petrecuse încă din latina vulgară: «tenta, *tenda*=*tentorium*». (DuC). De aci ital., pg., cat. și prov. *tenda*; franceza însă posedă forma *tente*.

Florinte (pasăre) un fel de sticlete. S'a numit astfel după aripile lui colorate ca o floare frumoasă. Chiar în latinește, aripilor astfel colorate li se aplică epitetul acesta (florens): «...illic sine fine greges *florentibus alis* invenies avium» (Nemesian Cynege 318).

Tină. În Muntenia, *tină* înseamnă murdărie (pe corp, haine, etc.), de aci verbul a întina «a mărđări, a păta, a pângări». În Moldova, rar întrebunțat, are înțelesul de lut: Și eu viermele din *tină*... (Vlahuță).

În miazănoaptea Transilvaniei, *tină* e sinonim cu *noroiu* (munt.) sau *glod* (mold.): «*Tină* mare pe cărare (Onișer, 10). «Ce vii, bade, așa târziu — că nu-i *tină* până 'n brău: Ori ți-e ulița *tinoasă* — Ori ai alta mai frumoasă» (ibid. 54). *Tină* s'a dezvoltat dintr'un tip *tēna* în loc de «*tenum*>lutum, coenum» (DuC etc.) Din *tenum*, franceza veche avea «*tai* = *boue*, limon, bourbier» (Gloss. Gall.):

En *tai* et en limon se mouille.

Et illuec se devoitre et souille. (ibid.).

Cuvântul *tină* există în multe limbi: slavonește *tina*, turc. *tîn, tyn* «vase, bourbe, limon», arab. *tin* «argil». Să se compare și germanul Thon «argilă», latinul *coenum* (*chenum*), etc. Itinerarul vorbei rămâne de explicat.

E accentuat urmat de n și preces de o labială ori de lichida r a devenit ă și mai târziu sub înrăurirea lui n s'a închis cu totul devenind â.

praebenda—premândă>prămândă
 fervendo—ferbându>fierbând
 conventus—cuvântu>cuvânt
 ventus—văntu>vănt
 vendo—văndu>vănd
 venetus—vănăt>vănăt
 fenum—fân>fân
 fermento—frământu>frământ
 juramentum—jurământ>jurământ
 pavimentum—pământ>pământ
 gemendo—gemând>gemând
 rena—rănă>rănă
 *meno<mîno—mănu>mân
 frenum—frău>frău
 terrenum—tărâm>tărâm
 transenna—tărsănă>tărsănă, etc.

Observațiuni. 1. Când transformarea lui e se găseie în faza II (ă), atunci limba păstră destul de bine amintirea lui e primitiv, pe care îl arată ori de câte ori în corpul următoarei silabe eră vocala e ori i. D. ex.:

Cuvântu-cuvente, jurământu-jurămte, mormântu-mormente, etc. de cari forme avem destule probe în scriptele vechi. Adecă se petreceă cu acest ă din e, ceea ce se petrece azi cu acelaș fel de ă în cuvinte ca: păr-peri, vād-vezi, etc.

2. Prin faza III, cea cu â, s'a șters orice amintire despre e primitiv. Acum acest â devine i, când în silaba următoare există e sau i. Ex: cuvânt-cuvinte; vād-vinzi-vinde; mormânt-morminte, etc... În următoarele trei: pământ, frământ și spăimânt din *expavimento, â nu se schimbă niciodată: pământesc pămante, pământean, frământ-frământî, frământe; spăimânt—spăimântî, spăimante.

3. Intr'un înțeles mai strâns această lege nu e decât o restricție a legii precedente. În dialectul macedonean și cel istriian ea nici nu există decât la un număr foarte răstrâns de cuvinte. Așă bunăoară acest dialect din ventus monumentum, etc. are vintu, murmintu, etc., tot așă cum din arena, dente... are dinte, arină... Cauza e că în acest dialect labialele n'au influință întune cătoare asupra lui e, căci Macedoneanul zice: ved, per, înveț... ceea ce noi pronunțăm vād, păr, învăt.

Originea. Originea acestei legi este aceeaș cu acțiunea întunecătoare, ce exercită labialele asupra vocalei e.

Căci am văzut cum labialele transformă pe *e* în *ă*: *mēlum* = măr, deci tot așa: *juramentum* = jurământ, *ventus* = vânt. Apoi acest *ă* sub înrăurirea lui *n* a devenit *â*. Dacă labialele n'ar fi transformat pe *e* în *ă*, atunci *e* ar fi devenit *i* ca în dialectul macedonean. Deci miezul acestei legi e, după cum am spus, numai acțiunea întunecătoare a labialelor asupra vocalei *e*.

Notă. Formele cu *i* în loc de *ă* din dialectul macedonean sunt și ele foarte vechi, căci nu arareori în latina poporană ocure forme absolut identice cu vintu < *ventus*, murmintu < *monumentum*... «*frumintis pro frumentis*» (Fast. Praen. Apr. 25), «*fruminto frumento*» (I. N. a 464), «*vintis—ventis*», (Donat. 55, 2), etc. etc. în *Voc. des vulg. lat.* de Schuchardt.

Etimologii. *Târșână* din latinul *transenna* (1). Cuvântul acesta țărănesc are o mulțime de accepțiuni, dar toate bine înțeles strâns înrudite. Cele mai însemnate sunt următoarele: «funie de păr de animal; cordeă, sinonim cu germanul *Schnur*; epitet dat barbei lungi și încurcate; cămașă de forță...» Toate aceste semnificațiuni le posedă și latinul *transenna*: «*Transenna dicitur extentus funis*» (Isid. 12. Orig. 1, a. med.) «*Transenna est opus cancellatum sive reticulatum, cancelli ferrei vel lignei, viminei...*» (Forcellin); «*Transenna (III) = rete ex funiculis cancellatis factum*» (ibidem).

Cuvântul e și în macedo-româna: «*trușină, frânghie de păr de capră, sfoară de legat opincile*» (Dalametra).

E accentuat devine ea când în silaba următoare există a sau ă (o).

sēra > *seară*

tēla > *teară*

crescat > *crească*

theca > *teacă*

testa > *teastă*

gemat > *geamă*

directa > *dreaptă*

intellecta > *înțeleaptă*

**mergat* > *meargă*

fremitus > *freamăt*

credat > *creadă*

zema > *zeamă*.

Notă. Această lege combinându-se cu iotacismul, grupul *iea* se rezolvă în *ia*:

fēra — *feară* = *fiară*

ēsca — *ieasca* > *iască*

ēcō — *ieacă* > *iacă*

ēqua > *ieapă* > *iapă*

hērba > *iearbă* > *iarbă*

haeda — *ieadă* > *iadă*.

Abateri. Nu s'a supus acestei legi substantivul *mierlă* din *merula*. [arom. *nierlă* și *nīrlă*, mgl. (m)*nierla*].

(1) Cp. Candrea, *Conv. lit.* XXXVIII, 885—886.

Originea. Această lege e rezultatul tendinței de a se acomoda e lui a ori ă din silaba următoare. Pe terenul romanic din Apus ea se manifestează numai în retoromana și în dialectul friulan:

pellis > retorom. <i>pial</i>	terra > retorom. <i>tiarà</i> (tera)
novella > » <i>nijala</i>	fiesta > » <i>fiasla</i>
herba > » <i>iarva</i>	capella > » <i>capiala</i>
sella > » <i>siala</i>	maxella > » <i>massiala</i>
gemellus > » <i>schumial</i>	herba > friul. <i>iarbe</i> .

În dialectul din Erto (Elveția):

fiesta < <i>fiasla</i>	fenestra < <i>funiastrea</i> .
febris = <i>fiavra</i>	

În dial. sud. franceze: *tearro*, *quiarro* (Marche), *tearro* (alp) «terre» > l. *tërra*., *tiarro* (auv.)

Teară. Firele ce stau înfășurate pe sulul de dinapoi al războiului poartă numele de *teară*. Termenul mai răspândit e *urzeală*. În unele părți ale Transilvaniei se pronunță *țiară* și *chiară*: «urzește *chiară*; pune *chiară* pe războiu (Reteag); Slobozi-mi *chiară*» (A. Viciu, *Glosar*). În sens impropriu, *teară* se mai zice și la spațiul dintre ite și sulul dinapoi, adică ceea ce se cheamă special *natră*. (*Șezătoarea* VIII, 149). Tot în sens impropriu se ia și pentru *spaț* «distanța dintre sulul de dinainte și spata» (Viciu, *Glos.* sub vorba *spaț*). Prin extensiune, *teară* înseamnă pânza în genere, la care se țese încă (1):

Smulturile (2) țes la *teară*
Feciori se bagă 'n pară
Și li-i inima damară (Onișor, *Doine și Str.*, 108).

Asta-i lelea ce frumoasă,
Pune *teara* după casă
Câți or trece toți să țesă (*Șezătoarea*, VIII, 64).

(1) Versurile date de d-l Viciu «Poartă-te mândră cu *chiară* — Că ți s'a uscă *mânzala*» au de sigur înțelesul următor: Ocupă-te mândră cu războiul, că ți se uscă *mânzala*. — *Teara* se unge cu *mânzală* spre a feri firele de deslănare, și dacă *mânzala* se usucă, nu-și mai face efectul.

(2) *Smultură*: 1. femeie smultă de păr; 2. nepieptănată de par'că a luat-o tot satul de păr. (*Șezătoarea*, V, 174).

Cine țese, lele, tara ?
Polobocu' si cămara (ibidem).

În macedo-româna, teară semnifică poșghița (pânza) ce se prinde deasupra laptelui.

Derivă din latinul tela «urzeală; fir; răsboiu; pânză», de unde it., cat., sp., pg *tela*, engadin *taila*, fr. *toile*. În provensala, cuvântul are o formă și mai apropiată de românește: *tearo*, *tiero* «toile tissue de fil de lin ou de chanvre» (Mistral).

Dacă e lung a fost preces de o labială, diftongul ea s'a rezolvat în a:

bēllua — beală = *bală*
fēta — feata = *fată*
penna — peană > *pană*

fēminus — feamen = *famen*
mēnsa — measă = *masă*
vēra — veară > *vară*.

Notă. Fenomenul acesta n'a fost cunoscut latinei vulgare, deși e dată existența unui caz absolut identic reprobat de Probus în glosele sale «noverca non novarca» (199, 34 k.).

Observație. În câteva cuvinte e accentuat din silabele *en*, ec... se transformă în ea și atunci când în silaba următoare nu există *a* (ă sau o):

ēn — ien > *ian*
lēvo — lieu > *ieaū*
* prepulum — preapur > *prapur*
* vēlo — veru — vreu > *vreau*
* bevo — beu > *beau*
sēu > *seau, sau*
mantellum — măntealu > *minlean*
bratucellus — bratucealu > *brăducean*
palucellus — părucealu > *părucean*
c(a)satucellum — csatucealu > *sătucean*
dulciculus — dulcecu > *dulceag*
molliculus — molcecu > *molceag*
bevetus — bibitus — betu > *beat*
reversium — reveasu > *răvaș*
turchesus — turchesu > *turcheaz*
morticulus — morteacu > *mărtac*.

Acest fenomen fonetic pare a se petrece și în limba retoromană (rumanc)

b  llus > beal

mel > mjal

fr. bel, beal, beau

pell(is) > pial

gemellus > schumial.

Etimologii. M rtac. M rtacul e un par înfipt în pământ împrejurul unui bordeiu spre a-l sprijini. Pluralul m rtaci sau deminutivul m rt cei înseamnă «căpriori» la  nveli ul unui bordeiu. Din această semnificație derivă verbul «a m rtăci», adică «a pune m rtaci (căpriori) la un bordeiu». Intr'o ghicitoare putem vedea mai bine uzul acestui verb: «Am un bordeiu, întâiu îl  nelese  'apoi îl m rtăcesc»  i răspunsul care desleagă această ghicitoare e «picioarul», căci  ranul întâiu  nele te piciorul cu obiala  i opinca  i apoi îl m rtăce te leg ndu-l cu curele  i t rs ni (respectiv m rtăci, căpriori). Deminutivul m rt cei ocurge des în poezia populară:

Frunză verde de h mei

Bordeia  cu m rt cei,

S'a înfundat dragostea in ei... (P. P. Can. CCH).

Etimul din care s'au dezvoltat aceste cuvinte e fără îndoeală substantivul latino-rustic «morta = lignum, ut videtur, ligni species» (DuC). La r ndul său, *morta* e ajectivul mortuus-a-um, poporan mortus-a-um,  ntrebuin at mai întâiu în unire cu substantivul arbor — arbor morta «arbore tăiat»  i tot  ntrebuin andu-se singur *morta*  nsu  a devenit substantiv. M rtac e diminutivul morticulus — mortecu — m rteacu = mărtac, iar m rt cel corăspunde formei morticellus, ca  i monticellus din mons, campicellus din campus, etc. In nici un caz rusticul mărtac nu poate fi de origine turcească, cum afirmă   ineanu  i alții.

R va . dem. r v  el din **reverseum*  i *reversellus*. In latina poporană reversum ave  aproape aceea  însemnare ca  i românul r va : «Reversum = responsum (scriptum)», de aci «Reversale, reversales litterae, generatim dicuntur epistolae quibus quis alterius litteris respondet» (DuC). Relativ la transformarea lui (re)versum în (r )va , pe lângă legea fonetică  tiut  se mai poate considera  i sardul *vas* din versus (K rting, *Wortb. d. rom. Spr.*). Cuvântul exist nd  i în limba Cehilor, Cihac conchide că r va  e de origine slavă. Cele spuse mai sus însă converg la contrariul acestei afirma iuni, după care s'au luat  i al ii.

Turchez. Există în latina posterioară un ajectiv turchesus «albastru ceruliu» în loc de turchinus «Turchinus, *turchesus*, turchesius, turchiscus = caeruleus» (DuC), it. turchino, fr. turquin, etc.

E învecinat cu o labială sau guturală devine uneori o:

- bellua—bolla>boală
 *filius—folteliu>holteiu
 de+post—dopo>după
 *demanitia-domaneta>dumineată (provincial)
 depere—dopere>dospire
 deberet—doveret>doară
 murena—morona>morun
 demicare>dumicare
 vester>vostru
 verbum>vorbă
 verba—vroba—vroava>voroavă
 serpella>șopârlă
 ectica>oftică. Cp. pag. 598
 ecce—ecco>iacă. Cp. pag...
 *exdemicare>drumicare.

Tot aci se referă și trecerea lui e în *iu, u*: *situla*>*ciutură*, *sextarius*>*șuștar*.

Observație comparativă. Pe întreg teritoriul latin trecerea lui *e* în *o* este destul de cunoscută. Vom începe mai întâiu cu exemple din limba latină: *vorto* (arch.) în loc de *verto*, *voster* (arh.) *vester*, *socordia*-*secordia*, *socius* din rădăcina *sec* (*sequere*), *toga* din rădăcina *teg* (*tego* «acopăr»), *solium* din rădăcina *sed* (*sedeo* «șed»)... «*serotinus* pro *serotinus*» (Forcell. App. ad. Gloss) *demandare* it. *domandare*; rtr. *dumandar*, sic. *dumannari*.

În latina vulgară: Așa în *Palatinus der Evangelien*, găsim adesea pe *e* întunecat în *o*: *voro*—*vēro*, (rom. văr) (Pal. Ev. 71, b, 7), *do*—*de* (rom. pop. dă) (Pal. Ev. 56, b, 13), *castolo*—*castello* (cp. vișal pop). (Pal. Ev. 165, a, 5). Tot aci se referă și pg. *soro*, sard. *soru*, rom. pop. zăr «zer» din latinul *serum*.

Italienești: *giumella*<*gemella*, domane din *de*+*mane*; *dopo* din *de*+*post* *dovizia* din *divitia*, *dovidere*<*dividere*; *dovero*<*de vero*; *dovere*, rom. *duver*, sic. *duviri*<*debere*... *zer*, zăr, *ghiova*<*gleba*...

Albanezești: *hola* «bălaur» din *bellu(u)a*, *mole* «măr» din *melum*... Latinul *ver-bum* pare a fi înrudit cu germanul *wor-t*...

Etimologii. Substantivul *boală* e o denumire injurioasă dată vitelor și în special bovinelor: *Boalele* au făcut mari stricăciuni porumbului; *boala* de bou a împuns un copil. Alt epitet e forma participială *bolită*, *bolit* «ca o boală, ca o fiară» *bolitul* de bou, *bolita* de vacă. Termenul corăspunzător în latina rustică eră un particip. de conjug. I: *bellua tus-bestiiis similis* (For App. Gloss), *lupit*, *vulpit*, *bolit*, *bolită*. Nicidecum să nu se crează că *boală*

«vită» e tot una cu omonimul său boală—maladie. Acelaş cuvânt e în denumirea *Celata boulei*, o vestită peşteră din Ţara Haţegului, lângă Pietroşani. Acea peşteră a fost, probabil, locuită de vreo fiară or bestie spăimântătoare. Dealtminteri din bellua mai avem şi forma bală, care se aplică însă numai la reptile şi la animale sălbatice grozave:

Scapă-mă de *bală spurcată*
Să-ţi fiu frate pân la moarte (Poez. pop.).

«Când aulmă d'aproape vreun lup sau alte prădace *bale*» (Budai Deleanu, *Ţiganiada*). Se zice şi despre Ţigani fioroşi «Se întâlneşte faţă în faţă c'o *bală* de Ţigan».

Morun. Latinul murena are de omogen pe *μύραινα* din greaca veche. Din murena vine it. morena, sp. pg. morea şi murena, fr. murène şi rom. mreană. Din forma latino-vulgară *morona* vine neogrecul *μορώννα* şi *μοροῦνα* thymus, thon, şi românul morun. Din neogrecul *μοροῦνα* vine neoslavul moruna, etc.

E neaccentuat urmat de o vocală s'a prefăcut în i:

*extrareanus—străriănu— străriinu > *străin*
area > *arie*
orceolus—urciolu > *urcior*
capreolus—capriolu > *căprior*
deorsum—diosum—ziosu > *jos*
malleus—malliu > *mai*
feteolus > *fecior*
linea—linia > *iie*
vinea—vinia > *viie*
hordeum—ordiu > *orz*.

Originea legii. Alunecarea şi confundarea cu *i* a lui *e* neaccentuat urmat de o vocală făcându-se uşor şi natural, fenomenul acestei transformări fonetice se manifestase chiar din latina vulgară. Iată câteva exemple:

linia > *linea* (Mur. 1611, 11, 19.22) «tinea non *tinia*» (App. Prob. 198, 10k) «Vinea non *vinia*» (ibid. 198, 3 k.) «orceăls non *urciolus*» (ibid. 197, 15 k.) «solea non *solia*» (ibid. 198, 10 k) *diosum* > *deorsum* (Arc. 2 Grom. 195, 12) *mallio* > *malleo* (Ver. Plin. 149, 25, 15) *niofitus* > *neo*. (Malv. Marm. Tels. p. 569) *marmorias* > *marmoreas* (I N. 2225—Pompeii (44 p. Chr).

În dialecte şi în vorbirile locale (şermuri) există tendinţa ca orice *e* neaccentuat să se prefacă în *i*:

În limba literară, astfel de transformări sunt așa de puține, încât pe baza lor nu se poate susține existența unei legi fonetice:

* <i>secreta</i> > <i>sicreată</i>	<i>electuarium</i> > <i>lictar</i>
<i>sextarius</i> — <i>șeștar</i> > <i>șiștar</i>	<i>partem-tenere</i> > <i>părtinire</i>
<i>genistula</i> > <i>ginistră, inistră</i>	<i>reniculus</i> > <i>rinichiu</i>
† <i>metocanus</i> > <i>mitocan</i>	<i>erecticare</i> > <i>ridicare...</i>
* <i>ermassius</i> > <i>imaș</i>	* <i>eslagium</i> > <i>islaz</i>

Notă. Transformarea lui *e* în *i* din cuvintele *ginistră* < *genistula*, *părtinire* < *partem-tenere* și *rinichiu* < *reniculus* e mai mult o asimilare decât o aplicație a acestei legi fonetice. În tot cazul, nu *n* a fost cauza transformării lui *e* în *i*, căci *e* urmat de *n*, numai când este accentuat se transformă în *i*: *cena* > *cina*, *bene* > *bine...* iar când e neaccentuat, se păstrează: *venenum* > *venin*, *genuculum* > *genunchiu*, *verbenellus* > *brebenel*, *venire* > *venire*, *ferentarius* > *ferentar*, *contenere* > *conținere...*

În dialectul macedo-român, transformarea lui *e* neaccentuat în *i* e o lege fonetică generală.

<i>genuculus</i> > <i>inucliu</i>	<i>peccatum</i> > <i>picat</i> ; apoi:
<i>numerus</i> > <i>anumir</i>	<i>fitate</i> (me gl.) > <i>cetate</i>
<i>venenum</i> > <i>virin</i>	<i>foali</i> (me gl.) > <i>foale</i>
<i>serenum</i> > <i>sirin</i>	<i>floari</i> (me gl.) > <i>floare</i> .
<i>pecuarius</i> > <i>picurar</i>	

În mod sporadic, legea apare și în daco-româna. Astfel în Basarabia, Moldova și miazănoaptea Transilvaniei *e final* neaccentuat devine regulat *i*:

<i>bati</i> > <i>bate</i>	<i>verdi</i> > <i>verde</i>
<i>credi</i> > <i>crede</i>	<i>puni</i> > <i>pune...</i>

«Numa *di* cât *traji* cloputu *ș'aprinđi* smiernă și tămâi și să'nchină, și toacă 'n casă, trăncănesc *tilinșili*, dacă *prinđi* lumea *di vesti* 'n grabă, dacă nu, o mănâncă vrut nevrut, *rupi* dintr'însa ca cum ar *rupi* mascuri din bostan» (*Graiul nostru* II, p. 227—Putna).

Muntenii din Țara-Românească transformă pe *e* în *i* numai în articolul -le și pe *e* de dinaintea acestui articol:

<i>vacili</i> > <i>vacile</i>	<i>regili</i> > <i>regele</i>
<i>casili</i> > <i>casele</i>	<i>ali</i> > <i>ale</i>
<i>satili</i> > <i>satele</i>	<i>muntili</i> > <i>muntele</i>
<i>soarili</i> > <i>soarele</i>	<i>cărbunili</i> > <i>cărbunele</i>

«Ce-ți pare mai blând, mai plăpând ca *oițili*, berbeci, *mieoarili*, *batali*?» (Jipescu, Opincaru, p. 48) «Puicana a auzit cu *urechili* ei dăla un boier bă-

trân că parte din ghisuri sunt adevărate, parte nu, ca și *vorbili*: *unili* seci, *altili* pline. Dumnezeu să le judece» (ibid. p. 151).

De altminterlea, în limba literară, *e* final neaccentuat devine todeauna *i*, dacă e preces de o guturală (*c* or *g*):

<i>vaccae</i> — <i>vace</i> > <i>vaci</i>	<i>siccae</i> — <i>sece</i> > <i>seci</i>
<i>micae</i> — <i>mice</i> > <i>mici</i>	<i>longae</i> — <i>lunge</i> > <i>lungi</i>
<i>larga e</i> — <i>large</i> > <i>largi</i>	<i>neque</i> — <i>nice</i> > <i>nici</i>
<i>vagae</i> — <i>vage</i> > <i>vagi</i> (n)	<i>quinque</i> — <i>cince</i> > <i>cinci</i>
<i>manicae</i> — <i>mânece</i> > <i>mâneci</i>	<i>pedicae</i> — <i>pedice</i> > <i>pedici</i> . .

Notă. La substantivele declinațiunii întâi, analogia a transformat mai departe pe *e* final în *i*: *lunae*—*lune*—*luni* ca și *vulpe*—pl. *vulpi*

Originea. Latina poporană nu e străină de această lege. Ea oferă exemple destul de numeroase:

<i>diffunctatam</i> < <i>defunctam</i> (12.749)	<i>milis</i> < <i>miles</i> (C. I. L. 7927)
<i>didicavi</i> < <i>dedicavi</i> (C. I. L. 3474)	<i>sinator</i> < <i>senator</i> (14.188).
<i>imminentium</i> < <i>emminentium</i> (C. I. L. 1984)	<i>rificit</i> < <i>reficit</i> (C. I. L. 1952)
<i>Mircurio</i> < <i>Mercurio</i> (C. I. L. 3076-7218)	<i>sinmestrum</i> < <i>semestrum</i> (C. I. L. 7547)

macidonice<*macedonice* (C. I. L. 2046)

mensism<*enses* (C. I. L. 2533,8563)

disiderium 10233.

Decibalus 4150, I, 9

fratir<*frater* (Mai I, Chr. 368, 7)

matir<*mater* (Le Blant, I, Chr. 294)

patir<*pater* (Mai I, Chr. 433, 6)

mortim<*martem* (Mon Mess UI, 28, 7)

decim<*decem* (Bull. arch. Rom. 1861 p. 178 etc.).

septim<*septem* (Le Blant, I, Chr. 41—ses. V p. Chr.

Schuch v. I p. 445 urmm.

Numeroase sunt și cazurile ocurente în *Corpus inscriptionum Latinarum* —III, supplementum, pars II, pag. 2571:

Apoi sicilian *picuraru* din pecu(r)arius, mrom. picurar, drom. păcurar
In limba spaniolă e final (neaccentuat) se pronunță generalmente ca *i*:

verdade pron. *verdadi* din latinul *veritas*—*veritate*

teve pron. *tevi* din latinul *tibi*—*tebe* «ție»

frequente pron. *frèquenti* din latinul *frequens*—*frequentis*

Etimologii. Tipul reconstruit *metocanus*, ca etim al cuvântului nostru *mitocan* e din latinul «*metocus*=*colonus* (țăran), *advena* (venetic, țăran mutat

la oraș)» (Forcellin). Metocanus derivă din metocus cu acelaș sufix și cu aceeaș nuanță peiorativă ca și rusticanus din rusticus.

Sicreată înseamnă «loc retras, deșert, pustiu»: Bată-l *sicreata*—bată-l *pustia* «*săcret*»=(1) primejdios; (2) ceva cu necuratul în el: loc *săcret*» (Șezătoarea, III, p. 88). De aci înțelesul de drac—locuitor al pustiuului: «Du-te la *săcretu*—Du-te la *dracu* (ibid). Semnificația de «pustiu, deșert» o căpătase secretus demult și ocurge chiar în Suetoniu: «Per *secreta* Traciae»—Prin pustietățile Traciei. Ajectivul poporan *sicret*—*sicreată* începe a fi înlocuit prin forma neologistă *secret*—*secretă*.

Imaș. După cum printr'o eroare etimologică vorba *izlaz* e socotită ca slavonism (cp. Prefața p. 518), tot așa sinonimul său *imaș* e considerat de toți ca o vorbă de origine maghiară. (Cihac, Mândrescu, Denss. HLR 374) luându-se de sigur după fiinalul *aș* care la rândul său ca sufix e pe nedrept considerat ca fiind de proveniență maghiară (Sufixe, vol. III.). *Imaș* este fără îndoială latinorusticul «er massius <ager incultus vel etiam qui coli non potest» (DuC), derivat însuș din ajectivul eremus «deșert, incult», «erema terra» țarină incultă, necultivată», cuvânt de origine greacă, provensal hermas «loc de pășunat». În scrierile mai vechi găsim și forma *emaș*, care este mai apropiată de tipul original ermassius: «Pentru pășunea oilor și a stânelor stăpânul moșiei nu se datorește a da osebit *emaș* pentru oi, fără tocmială și învoire, afară numai dacă până la 10 sau 15 vor avea din sătenii aceia, carele sunt lipsiți de vaci și de boi și acelea dacă se va pășuna chiar din *emașul* satului (*Magazin istoric* II, 305). Maghiarul nyomás (<yomás) e împrumutat din românește. prov. ermas, armas, amas; biterr. amas «frische terre vague et inculte d'une grande étendue». (Mistral).

In vreunul din dialectele cari s'au contopit în limba română,
e lung și accentuat se transformă în i.

Existența acestei legi e atestată azi numai de un restrâns număr de cuvinte:

nē nē > ni (una...) ni (alta)	mē ta > mită
nēm ine > nimenea	sē ta > sită
nē que > nice (vechi), nici	nēm o > nime
glē b a—gliva > glie	dec ima > dijmă.

Observație comparativă. Exemple de o transformare similară ne oferă limba franceză: cēpă > cive, cēra > cire brebis > berbècem, église ecclèsia, ivre > ebrins, ni > ne, raisin > racemus, sis > sèx, tapis > tapetum, dēcimă—vfr. dixme, disme, dāme, pretium—prix, dix—dèrem. In lat. vulg. *spicies* îld. spēcies (Til. Cod: Theod. XIV, XV2); *pides* îld. pèdes (Pal. Aen XII, 510); rix-rigis îld. rex-regis (Sch. I, p. 373).

Etimologii. Seta înseamnă propriu zis «păr de animal» de aci s'a căpătat semnificația de «instrument de păr în genere» și «instrument de păr pentru cernut în speță». Cu această din urmă semnificație latina poporană are derivatul «Setatius>instrumentum purgandi farinam», de unde verbul «Setatiare>farinam purgare» (Gloss. Forcell). Cuvântul se păstrează în mai toate limbile romanice: it. seta «instrument de păr», setola «perie», span. setea «perie» și seer «sită», fr. soi «perie, sită», pg. seda, etc.. Din forma seda vine și germanul *Sei-de*.

Mită. din «meta, =păcunia sponsalitia, donatio» (Gloss. vett. citat de Forcell. în glosarul său). Meta e de origine germană In latina poporană se formase din meta și deminutivul *metellus* «mercenar, cu plată» «*Metelli* dicuntur in re militari quasi mercenarii (DC). «Metellus<μίστρος» (Gloss. L Gr.).

Glie. Ca și *clină, clisă, cuclă, raclă, sglăvoc*, etc., *glie* e o rămășiță din acel dialect român dispărut, a cărui caracteristică eră neîmmuierea lui *l* din grupurile *cl* și *gl*. Chiar faptul că acest cuvânt nici până azi nu e cunoscut pretutindeni e o probă de originea sa dialectală. Derivă necostestat din gleba devenit *gliba ca și nēmo-nēminis devenit *nimo-niminis > nime, nimeni. Ca parte semantică, românul *glie* posedă toate accepțiunile latinului *gleba*. Astfel înseamnă mai întâiu «bucată de pământ cu iarbă verde pe ea»: In ziua de 9 Martie, ca semn al venirii primăverii, țărani pun *glii* înverzite pe pragul de dinaintea ușii și pe pietrile ce servesc de scară. Acelaș în țeles îl are gleba(1) «particula terrae et quasi a suo corpore evulso» (Forcell). Dela *bulgării* sau *gliile* cu cari se astupă mormântul, *glie* a căpătat accepția de *pământ* în care se îngroapă *morții*. «*Mâncă-te-ar glia de copil*», în loc de *murire-ai* (blestem).

Dar George al nostru cum o duce

Sub *glie*, taică, și sub cruce! (Coșbuc).

Ca să doarmă cei din *glie* (Ec. Pitiș, *Ramuri*, II, 160).

In latinește «gleba (2), speciatim dicitur de *terra* qua humatur cada-ver» (ibid).

Tot din idea de bucată de pământ s'a născut înțelesul de *brazdă*:

Azi plugul pașnic mai desgroapă

Din *glii* vreo statue sfărămată (*Viaț. lit. și art.* I, p. 155).

De aci s'a trecut la noțiunea de țarină, agru, sol: «Fără să mai vorbim de țerile friguroase unde *glia* e săracă și unde oamenii sunt nevoiți să ceară mărilor hrana, pe care nu le-o dă pământul» (Vlăhuță, *România pit.* p. 195). Aceeaș accepțiune o aveă și gleba (3) «per synecedechen dicitur de *agris*» (ibid). In înțeles figurat înseamnă și moșie. «Ca o pedeapsă a veacuri de

păcate veniã stăpânul *gliei* (moșierul) (Goga, *Poezii*, p. 118). În latinește «gleba (4) saepe pro fundo et possessione accipitur» (ibid). Faptul că glie reproduce așa de bine toate accepțiunile etimului său latin gleba, dovedește că nu e o vorbă împrumutată, ci limba îl posedă pe calea moștenirii. În privința raportului său cu legile fonetice să se vadă nota dela pagina 526.

I.

I lung s'a păstrat pretutindeni nemodificat.

spīcum > *spic*
 spīnus > *spīn*
 gallīna > *găină*
 resīna > *rășină*
 farīna > *făină*
 nutrīre > *nutrire*
 invīto > *invit.*

vīsum > *vis*
 vīnum > *vin*
 vītea > *viță*
 prīmus > *prim*
 trīstis > *trist*
 camīnus > *cămin*
 līmus > *im.*

Fiind preces de consoana *r* a devenit *á*:

rīma > *rámă*
 rīvus > *ráu*
 rīctus > *rát*

rīdeo > *rád*
 rīpa > *rápă*
 ante-irrīto > *intărát.*

Dacă a fost urmat de o guturală, *i* preces de *r* nu s'a mai prefăcut în *á*:
 frīgus > *frig*, frīgeo > *frig*, extrīco > *strie*, strīgo > *strig*.

Abateri. 1. A fost tratat ca *î* în următoarele: *șī-sī* > *să*; **libertiare*—*libertiare* > *lăbărțare*; †*pīlulilia* (1)—*pīlurilia*—*pelorilīe* > *pălărie* și în *christianus* devenit încă din latinește *chrestianus* (2), de unde creștin.

S'a mai înlocuit *î* prin *e* în următoarele două cuvinte de un uz local: *mīer*—*mīerare* latinește *mīror*—*mīrarie* și *premare* (văr *premare*, cale *premare*) latinește *prīmarius*. Atât *mīer* cât și *premare* sunt uzitate numai în părțile moldovenești în locul formelor mult mai răspândite: *mīr*—*mīrare* și *prīmar* (văr *prīmar*, cale *prīmară*). În amândouă aceste cuvinte *î* a fost

(1). Clasic *pīlus*, deminutiv *pīlulus* sau *pīlula*, de unde † *pīlulilia* format prin acelaș sufix ca și † *barbilīa* > *bărbie* din *barba*.

(2) În CIL. *Christus* se găsește scris cu *e* *Chrestos* (1656), *Chreste* (8178) (III, supplementum, pars II, p. 2572). Sed *exponenda hujus nominis ratio est propter ignorantium errorem, cum immutata littera Chrestum volunt dicere*» (Lactantius, *De vera sap. et rel.* Din forma *chrestianus* e proventalul creștin, francezul *chrétien*.

înlocuit prin *e* și în limba franceză: *primarius* > *premier*, *mirabilia* > *merveille* «minune», it. *maraviglia*.

2. O prefacere neobișnuită a suferit *i* în următoarele două cuvinte: *grīlus*. (clasic *grīllus*) > *greer*, *grier* și * *Aprīlus* (clasic *Aprīlis*) > *Preer*, *Prier*, *Priar*. Aceste două cuvinte trebuiesc socotite ca niște urme dintr'un dialect latin, în care *i* lung și accentuat se pronunță ca *eī*. (1) Acel dialect, judecând după urmele actuale, se vorbiă în nord-estul Italiei. Formelor: *lātinus*, *līnum*, *spīna*, *ficus*, *grīlus*, *aprīlus* le corăspundeau deci: *lateīnus*, *leīnum*, *speīna*, *feīcus*, *greīlus*, *apreīlus*, etc. Acest fonetism a lăsat urme în dialectul vegliot—insula Veglia e situată în miazănoaptea mării Adriatice—care a înlocuit pe *ei* prin *ai*:

<i>apráit</i> > <i>aprīlis</i>	<i>lāin</i> > <i>līnum</i>
<i>armelāin</i> > it. <i>armelino</i>	<i>spāica</i> > <i>spīca</i>
<i>fāica</i> > * <i>fīca</i>	<i>spāina</i> > <i>spīna</i>
<i>fāin</i> > <i>fīnis</i>	<i>formāica</i> > <i>formīca</i> .

În retoromana—Oberhalbstein—s'au conservat chiar formele cu *ei*: *feit* > *filus*, *veiver* > *vīvere*, *durmeir* > *dormīre* Aceeasă explicație are și forma *sehelbā* «din *sīlva*, deși *i* a fost scurt: *seilbā*—*seelbā* > *sehelbā*. Compară vegliot *pail* > *pīlus* «păr».

3. *I* din substantivul *nutritiūm* a fost tratat ca scurt: **nutritiūm* > *nutreț*, prin analogie cu *juditiūm* > *judet*, *hospitiūm* > *ospăț*.

4. Din cauza unei confuzii cu *y*, *i* a fost înlocuit prin *o* (*u*) în următoarele patru cuvinte:

<i>spīncula</i> — <i>spīnca</i> > <i>sponcā</i>	<i>vitula</i> > <i>butură</i>
<i>tīna</i> — <i>tona</i> > <i>toanā</i> (donă)	<i>linter</i> > <i>luntre</i> .

Observațiuni etimologice. *Sponcā*. Latinul *spinula* e provenit din contaminarea duor deminutive: *spinula* > *spina* și *spicula* > *spica*. Din *spinula* derivă italianul *spilla*, mediofr. *espille* și mprov. *spillo* «ac». Forma *spicula* a dat în românește *spilcā* «ac de păr». Din forma silectică *spīncula* vine românul *sponcā*, neopr. *espiglo*, napolit. *spingola* și francezul *ópingle*. Înlocuirea lui *i* prin *o* în acest cuvânt se poate urmări și în latina infimă: «*sponceta* = *fibula*» (DuC). Forme intermediare ca *spona* > *spina*, *spinco* etc., se păstrează și azi în unele limbi, în cari se resimte înrăurirea limbii române;

(1) Cp. formele latine vechi *audeire* = *audire*, *eire* = *ire* *veneire* = *venire*. În latina vulgară „*veneire* = *pro venire*“ (Clar. Epp Paul, la Schuch. II p. 69). Astfel de cazuri fonetice se găseseră și în *Corpus Inscriptionum Latinarum*: *peregreinus* = *peregrinus* (12283), *Maximeinus* = *Maximinus* (6174) *meiles* = *miles* (12059) *Serveilius* = *Servilius* (472) *Antoineinus* = *Antoninus* (314) *promeisit* = *promisit* (14204) etc. (III, Supplementum, pars II, p. 2573).

așă ceh. spona, spinca «agrafă»; de aci cuvântul trecu în limba polonă: spona szpinca, și de aci în cea rusă zapona, zaponca, etc.

Toană don, doniță. Pe lângă forma cu *i*, Du Cange menționează și una cu *y*: «Tina seu tyna=vas grande ligneum tam lavationibus quam condendis vinis paratum». În românește *toană* a cam pierdut noțiunea de «vas mare» întrebuintându-se azi numai în sens figurat «A plouat o toană» adică cât ai umplea o toană. «A întârziat o toană», etc. etc., Pe lângă forma *tina* Forcelin menționează și una de genul neutru «tina et tinum=vas vinarium ex quibus vinum în picola defunditur». În latina vulgară pe lângă formele cu *t* au existat de sigur și unele cu *d*: dina > tina; dinum > tinum—având în considerație formele grecești *δίνοη* et *δίνος*=vasculi species». Din forma *d i n u m d y n u m* vine cuvântul românesc *don* «auge d'abreuvoir», cuvânt ce nu-l cunosc de aiurea decât din dicționarul lui Cihac, care pe nedrept îl socoate de slav comparându-l cu pol. donica, dunica, ceh. donice, lit. derinyezia «écuelle, jatte». Cuvintele acestea din limbile slavice sunt ele însele derivate din forma *don*, care nu există în nici o limbă slavică. Din forma *d i n a* sau *d y n a* [«donna pro tonna=dolium» (DuC)] derivă o formă românească pierdută azi *donă*, de unde deminutivul *doniță*, format cu sufixul *slav iță* ca și *rapită* din rapa, etc. etc. Doniță e acelaș cuvânt cu cehul donice, pol. donica, etc.

But, butură, butuc, buturugă, butaș, buduroiu... Substantivul *vitis* înseamnă «trunchiul arbustului care produce struguri». Din cauză că acest trunchiu—mai ales când e desfrunzit—are înfățișarea unui lemn uscat, deminutivul *vitula-vytula* precum și forma neutră *vitum-vytum* au căpătat accepțiunea generală de «trunchiu neregulat și uscat». Cu această semnificație, *vitula* trecând prin fazele *vytula-butula...* a pervenit la forma actuală *butură*. Numai în subdialectul meglenez, butură a păstrat ambele înțelesuri: «butură=viță, butură» (Papahagi, *Rom. d. Megl.*). Forma neutră *vitum* trecând și ea prin fazele: *vytum-botum...* a pervenit la forma *but*, azi puțin întrebuintată. Faza *botum* se poate surprinde și în latina poporană «Botum (4)—*lignum quodvis fractum vel usu detritum*» (DuC). Celelalte derivate corsăpund următoarelor forme reconstruite: *butuc* > *botuculus*, *butaș* > *botasius*, *buturuga* > *botulucula*, *buduroiu* > *botulonius*... Inrudirea ori numai înrăurirea grecului βότρυς strugurar explică mai bine înlocuirea lui *i* prin *o* în *vitis* «viță». În Subdialectul meglenez există forma *buțman* «ciorchină de struguri» (Papahagi).

Luntre. În latina vulgară pe lângă *linter* a existat și forma *lynter*, căci cuvântul nu e altceva decât greul *πλύνηρ*. Trecând prin faza *lontre* s'a ajuns la forma comună de azi *luntre*. Spaniola are forma *lontro*, de unde scriitorii latinei medievale au făcut «*londra*, naviculae species» *lyntres* [—*lintres* Med. Pal. Rom. Georg. I; *lyntraius* [—*lintrarius* Flor. Dig. IV, ix, I, § 4 sp. Sch. II. 235).

I scurt în regulă generală a devenit e.

līgo > <i>leg.</i>	nītīdus > <i>neted</i>
frīco > <i>frec</i>	umīdus > <i>umed</i>
plīco > <i>plec</i>	mucidus > <i>muced</i>
*tīlius > <i>teiu</i>	putridus > <i>putred</i>
mīliu:m > <i>meiu</i>	languīdus > <i>lānced</i>
blandītia > <i>blāndețe</i>	virīdis > <i>verde</i>
tristītia > <i>tristețe</i>	cīthera > <i>ceteră</i>
lucifer > <i>luceafăr</i>	cucurbīta > <i>curcubeta</i>
cogīto > <i>cuget</i>	sītis > <i>sete</i>
cantīcum > <i>cāntec</i>	femīnea > <i>femeie</i> .

Latina poporană în o mulțime de cuvinte păstră scurttimea naturală a lui *i*, acolo unde latina clasică îl lungia prin poziție.

crīsta > <i>creastă</i>	sīccus > <i>sec</i>
pīscis > <i>pește</i>	līgnum > <i>lemn</i>
sagītta > <i>săgeată</i>	dīgnus > <i>demn</i> (analog.)
cīrcus > <i>cerc</i>	sīgnum > <i>semn</i> .

Notă. Cum că în cuvintele de acest fel *i* din natura sa e scurt, se poate proba atât prin faptul, că la origine dăm de vocala *ē* [care de ordinar oscilează cu *i*: tegmēn-tegmīnis...] așa *līgnum* derivă din *lēgere* ca și *tīgnum* din *tēgere*, *sīgnum* din *sēcare* «a tăia» și înseamnă propriu «crestătură, etc., precum și consensul unanim al limbilor romanice, cari l-au tratat pretutindeni ca pe *i*: crīsta > *it. cresta*, pr. *cresta*, fr. *crête*, cat. sp. *cresta*, rom. *creasta*.

Clasicul *līmpidus* sună în latina vulgară *lempidus*, căci *i* eră scurt din natură, [compară forma *liquidus* din care s'a născut cel dintăiu prin prefacerea lui *qu* în *p* și prin intercalarea unui *m*--cp. *strabus* — *stra.m.bus* > *strāmb*]. Numai româna și spaniola precum și dialectele venețian, milanez și sicilian posedă pe *līmpidus* pe cale poporană: *limpede*, mr. *limpid*, sp. *limpio*: ven. *lamped*, mil. *lamped*, sic. *limpiu*, etc., în celelalte e de origine literară, *it. limpido*, fr. *limpide*. Clasicul *līmpidus* ar fi dat în românește **imped*.

Preces de o labială, *i* devenit e se transformă în *ă*, ca și e pus în aceleași condițiuni:

exalbīdus—sarbedu > <i>sarbăd</i>
pīlus—pelu > <i>păr</i>
pīrus—peru > <i>păr</i> (arbore)
fremītus—fremetu > <i>freamăt</i>
capītaneum—căpetāniu > <i>căpătāiu</i>

capistrum—capestru > căpăstru
 vīdeo—vedu > văd
 vīdua—vedua > văduvă
 *capito—capetu > capăt
 depīlo—depero > dapăr.

Acest fenomen se întâmplă și în alte cazuri:

bonitas—bonitatis—bunetate > bunătate
 sanitas—sanitatis—sănetate > sănătate
 tītio—tītionis—teciune > lăciune
 sanītosus—sanetosu > sănătos.

Din cauza analogiei cu alte forme, *e* provenit din *ī* nu se mai întunecă la unele cuvinte:

fumīgo—fumegu > fumeg
 rumīgo—rumegu > rumeg
 spumīgo—spumegu > spumeg
 umīdus—umedu > umed.

A înrăurit de sigur formele cu *e* neîntunecat: *fumegī* — *fumege*, *umezi* — *umede*, etc.

Abateri. Cât privește pe *ī* accentuat, toate cuvintele cari fac parte din elementul genuin al limbii s'au supus fără excepție legii acesteia. Excepțiunile apar numai pe tărâmul lui *ī* neaccentuat și se înmulțesc cu cât cuvintele sunt de formație mai nouă. Mai întâiu se păstrează *ī* acolo unde pronunția lui *e* ar fi ineufonică:

mīsellus > mișel	vīolella > vioreă
vītellus > vițel	sītula > citură
pīperum > piper	cīcada > cicală
trīfolium > trifoiu	cīchoreum > cicoare
vīola > vioară	*mīscare > mișcare.

Aceasta se întâmplă general în sufixul neaccentuat *inis*—*ine* și *ina*:

margo—marginis > margine
 fuligo—fuliginis > funingine
 petigo—petiginis > pecingine
 grando—grandinis > grindină
 plantago—plantaginis > platagină
 sarcīna > sarcina..

Tot așa: *asinus*, **daphinus* (1) și *acinus* au devenit *asin*, *dafin*, *afin*; dar *annotinus* a devenit, conform legii, *noaten*; *carpinus* > *carpen*; *fraxinus* > *frasen*; *bucina* > *bucen*, etc... *terminus* > *termen* (neologism). Pronunția cu *e* și cea cu *i* sunt în litigiu la toate cuvintele terminate în *ic(ă)* neaccentuat:

manica > *mâneacă* și *mânică*
pedica > *pedecă* și *pedică*
sarica > (*sarecă*) și *sarică*
singulaticus > *singuratec* și *singuratic*.
lunaticus > *lunatec* și *lunatic*
communico > *comunec* și *comunic* (anal.)
elubrico > *alunec* și *alunec*
judico > *judec* și *judic*
silvaticus > *sălbatec* și *sălbatic*.

În multe cuvinte *i* accentuat, urmat de *n* sau de grupul consonantic *mb*, *or*, *mc*, devenind mai întâiu *e*, a revenit iarăși la *i*, potrivit legii de transformare a lui *e*:

dominica—*dumeneca* > *dumineca*
lingua—*lemba* > *limba*
lingula—*lengura* > *lingură*
singulus—*senguru* > *singur* (sâng.)
gingiva—*gengia* > *gingie*
limpidus—*lempedu* > *limpede*
sinus—*senu* > *sin* (pop.).

Preces de o labială și învecinat cu *s* ori *r*, *i* a devenit *â*, urmând altă lege de transformare a lui *e*:

viscus—*vescu*—*văscu* > *vâsc*
virtus—*virtutis*—*vertute*—*vărtute* > *vârtute*
sinus—*senu*—*sănu* > *sân*...
singulus—*sengulu*—*sănguru* > *sângur* (pop.).

Comparați cu această întunecare a lui *i* «De viro et virtute, ubi *i* scribitur, et paene *u* enuntiatur, unde Si. Claudius novam quondam litteram excogitavit, similem et notae» (Vel. Long. S. 2235, cp. Sch. II p. 220).

I accentuat din sufixul iculus-a-um a fost tratat în mai multe feluri;
 b) Devenind *e* s'a transformat mai departe în *ea*:

(1) În latina vulgară *Dafine*, 1834 III, (p. 2572).

*perticulum—petrecu>*bedreag* (pătreaș)

*dromiculum—dromecu>*drumeac*

dulciculum—dulcegu>*dulceag*

molliculum—molcegu>*molceag*

capaniculum—capanegu>*căpeneag*.

Preces de anumite consoane, ea s'a rezolvat în a:

alliculus—aleacu>*alac*

*morticulum—morteacu>*mărtac*.

Rar de tot *e* din *ī* a devenit *ei*:

scalicula—scareca>*scăreică*

tendicula—tindeca>*tindeică* (1).

c) Dacă *īculus*-a-um nu s'a redus la *īcus*..., atunci *ī* preces de *r* ori *n* a devenit în regulă generală *e*:

auriculum—orecla>*ureche*

pariculum—parecla>*păreche*

cauliculum—coreclu>*curechiu*

tendiculum—tindeclu>*tindeche*

corniculum—corneclu—cornechiu>*corneci*

tauriculum—taureclu—täurechiu>*tăureci*

scabniculum—scauneclu—scaunechiu>*scăuneci*.

În următoarele cuvinte *i* a fost lung din natură:

coturnicula—poturnicla>*potărniche*

radicula—radicla>*rădiche* (rediche, ridiche)

poscicula—poscilca>*poșircă*

reniculum—reniclu>(rănichiu) *rinichiu*.

Foarte des *īculus* s'a simplificat în *īcus*:

pisciculum—pescicu>*pești*

quaesticulus—costicu>*câștig* (?)

junicula—junica>*junică, junincă*

panicula—panica>*pâinică*

lanicula—lanica>*lânică*

articulus—articu>*artig*.

(1) «*tindeică*, zimții cu cari se întinde pânza pe rășboiu» (A. Viciu, *Glosar*). E o formă provincială în loc de *tindeche*. În Bănat se aude forma *timbeiche* (*Convorbiri literare*, XXXVIII, 464). Aceasta e o simplă alterare a celorlalte: *tindeiche*—*tinghieiche*—*timbleiche*—*timbeiche*. Nu e cazul vreunei contaminațiuni cu templum, cum bănuiește d-l Pușcariu (*Etymol. Wb.*, p. 161).

Originea și vechimea acestei legi. În vechile dialecte italice, *i* este înlocuit adesea prin *e*. Iată câteva exemple din dialectul umbric:

en față de latinul în
tefe față de latinul tibi
mehe față de latinul mihi
enem față de latinul enim
sve față de latinul *sī «dacă»

Osce: *cumbened* față de latinul convenit.

Fântâna principală trebuie căutată însă tot în latina poporană, care formează cătușa de unire între toate limbile romanice: Exemple numeroase ne oferă *Corpus inscriptionum Latinarum*, III. supplementum, pars II, (p. 2571):

donavet (2207) îld. donabît sau donavit

ecne (10190) îld. igne

karisseme (3844) îld. carissime

dabet=dabît (6082)

menestriis (7693) îld. mînistēriis

miletavit (7453) îld. militavit

semilem (9623) îld. sîmilem

vixet îld. vixit (3987)

corporebus îld. corporibus (9566).

Alte exemple culese de aiurea:

basileca>basilica *Mar. pap. dipl. LIX:LXV*, 67

cantecum>cânticium *Mone Mess.*

Domenece>Domînîce *Le Blant I. Chr. 37.*

prophetece>prophetica *Cod. d. sec. VII. p. Chr. Nouv.*
 tr. de dipl. III, 183

puplece>publico *Form. Andegav. XXXIII*

rustece>rusticus *Mar. pap. dipl. LXIV*, 9 (653 am. p.
 Chr.)

sarece>serice *ibid. LXXX*, II, 7, 13 (Ravenna 564 d.
 Chr.)

communecare=-communica *Mar pap. dipl. LXXVII*,
 62 (690 p. Chr.)

explecare>explicare *Mone Mess. V* (24—29)

implecare>implicare *Form. Andegav. II*

cubecularia>cubicularia *Rossi I*, 599 (404—412 d.
 Chr.)

Schuchardt,

Vocalismus

des

Vulgärlateins.

Vol. II,

p. 3 și urm.

<i>judicare</i> >judicare Vat. L. Burg. XXXII, 2	} Schuchardt, Vocalismus des Vulgärlateins, vol. II, p. 3 și urm.
<i>vindicare</i> >vindicare Mar. pap. dipl CXIV, 49, 59, (539 sau 54z p. Chr.)	
<i>areda</i> >arida Mone Mess	
<i>fedeles</i> >fidelis Inscr. la Mar. pap. dipl. Not. 6, LXXVI	
<i>luceferi</i> >luciferi Pal. Georg. III, 324	
<i>teliae</i> >tiliae Pal. Georg. IV, 141	
<i>nomene</i> >nomine Pal. Aen. XII, 515	
<i>domenus</i> >dominus Form. Andegav. XLVIII	
<i>baselica</i> =basilica Mur 1840, 2 (590 p. Chr.)	
<i>femena</i> >femina Le Blant I. Chr. 1 (an. 461—482 p. Chr.)	
<i>termenus</i> >terminus Pardess. LXXVII, 11, 18, 29, 32, 36 etc.	
<i>tonetrum</i> >tonitrum Med. Aen. VIII, 391	
<i>veretate</i> >veritate Mone Mess	
<i>temere</i> =timere Goth. Ev. 175, 6. 14.	

Iată și un tabel comparativ al tuturor limbilor romanice:

circus it. cerco, sp. pg. cerco, fr. cercle, pr. cercle-s, rom. *cerc*
pilus it. pelo, sp. pg. pelo, cat. pel, pr. pel-s, fr. poil, rom. *păr-peri*
piscis it. pesce, pr. peis, cat. pex, sp. pez, pg. peixe, rom. *pește*
crista it. cresta, pr. cresta, fr. crête, cat. sp. cresta, pg. crista, rom. *creastă*
niger it. nero, pr. negre, neir, ner, fr. noir, sp. pg. negro, rom. *negru*
siccus it. secco, pr. sec, fr. cat. sec, sp. seco, pg. secco, rom. *sec...*
 Uneori *î* din latina clasică îl găsim redat în românește prin *u* sau *â*:

virgo—*virginis*>*vărgură*
termo—*terminis*>*țârmure*
hirundo—(hi) *rundinis*>*rândură* și *rândună* (1)
cicuta—*cycuta*>*cucuta*
scintilla>*scântee* (schintee <**scintilla*)
 **ciconia* (=ciconia)—*cucora*>*cucoară*
cicumella>*cucumea*
pediculus—*peduculus*>*păduche*
ventilare—*ventulare*>*vânturare*
culc(i)tucula—*cultuca*>*cultucă* (mold.), *fultucă* (munt.)
cucurbita—*curcubita*>*curcubetă*, *curcubăta* și *curcubotă*

(1) Rândură sau rândună a rămas astăzi numai ca numire proprie dată iepelor, cari fug repede ca sborul unei rândunele.

inflare—enflare—onflare > *inflare* și *umflare*
 implere—emplere—omplere > *implere* și *umplere*
 in-ab-întro—inaventro—enavontru > *înnăuntru*.

Originea. Schimbul între *î* și *u* eră des în latinește:

mancîpo și mancupo	facilis dar facultas
tegimen și tegumen	faciliter și faculter
decîmare și decumare	panicula și panucula, etc.

ETIMOLOGII. *Citură* (cetură, cîotură). Ca și sinonimul său găleată, (1) *citură* e un cuvânt eminent românesc, deși e considerat de toți ca fiind de provenință străină. Pentru că există în turcește; Cihac îl pune printre turcismele limbii românești, mai târziu Șăineanu îl declară de unguresc, fiindcă există și în limba maghiară. Altul l-ar putea socoti de bulgăresc, fiindcă există și în această limbă, etc. Adevărul e că pe *citură* îl avem din latinul *situla* «*vas de scos apă*» «*Situla, vas ad aquam hauriendam*» (Forcelin). Contra acestei etimologii s'ar putea obiecta numai trecerea lui *s* în *ci*: *situla* > *citură*, dar asta e un fenomen nu tocmai rar în limba română: *socci* > *cîoci* «gen de încălțăminte rustică», *symphonium* > *cimpoi*, *sotus* > *cîot*, *assopire* > *ațâpire*, *selinum* > *țelină*, etc.. Găsim exemple și în latina vulgară «*cepia pro sepia* «genus piscis», etc.. Din românește cuvântul a trecut la Unguri *csutura*, la Bulgari *čutura*, la Croați și Sârbi *čutura*, la Slovaci *čutaro*, la Albanezi *tšutere* și dela aceștia l-au împrumutat și Turcii tchôtro «*bouteille de bois*...». Ca multe alte cuvinte românești, și acesta a fost răspândit în atâtea limbi tot de «*die walachischen Hirten*», după expresiunea favorită a filologilor germani.

Căpeneag 1. Un fel de mantă țărănească ce se poartă în timp de ploaie: «Ploaia să mă ploaie—*Căpeneagu*-mi moaie» (Vulp. 54), «Ori doară ție ți-e greu—De sub căpeneagul meu» (Marian, I, 181). 2. Mantă ostășească: «Tot voinicu să se gate—In căput, în *căpeneag*—Cum îi Neamțului mai drag» (Onișor, *Doine și strigături*, 96), «Toate mândrele-s betege — După cei cu *căpenege*» (Mândrescu, p. 134). 3. Glugă: «... iar sătenii de pe valea Bis triței înțeleg (prin căpeneag) o haină de acoperit capul și nici decum mantă» (*Șezătoarea*). Deși Șăineanu afirmă că proveniența orientală a acestei vorbe e incontestabilă, adevărul e că românul *căpeneag* s'a dezvoltat direct dintr'un tip †*capaniculum*, deminutiv din **capanum*, de unde italianul *gabano*, spaniolul *gaban*, francezul *gaban* «mantă de ploaie». **Capanum* e un derivat al lui «*capa, tunicae laxioris et talaris species fuit atque caeteris vestibis superaddebatur palii instar*» (DuC). Pentru accepția de glugă să se compare «*capa=tegmen capitis*» (Isidor) și «*capa fluvialis, cujus în*

(1) *Citură* mai înseamnă «moară mică cu roată în apă» (Vieiu, *Glosar*).

pluviis usus erat» (DuC). Acelaş înţeles îl are şi francezul *capuchon*. Cuvântul *căpeneag* mai există în următoarele limbi: turc. *Kepepek* «vêtement pour la pluie», curd. *Kiapenek* «manteau de laine non tissue», bg. *Kepe-neg*, rut. *Kepeniak*, pol. *Kopieniak*, ung. *Köpenyeg*. Itinerarul verbei rămâne de explicat.

Poşircă. «Rezultat al fermentaţiunii prunelor puse în butie înainte de a le fierbe spre a storce alcoolul; metaforic: ce nu e pur, curat, clarificat» (L. M. Glosar). Din poşircă se face oţet. Copii de ţaran mănâncă acest oţet nefermentat ducându-l în el mălăigă friptă şi în acest caz îl numesc *lapte de bou*. Etimul său *poscicula* e deminutiv din posca «oţet; vin amestecat cu apă; vin oţeţit». Posca s'a păstrat în dialectul macedonean: puscă=oţet. Etimologia propusă de Cihac din paleoslavul *požesti* «comburare» e imposibilă.

Cucută. Din cauza înlocuirii lui *i* prin *u*: *cicuta* > *cucută*, s'a constatat de către mulţi caracterul genuin al acestui cuvânt în l. română, afirmându-se că îl avem prin mijlocirea altor limbi *nelatine*. Pentru respingerea atărei aserţiuni, dacă nu sunt suficiente celelalte exemple, unde se vede aceeaş înlocuire de vocale, să se mai compare şi formele provinciale franceze *cucudo*, *cohue*, în loc de forma literară care este *cigüe*.

Junincă. Pentru noţiunea de vacă tânără limba română posedă trei cuvinte absolut sinonime: *junice*, *juncă* şi *junincă*. Primele două vin direct din formele clasice: *junix*—*junicis* > *junice*, *juvenca* > *juncă*. Ultimul e din latina vulgară şi anume din forma «*junicula* > *juvenca*» (DuC). Tot din acest din urmă e şi provensalul *junega*, nu din *juvenca* cum o derivă Diez, Körting, etc.

Cultuc, fultucă, cultucea «pernă mică» (1) «boieri de baştină, ţinuţi neam de neam între *cultuce*» (Iorga, *Neamul rom.* 1907, p. 62). Forma *fultucă* e întrebuinţată mai mult în Muntenia şi provine dintr'o formă intermediară *chultucă*—*hultucă*, unde *h* s'a transformat în *f* ca şi în vorbele *praf* din sl. *prahъ*, *duf* din sh. *duhъ*, etc. Exemple absolut identice cu *fultucă* > *cultucă* ne oferă latina rustică «*fulina* > *culina*, *fulinarius* > *culinarius*, *coquus*» (Gloss. Ugut. et Ion Ianua). *Cultuc* sau *fultucă* n'au a face cu turcul *koltuh* «subţioară, marginea unui lucru», cum opinează Cihac, deşi mai târziu Şăineanu se *ingenuiază*, dar fără succes, a stabili o legătură semantică între noţiunea de *pernă* şi cea de *subţioară*. Cihac, ce-i drept, în primul dicţionar al său alătură pe *cultuc* «pernă» de latinul *culcita* «idem», dar în cel de al doilea a renunţat la această etimologie, ori pentru că n'o putea explica feneticeste—lucru foarte puţin probabil, căci el nu prea ţinea cont de schimbările fonetice,

(1) Pernele cele mai mici se numesc *pui*.

(ex: *hoř* din polonezul *złoziej* «malfaiteur»), ori a fost condus și aci de aceeaș normă tendențioasă, care l-a făcut să declare de străine până și cuvintele de latinitate cea mai evidentă. Cultuc (ă) nu derivă direct din culcita, ci dintr'o formă deminutivală a acestui cuvânt. Din cauza accentului, *ī* din cūlcita dispăruse încă din latina vulgară și împreună cu el și consoana *c* ajungându-se la forma sincopată «Culta=culcita» (DuC). Din culta vine francezul *culte*. Așă dară unui deminutiv din latina clasică † *culcitucula* îi corăspundeă în latina vulgară forma *cultucula*, de unde vin direct formele românești * *cultucă*, *fullucă* și prin schimbare de gen *cultuc*. Forma *cultucă* pare a fi dispărut azi, dar din ea se păstrează deminutivul *cultuceă*:

Dragostea de und'se 'ncepe
Dila ochi, dila sprâncene
Dila gātu cu măргеle
Dila mâna cu inele
Dila țate bourele
Culcă-s'ar neica pe ele
Ca pe două *cultucele*... (1).

Femeie. Derivațiunea acestui cuvânt din latinul *femina* a fost părăsită de mult, din cauză că i se opune accentul. Nici etimologia din deminutivul *femella* nu e întemeiată, deși între *femella* > *femeie* și * *scintella* (= *scintilla*) > *scânteie* există o perfectă analogie. E aici o falsă analogie, că *scânteie* nu poate proveni din *scintella*, de unde am fi avut *scânteă-scânteauă*, ci dintr'o formă vulgară † *scintilia* (acelaș sufix deminutiv *ilia* vezi-l în *porcălia* = *porcula* «*purceă*»). Ceeace confirmă faptul acesta e forma *scântealie* din dialectul macedo-român, care se afiliază indubitabil formei *scintilia* [comp. *fumélte* din *familia*]. Din *scintella* macedo-romăna ar fi avut *scânteano*, după cum din *stella*... are *steao purceauo*, etc. Astăzi substantivul *femeie* e socotit în genere ca derivând din latinul *familia*.

Este adevărat că latinul *familia* devenise în românește conform legilor fonetice *fomee*, *fomeae*, dar tocmai pentru că *fomeae* se confundă cu *femeie*, «*femina*» a dispărut din limbă încă dela finele secolului XVII, când a și fost înlocuit prin forma latinizată *familie* (Cantemir, etc.) O tranziție de sens așă de bruscă—*familia*:*femeie*—nu se putea operă abia din secolul al XVII încoace. Derivația din *feminea* (*femineus-a-um*), către care înclină și d-l Hasdeu, conține toate datele unei adevărate etimologii. Mai întâiu *n* dispăre fără excepție din terminațiunile: *anea*—*enea*—*inea*—*onea*, *unea*: *capitanea* > *căpătăe*, *linea* > *ie*, *vinea* > *vie*, etc. Apoi *ī* scurt (*feminea*) a devenit *e*, conform legii: *feminea*—*femeniă*—*femeiă* > *femeie*. Formele *fămee* și *fomee* se

(1) Canianu, *Poezii pop.* CXIV.

explică atât prin acțiunea întunecătoare a labialei *f*, cât și prin faptul că vocala *e* în acest cuvânt chiar din latinește se pronunță cu tendință spre *o*, din care cauză se scrie și cu *oe*: *foemina*, *foemincus* (Forcell). Ca parte semaseologică, observăm că femeia în lat. eră ajective: *femineus*, *feminea*, *femineum* și înseamnă «de femeie, femeiesc»: *dolor femineus* «durere de femeie» (ibid. 6 Met. 651), *femineus sexus* «sexul femeiesc (Plin. 36,291)... Un caz de substantivizare identic cu (*femineus*) *feminea* «de femeie» și apoi «femeie» e (*fontanus*) *fontana* «de fântână» și apoi «fântână».

In câteva cuvinte i a devenit în sau u:

sîtula = ciutură (dr. sec.), citură

*sistarius = șuștar (dr. sec.), șiștar.

Tot așa slavul *čiupagъ* = *pectorale*, *saccus* a devenit în românește *ciupag*.

Urme de acest fenomen se găsesc și în latina vulgară:

iumperatum [= *imperatum* XLI, XVII, 2.

iure [= *ire* XLI, XV, 20.

ciureumsidunt [= *circumsidunt* XLI, XIX, 10

Miunervae [= *Minervae* XLI, XXVIII, 2.

Vindebonensis

Livii; cp. Sch.

O.

O lung și accentuat a devenit u:

mōrus > *mur*

mōrum > *mură*

mōrsico > *mursec*

mōrsico > *mușc*

cōgito > *cuget*

chors - *chōrtis* > *curte*

cos - *cōtis* > *cule*

sōrius > *sur*

cōlloco > *culc*

spōdium > *spuză*

cōllulum > *guler*

fōrma > *furmă*

pōpulus > *plup* (mr.)

quōmodo > *cum*

tōtus > *tut* mr.

nōmen > *nume*

pōsca > *puscă* (mrom = oțet).

tōrta > *turtă*

ōlmen > *ulm*, *ulmă* și *urmă*

ōrdine > *urden*

pōrrum > *pur*

scōria > *sgură*

hōrror > *ură*

ostium > *ușă*

fasōlius > *făsuiu* (local)

† *codulo* > *gudur* (1).

Mai întâiu s'a acomodat acestei legi și *o* provenit din *a*

(1) Cōdulo din *co* + *adulo*, după cum *cōgito* e din *co* + *agito*.

m a m m a—mōma > m u m ā p l a t a—p l o t a > p l u t ā
 d a r d a—d o r d a > d u r d ā r a c h a—r o h a > r u f ā...

Observațiuni. Existența acestei legi, deși pân'acum nerelevantă de nimeni, e, cred, pe deplin demonstrată prin exemplele citate. Tot aci s'ar fi putut rubrică și exemplele cu *ō* urmat de *n*, dacă acestea n'ar fi format ele însele o specială lege fonetică cuprinzând și pe *ō* urmat de *n*: corōna > cunună, mōnstro > mustru, abscōndo > ascund... dar și sōno > sun, tōnus > tun, etc... așa că aci trebuie să atribuim transformarea lui *o* în *u* nu cantității prosodice a lui *o* ci numai nazalei *n*.

Abateri. Cea mai clară excepție o formează de sigur ajectivul *tot-toală* din latinul *tōtus—tōta—tōtum*. Dar lupta între lege și excepție a fost mare asupra acestui cuvânt pe întreg teritoriul romanic. Astfel deși în daco-româna există forma *tot*, macedo-româna posedă însă numai forma corectă fonetică *tut*. Pe teritoriul daco-românei nu există pe nicăiri forma *tut* (1); totuș urmele existenței acestei forme le avem, căci numai dintr'o luptă a lui *tot* cu *tut* a putut răsări forma conciliantă *tâl*, uzitată azi în miazănoaptea Transilvaniei, a Moldovei și a Basarabiei. Mai departe italiana are *tutto*; retoromana *tutt*, dar sarda *tottu*; franceza *tout* dar provensala *tot-z*, spaniola *toto*, portugheza *todo*, dar și *tudo*. Cam la fel s'a petrecut lucrul cu derivatele romanice din *dēōsum*: român și provensal jos — contra legii, — dar italienește *giuso*, retorom. *giu*, vfrancez. *jus* și catal. *jussa*. *Vox-vōcis* a dat *voce* sau *voace*, macedorom. *boate*, dar calabrez *vuce*; *sōl-sōlis* a dat soare, *sōrex-soricis* a dat *șoarece*. Înloc de *sōrex*, există însă și *saurex* (Papua). În latina poporană *o* din finalul *os-oris*: *flos-floris*, *mos-moris* *honor-honoris* eră scurt. De aceea româna l-a tratat prin oare: *floare*, *moare* *onoare*; iar franceza prin *eur* (ca și pe *ō* jōcus > jeu...): *fleur*, *meurs—mores*, *rigueur*, *honneur*..., căci dacă *o* în acest final ar fi fost lung, l-ar fi păstrat ca și în *comme* > *quōmodo*, *forme* > *forma*, *ordre* > *ordine*..., ori l-ar fi prefăcut în *ou* ca în *court* > *cōrte*, *tout* > *tōtus*, etc... Tot ca *o* vocală scurtă a fost tratat și *o* din sufixul *osus—a—um*: *frumos* > *formosus*, *osos* > *ossosus*, *cărnos* > *carnosus*, etc... franțuzește *amoureux* > *amorosus*, etc... Pe alcătuirea însă nu lipsesc exemple, din cari să se constate lungimea lui, așa napolitanul *graziuzo* > *gratiosus*... it. *grazioso*...

După guturale, păstrarea lui *ō* accentuat e mai frecventă decât după alte consoane:

(1) În *tuturor* și *pretutindeni*, *o* s'a prefăcut în *u*, grație altei legi, anume transformarea lui *o* neaccentuat în *u*.

cōssuo > <i>cos</i>	scrōfa > <i>scroafă</i>
chōrtis > <i>cort</i>	negōtium > <i>negot</i>
cōleus > <i>coiu</i>	hōra > <i>oară</i>
cōpulum > <i>cōpil</i>	cōnsto > <i>cost</i> , dar și <i>cust</i> , formă

veche, azi provincială, cu sensul de «exist, trăesc»: «custă-l Doamne» (1). În fine pōmum vulgar *pōmum «pom», pōpulus vulgar pōpulus a dat românește *plop* și *pleop*, fr. pueple, nōdus, vulgar nōdus, rom. nod, fr. noed nepōtus, vulgar nepōtus, românește *nepot*, fr. neveu. Verbul rōdo în latina vulgară avea pe *o* scurt ca și rōgo – *rod*, *rog*.

Note. Latinul *torta* din *torqueo* «torc», având semnificația lui *torquis* «colan, tortiță» precum și semnificația de «mâner, mânușă», a fost trãtat cu *o* scurt: *toartă*; iar cu semnificația de «prăjitură, plăcintă» a păstrat lungimea prin poziție și a devenit *turtă*. În *voce*, *bocet* > *voeit* și *votru* din vōtor păstrarea lui *o* se explică prin faptul că la origine e scurt: vōco, vōveo. Iar despre *șoarice*, pe lângă faptul că în latina arhaică avea forma «*Saurex antiquitus: nunc sorex*» (Papia), mai avem de observat că rusticitatea latină posedă și forma «*surex* > $\mu\sigma\rho$ ». Gloss. Lat. Grec., pag. 254).

Urmele acestei legi în latina avulgară și în limbile romanice din Apus.

«*Abdumen* ild. *abdōmen* (Dief) *locurum* pro *locōrum*, *nus* pro *nōs*, *vus* pro *vōs*, *mus* pro *mos*, *murem* pro *morem*, *labure*-*labore*, *horrure*-*horrōre* *ucuri*-*uxōri*. . . (Schuch. *Voc. vlat.* II, p. 98–102).

Dintre toate limbile romanice din Apus, numai în retoromana și provenșala trecerea în *u* a lui *ō* accentuat se manifestează ca o lege fonetică tot așa de bine ca și în românește:

sōlus > *sul* (singur)

chōrte > *curt*

mōrum > *mură*

cōllum > *kul* (gât)

sabulōsus = pr. *sabl-ouso*, fr. *sobleux*.

saporosus > pr. *sabourous(o)* fr. *savoureux*

vinosus > pr. *vinous*, rom. *vinos*.

odiosus > pr. *odious*

forma > *furma*

ōstium > *usch*, etc.

hōra > *ura* pe lângă *ora* și *oura*.

(1) a *custă* = a trăi: d. ex. să *cuști* cu bine, să trăești cu bine. Această salutare e des întrebuințată la munți. (Frâncu și Candrea, *Rotacism*, p. 51). «Așa între dealuri și munți *custă* un om sărac cu numele de *Toader*» (Fr.-C. *Rom. din munții apus.*, p. 275).

nōmen > num

sapōre > pr. *sabour* fr. *saveur*.

Urmele acestei legi apar și în limba italiană, dar într'un mod cu totul sporadic:

tōfus > tufo (dial. nopol.)

tōttus > tutto.

ōstium > uscio

Exemplele se înmulțesc considerabil, dacă scormonim numeroasele dialecte italice și franceze (vezi Azais):

chorte > curti, curtili (calabr)

vōce > *vuce* (calabr).

plōpus > chiuppu îld. piuppu (nap, sic.)

vōtum > vutu (»)...

și în genere în dialectele franceze din Miazăzi: bouts, boux, voux «voce» > vox;

pastōre > pr. etc., *pastour*

pōmum > pr. *poum*

palōre > pr. *palour*

gibbōsus > pr. *gibous(o)*

pr. *coumo* > *quomodo*, fr. *comment*, sam cum

lim. d. *noum* > *nomen*

mars loum > »

lim. d. *renoum* «renume» it. *rinomo*, fr. *renom*, sp. *renombre*.

Deci conform acestei legi fonetice *negeneralizate*, latinul *tōtus* a devenit în italiană... *tutto*, și astfel *u* în loc de *o* nu mai apare cum crede Körting și alți — un fenomen fonetic inexplicabil: «... für das *u* an Stelle des *o* ist eine befriedigende Erklärung noch nicht gefunden» (*Wörtl. d. Rom. Spr.*).

Note etimologice. *Sur, sură.* Acest ajectiv derivă din *sorius-a-um*, cuvânt existent în latina vulgară: «*Sorius* = color equi (DuC). Există și forma *saurus*: «*Falco saurus* dicitur anniculus et primarum pennarum, quem *sor* nostri dicebant (ibid). *Saurus* pare a derivă dintr'un tip lat. *exaureus* (Diez, WR), it. *sauro*, *soro* «negru închis», fr. *saur*, pr. *saur*s «negru deschis» (vânăț) și auriu «*saur*s, color aureus» (Gl. Prov. 44).

Furmă. În diferență de literarul *formă*, rusticul *furmă* înseamnă numai «cerc de lemn, în care se prepară cașcavalul».

Cópil. «Fierul țintuit în uși, porți sau obloane, prin care se închid și se deschid: «In vechiul său *cópil* mâncat de rugină o poartă se plânge c'un lung scârțait». (*Anal. lit. polit. științ.*, 1904, No. 12, p. 691). Derivă, probabil, dintr'un tip copulum în loc de copula «legătură, sbanț». Transformarea lui *ū* în *i* să se vază și în *câmpina* > *campula*, *țarină* > *terrula*, *dracila* sau *dracină* > **dracula*, etc. (Cp. p. 567).

Guler. O discuție critică asupra originii acestui cuvânt precum și desvoalbera tuturor fazelor, prin cari e trecut collulum până la guler, să se vadă în partea ultimă a prefetei.

Urden. Sinonim cu slavicul rând: pe urden «pe rând, etc., urden ca multe alte cuvinte țărănești de origine latină n'a putut pătrunde până acum în limba literară.

Făsuiu, provincialism (Teleorman, Oltenia) (făsule, fasole) din «*fasolius* *faselus, leguminis species*» (DuC) (aromân făsulfu).

Soartea lui *ō* accentuat în limbile romanice.

Ca să ne putem da bine socoteală, cum s'a născut sonul *oa* (doamnă, roată, etc.) în limba română, e necesar să arătăm toate transformările ce a suferit *ō* scurt și accentuat pe întreg tărâmul latinității nouă. Studiul acesta comparativ va pune în evidență și faptul, că toate limbile romanice au tratat pe *ō* accentuat în mod diferit de *ō* accentuat.

ō scurt și accentuat se rezolvase de timpuriu în grupul vocalic *uo*, astfel clasicului *ō* îi corăspundeă grupul *uo* în latina poporană.

lōcus > *luocus*

fōcus > *fuocus*

rōta > *ruota*

pōrta > *puorta*

hōmo > *huomo*

sōnus > *suono*

sōrte > *suorte*

mōrte > *muorte*...

La faza aceasta cu *uo* numai limba italiană a rămas:

luocus > *luogo*

fuocus > *fuoco*

huōmo > *uomo*

suonus > *suono*.

ō din grupul *uo* a fost schimbat în *e* de limba spaniolă, astfel în această limbă *uo* e înlocuit prin *ue*:

mōrior—*muoro* > *muero*

socer—*suocro* > *sucro*

sōccus—*suoco* > *zucco*

porta—*puerta* > *puerta*...

În franțuzește *uo* trecând prin faza *ue* a devenit *eu, oeu, ieu*:

luoco—*lucho* > *lieu*

novo—*nuevo* > *neuf*

fuoco—*fucho* > *feu*

juoco—*jueho* > *jeu*...

De cele mai multe ori însă *uo* a fost redus la simplu *o* prin eliderea lui *u*: *puorta*=*porte*, *suorte*=*sort*...

Limba retoromană în privința aceasta oscilează între l. franceză și cea spaniolă:

porcus—puorcu>pierc și puerc
 rōta—ruota>roda și roeda sp. rueda
 ōvum—uovu>oef și ief sp. huevo, fr. ocaf
 ōssum—uōssu>oess și ies sp. hueso vfr. uèss nfr. os...

Limbiile română și portugeză precum și dialectul sard au redus pe *uo* la simplu *o*.

mōrior—muorio>rom. *mor*, pg. *morrer* (inf.), sard. *moru*
 ōssum—uossu>rom. *os*, pg. *osso*, sard. *ossu*, etc.

Notă. Procesul de reducere al lui *uo* la simplu *o* s'a întins până la un punct și în limba italiană. Numai limba spaniolă a perseverat mereu la faza *ue*, din cauză că aici sunt două vocale cu totul diverse.

Fenomenul se poate compara în următorul tabel:

sōrs—suortem>it. *sorte*, sp. *suerte*, pg. *sorte*, fr. *sort*, rom. *soartă*, *soarte*
 pōrcus—puoreo>it. *porco*, sp. *puerco*, fr. *porc*, rom. *porc*
 grōssus—gruosso>it. *grosso*, sp. *gruesse*, fr. cat. *gros*, rom. *gros*
 ōssum—uossa>it. *osso*, sp. *hueso*, fr. *os*, rom. *os*
 pōrta—puorta>it. *porta*, sp. *puerta*, fr. *porte*, rom. *poartă*.

Urmele acestei legi în neolatina din răsăritul Europei (dialectul friulan, elementul latin al limbii albaneze, limba română).

În limba albaneză grupul *uo* a devenit *ue* ca și în cea spaniolă, mai pe urmă însă *ue* a fost redus la simplu *e*, ori a devenit *ve* prin consonantizarea lui *u*:

ōpera—uopera—uepra>vepre
 ōrbulus—uorbolo—uerbere>verbere
 orphanus—uorfano—uerfere>verfere
 *brōsca—bruossa—brueska>breške.

Limba română a simplificat de timpuriu, cum am văzut, pe *uo* în *o* (1), păstrându-l numai atunci, când în silaba următoare se află un *a* sau *e*:

chōrda>cuorda	fōrte>fuorte
*scōrtia>scuorța	fōrfices>fuorfece
pōrta>puorta	rōgat>ruoga...

Grupul *uo*, incomod la pronunție, a fost transformat în *ua* (1), tot așa cum spaniola l-a transformat în *ue*:

(1) Deși se pronunță astfel, totuși dela început grupul acesta a fost redat prin *oa* sub înrâurirea formelor cu *o*: domn—doamnă. Transcripția *ua* ocurge rar de tot: «tuote ild. toate» (C. d. B. II, 476). Aceeași grafie este observată de revista *Sezătoarea* în glozele ce publică: «muacă=femeie cu capul mare și urit» (an. V, p. 107), suafă, etc. etc.

cuorda > <i>cuardă</i>	fuorte > <i>fuarté</i>
scuorța > <i>scuartă</i>	fuorfece > <i>fuarfece</i>
puorta > <i>puartă</i>	ruogă > <i>ruagă...</i>

Fenomenul acesta s'a petrecut și într'unele dialecte din nordul Italiei, dar mai ales în cel friulan. În diferență de limba română, acest dialect, păstrând pretutindeni pe *uo* (ca și italiana), are *ua* și acolo unde română are simplu *o*:

chörda > <i>cuarde</i>	förte > <i>fuart</i>
scörția > <i>scuarze</i>	hördeum > <i>uard</i>
pörta > <i>puarte</i>	mörte > <i>muart</i>
förfices — <i>fuarfis</i>	orbus > <i>uarb.</i>

Pe o scară întinsă mai găsim acest fonetism în dialectele franceze din miazăzi: dofinez, alpin, marsiliez, din Var., etc., cu cari limba română stă în strânsă legătură:

dauph.:	<i>fouart</i> , <i>fouarto</i> > fortis, rom. foarte
	<i>mouart</i> > mors — mortem, rom. <i>moarte</i>
	<i>couasto</i> > costa, rom. coastă,
	<i>fouant</i> > fons — fontem, sp. <i>fuenta</i>
	<i>couarno</i> > cornu, fr. <i>corne</i>
	<i>couardo</i> > chorda, rom. <i>cóardă</i>
	<i>couantro</i> > contra, rom. <i>contra</i>
	<i>moualo</i> — mola rom. <i>moară</i>
	<i>couarp</i> — corvus, rom. <i>corb</i>
	<i>fouarço</i> > *fortia, it <i>forza</i> > rom. <i>forță</i> (ne.)
var:	<i>ouas</i> , <i>ouasse</i> > os — oxis
	<i>fouarfe</i> > forfex, rom. <i>foarfece</i>
	<i>moual</i> > mola, rom. <i>moară</i>
alpin:	<i>couar</i> > cor(e), it. <i>cuore</i>
mars.	<i>coualo</i> > collis
	<i>mouardre</i> > mordere... (Mistral).

Grupul *uo* se aude în dialectul meglenit: *uopt* > octo, *uom* > homo, *uorb* > orbus, *uoŭ* > ovum (1).

Notă. Cele zise în acest paragraf limpezesc pe deplin firul evolutiv al următoarei legi fonetice:

(1) În verbul acesta ca și în cele următoare transformarea lui *o* în *u* s'a făcut tot după această lege, căci deși azi *o* nu mai cade nicăiri sub accent, totuși înainte cădea la timpul prez. *cășun* — *cășuni* *cășună*, *înverșun* — *înverșuni-a*, azi *cășunez*, etc...

O accentuat devine *oa*, când în silaba următoare se află *a* (*ă* și *o*) sau *e*:

*domna > <i>doamnă</i>	forte > <i>foarte</i>
coma > <i>coamă</i>	mors—mortem > <i>moarte</i>
costa > <i>coastă</i>	sol—solem > <i>soare</i>
mola > <i>moară</i>	flos—florem > <i>floare</i>
olla > <i>oală</i>	*exvolet > <i>sboare</i>
scrofa > <i>scroafă</i>	sorex—sorīcem > <i>șoarece</i>
orba > <i>oarbă</i>	forfex—forficem > <i>foarfece</i>
formosa > <i>frumoasă</i>	folia—folīa > <i>foaie</i>
porta > <i>poartă</i>	venatoria—venatoriā > <i>vânătoare</i>
chorda > <i>coardă</i>	tonsonia—tonsoniā > <i>tunsoare</i> .

Abateri. 1. De cele mai multe ori nu s'au supus legii acele cuvinte, în cari actualul *o* s'a dezvoltat din altă vocală:

<i>botă</i> (1) < *b < <i>bütta</i>	<i>cofă</i> < (s) <i>capha</i>
<i>roibă</i> (2) < <i>rübea</i>	<i>coită</i> < <i>cata</i>
<i>roșă</i> , <i>roșie</i> < <i>rüssea</i>	<i>roche</i> < * <i>racula</i>
<i>sobă</i> < <i>stuba</i>	<i>sponcă</i> < <i>spincula</i>
<i>holdă</i> (3) < <i>cülta</i> (?)	* <i>verba</i> < <i>vorbă</i> .

2. Deoarece trecerea lui *o* în *oa* a devenit caracteristica femeinelor: *domn—doamnă*, *frumos frumoasă*, etc., în multe substantive masculine *o*, deși în aceeași poziție, nu se mai prefacă în *oa*: *Florea* (femenin *Floarea*), *popă* și vocativele: *socre*, *codre*, *corbe*, etc..

3. În limba literară de azi *o* accentuat nu se schimbă, dacă între el și *a* se află numai *ü* (semison): *ouă* < *ova*, *plouă* < * *plovat*, *nouă* < *nova*, *rouă* < *ros—roris*, *nouă* < *nobis*, *vouă* < *vobis*, *nouă* < *novem*. Formele cu *oa*: *oauă*, *voauă* se aud mai ales în Oltenia.

4. **Vorbe de împrumut.** Cuvintele străine parte s'au supus, parte nu s'au supus legii:

a) <i>boală</i> < bulg. <i>bolī</i>	<i>poală</i> < vsl. <i>pola</i>
<i>podoabă</i> < vsl. <i>podoba</i>	<i>zoale</i> < pol. <i>zole</i>
<i>răstoacă</i> < pol. <i>roztoka</i>	<i>coală</i> < ngr. <i>κῶλον</i>
<i>sloală</i> < cr. sr. <i>slota</i>	<i>icoană</i> < mgr. <i>εἰχὼν—ἔνος</i>

(1) În Oltenia se aude și forma *boată*.

(2) Forma *roaibă* e rară.

(3) *Holdă*, „țarină, câmp cultivat“. Să se compare latinul „*culta = ager cultus*“ (DuC) și italianul *colto* „țarină“; ung. *hold*. „arpent“.

O accentuat urmat de n sau de unul din grupurile mb și mp a devenit u.

bonus>bun	tendeo>tund
longus>lung	rogatione>rugăciune
monstro>muștru	plicatione>plecăciune
tonus>tun	ocasionare(1)>cășunare
corona>cunună	inversionare>înverșunare
sono>sun	mixtionare>mișunare
abscondo>ascund	comparare>cumparare
sapone>săpun	*complitus>cumplit
monte>munte	zona>mr. zună
fronte>frunte	carbo-carbonis>cărbune
†salonus>sănun	titio-titionis>tăciune.

Dintre cuvintele intrate în limbă pe cale literară s'au supus acestei legi numai cele terminate în *io-ionis*:

regio-regionis>regiune
ratio-rationis>rațiune
natio-nationis>națiune...

Când acest *u* își pierde accentul, atunci primitiv reapare.

regiune—regional
rațiune—rațional, raționez, rationament
națiune—național, naționalitate, naționalist...

Excepțiuni aparente. Intre acestea enumerăm mai ales pe cele următoare: *glonț* (glonte), *ghionț*, *sponcă*, *tont*, *don*, *doniță*, *toană*, *tron*, *scormonire*, *fionc*, și macedo-românul *gione*.

În toate aceste cuvinte n'avem a face cu *o* primitiv, ci cu un *o* provenit din altă vocală. Așa în *sponcă* și *scormon* vocala *o* e provenită la primul din *i* (*y*) *spynacula*=*sponcă*. În locul formei *sponcă* găsim în latina rustică numai forma deminutivală «*sponceta*=*fibula*» (Duc). Tot din *i* (*y*) provine și *o* din cuvintele *don*, *doniță* și *toană*. Așa *don* «hârdău, sghiab» e din latinul **dynam* — *dünüm* în loc de «*tina et tinum*=*vas grande*.....» (Forcell), grecește «*δίνη* et *δίνος*=*vasculi species*». *Doniță* e deminutivul formei *doană*, corăspunzând formei latine *tina*, grecește *δίνη*, în locul cărora în latina târzie găsim chiar forma «*donna pro tonna*=*dolium*» (Duc). *Toană* «*vas mare, cantitate mare*» e din *tünna* (*tuna*).

Substantivele *glonte* (glonț) și *ghionț* derivă amândouă — cu diferențiere

de sens și de formă—din latinul *glans*—glande «ghindă, bombă, proiectil» și anume dintr'o formă latină dialectală *glans*—*glantis*—*glante*, ce pare a fi mai originală decât cea clasică, având în vedere că grupul nt devine nd în latinește: *mendax* «mincinos» în loc de *mentax* din *mentire* «a minți».

În toate celelalte: *tron*, *tont*, *scormon*, *ciont* și *gione*, *o* e provenit din *ŭ* conform unei legi a lui *u*, de care vom vorbi mai jos. Astfel *tron* e din latinul poporan *strŭnnus* «idem», *tont* e din *stŭltus* it. *stolto*—despre netalizarea lui *l* din grupul *lt*: (*s*) *toltu* > *tont* să se compare cu forma provincială *nant* «înalt» din in **altus*... și pentru pierderea lui *s* avem și alte exemple: *droaie* (vechiu *sdroae*) din latinul *strues*, *tron* din *strŭnnus*, etc. De altfel *tont* mai posedă și forma *tânt*, ce se aude mai mult în popor. *Scormon* derivă din «*exconrimulo*» cauzat prin crăpături sau făcând crăpături», verb reconstruit din substantivul *rima* «crăpătură». *Gione* e din *juvenis* și e o formă întrebuițată azi numai în macedo-română. Afirmatia unora cum că *gione* ar fi împrumutat din italienește (*giovine*) e neîntemeiată, deoarece și codicele voronețan posedă această formă, numai că e rotacizată «giore». *Ciont* «mutilat» e o altă formă a lui *ciung*, italienește *cionco* «idem». O alterare a acestor forme pare a fi și *ciomp* «fără ramuri, dărâmat»: pruni *ciompi*... (1). Etimologia acestor cuvinte rămâne de cercetat.

Fione «*nod cu ciucuri*», pe lângă faptul că e de un uz provincial, mai avem de observat că *n* din el este provenit din *l*: *floccus*—*floleus* (propaginație)—*fleolcu* (compară pleop din plop)—*flioncu* (disimilare) și în fine *fione*.

Abateri propriu zise nu formează decât sufixul—*onius*—*onia*—*onium* devenit în românește *oiu*—*oaie*, provincial *oniu*—*oanie*:

<i>petronium</i> < <i>pietroiu</i>	* <i>catonius</i> > <i>cotoiu</i>
* <i>buttonium</i> > <i>butoiu</i>	* <i>merulonium</i> > <i>mierloiu</i>
* <i>puronium</i> > <i>puroiu</i>	* <i>passeronius</i> > <i>păsăroi</i> ...
* <i>furconium</i> > <i>furcoiu</i>	* <i>casonia</i> > <i>căsoaie</i>
* <i>glacionium</i> > <i>ghetoiu</i>	* <i>ollonia</i> > <i>oloaie</i> ...

Dacă finalul—*onius* n'a fost sufix, atunci a fost tratat conform legii:

cotonius > *gutu*

Păstrarea nealterată a lui *o* și în alte câteva cuvinte precum: *coroană*, *conținere* (*conten*, *conteni*, *contenă* (pop.) «*contenesc*...»), *înconjor*, *clapon*, *contra*, *lighioană*, *ghionoae*, *conciu*..., se explică prin originea lor dialectală. Astfel *coroană*, deși pe unele locuri e singura formă cunoscută și deși în scrieri ocurge încă de pe la 1650, totuși forma genuină este *cunună*, azi

(1) În Biharea (arbore) *ciomp* se zice tot *ciung*: «*Taie, drace, pădurea. Să rămâe num'un ciung.* (Sezătoarea, VII, 164).

cu sensul lui corolla. Despre *conținere*, din latinul *contenere*, avem de observat că în popor există și forma *cuntenire -cuntenit*, care e și cea mai veche=«ce *cuteneaste* să nu facem» (Sicriul de aur—cp. Bianu—Hodoș *Bibl. rom.*, p. 270). Această formă, dar rotacizată, ocurge și în Psaltirea scheiană: «*Cuntire-te* de mânia» (Oprește-te din mânia) (Ediția Bianu, p. 111). Aserția lui Cihac și a altora, că cuvântul acesta ar fi împrumutat din limba italiană în timpul mai nou, e nefundată. În dialectul macedonean are forma *acumtin -acumtinare*.

Inconjor e o formă nouă în loc de încunjur. Forma *clapon*, din latinul *caponulus, nu e decât modernizarea celei vechi *clăpun*, uzitată și azi în vorbirea poporului. *Contră*, din latinul *contra*, e un cuvânt poporan cu sensul de «ceartă, neînțelegere»: A se lua *la contră*, a sta de *contră* cu cineva... De aci verbele *a se încontră*, *a se condromăni* și *a se ciondromăni* cu sensul de «*quereller*» și uzitate mai numai în graiul poporan. În popor deși s'a întrebuințat neconținut *în contră* ca prepozițiune, totuși în limba literară n'a pătruns de mult fiind suplantată de slavicul «împotrivă». De altmintrelea din latinul *contra* avem în românește forma *cătră*, azi *către*, care în timpul mai vechiu păstră și nuanța adversativă din însemnarea sa: «cine nu e *către* noi (=contra noastră), cu noi este» (Evang. brit. 1574 Luca IX, 50). *Lighioană* din latino-rusticul *leha*, *lefa*, *leona*, *leheona* «leoaică, porc mistreț...» mai are și forma *lighioaie*, unde se vede ușor că e sufixul *-onia*, ca și în căsoaie din *casonia... *Conciu* cu ajectivul *conciat*, «moșat, vorbind de pasări» vine dintr'un substantiv *comtiūm format din participiul comtum al verbului como-comere «a se pieptăna, a-și face părul». Păstrarea lui *o* în *conciu* se explică prin faptul, că acesta e un cuvânt dialectal, care nici azi nu e cunoscut pretutindeni.

Originea. Transformarea lui *o* urmat de *n* în *u* e un fenomen fonetic foarte vechiu. Priscus mărturisește, că în timpurile vechi Romanii pronunțau: *fundes* în loc de *fontes*, *frundes* pentru *frondes*, *gungrum* pentru *gongrum*... «*Multa praeterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant syllabis: gungrum* pro *gongrum*, *cunchin* pro *cunchin*, *huminem* pro *hominem*, *fundes* pro *fontes*, *frundes* pro *frundes*... quae tamen a junioribus repudiata sunt quasi *rustico more dicta*».

Din cele spuse de Priscus, rezultă că această transformare eră un fenomen fonetic atât vechiu cât și rustic. Dintre limbile romanice din Apus numai limba retoromană și provensala concoardă cu cea română în această privință:

rtr. *lung* din *longus*

rtr. *bun* din *bonus*

rtr. *lun* din tonus

rtr. *savun* din saponē (sapo)

pr. *sablun* din sablone (sablo)

pr. *poulmoun* din pulmone (pulmo)

pr. *poumpo* din pompa

pr. *courouno* < corona

sunar din sonare

coruna din corona

leun din leone (leo)

bastun din *bastone (basto)...

pr. *pount* din ponte (pons)

pr. *poupoun* din jeune garcon < † pupone (pupo, pupus).

ETIMOLOGII. *Sănun* «un copac tăiat ce are pe el un sghiab în care se presară sare ori tărățe pentru a le linge caprele și oile» (Tedoiescu, *Șezătoarea*, III, p. 87). În Transilvania, țara Jiului, există forma *sănună* «locul unde au lins oile sare» (A. Viciu, *Glosar*). Derivă neîndoios dintr'o formă ajectivală †salonus—a—un în loc de salinus dela sal—salis «sare». Foneticește, sa'onus—salona aū devenit sănun—sănună prin niște forme intermediare: sărun—sărună, în cari *r* s'a făcut în *n* ca și în corună > cunună minune față de mir, mirare, etc., Mecedo-româna posedă forma *sărinie* < salinea «locul unde se dă sare vitelor».

Glonte, glonț, ghiont. După cum s'a arătat deja, cuvântul glonte, glonț nu vine direct din clasicul glans-glandis, ci dintr'o formă dialectală glans-glantis, ambele corăspunzând doricului γάλαρος în loc de βάλανος «ghindă». Având în vedere că grupul -nt trece în -nd și nu viceversa: *t* din *mentire* a devenit *d* în derivatele mendax, *mentacium a devenit mendacium — fenomen ce a trecut și în românește la câteva cuvinte: famulentus > flămând, *tenta = tindă, tra(ns)mantare = tămândare «a întârziă, a amână» — putem conchide, că glans-glantis e o formă arhaică păstrată în vreun dialect latin, de unde a trecut și în românește. Pentru *ghiont* reconstruim forma glanto corăspunzând lui «glando-inis est idem ac glans». (Fore.) Motivul pentru care glonte (ghionț) și ghiont au suferit modificări fonetice mai mult sau mai puțin insolite, reșade în faptul, că ne-a venit pe cale dialectală, în diferență de *ghindă*, care ne-a venit pe cale directă din glans-glandis. Prin schimbarea lui *a* în *o*, forma glante a devenit *glonte*. Grupul consonantic *gl* din glonte nu s'a prefăcut în *gh*, după cum nu s'a prefăcut nici în *glie* din *gleba*, *glugă* din *cucula*, *glocire* din *glocire*... Din pluralul glonți s'a format singularul analogic *glonț*. E mai probabil însă că această formă, uzitată mai mult în Țara-Românească, să derive din glantium, corăspunzând

lui «glandium-glans» (ibid.), Glanto, trecând prin faza glontu, a devenit *ghiont* prin prefacerea lui *gl* în *ghi*, conform fonetismului regulat. În privința semnificațiunii nu întâlnim nici o piedică pentru deplina justificare a acestei etimologii. Așa trecerea noțiunii de «ghindă» la cea de «glonț, proiectil» se operase, grație asemănării, chiar din latina clasică «Glans in re militari dicitur *plumbum*, quod est in modum *glandis* formatum, quod Antiqui loro alligatum in hostem torquebant» (Forcellin sub vocem glans, nr. 5).

Intr'un număr restrâns de cuvinte, o accentuat urmat de n pronunțându-se ca ă a devenit apoi â:

plumon(e)—plămân < plămân
 inconflo—îngănfu < îngănf
 broncha—brânca < brâncă
 longa—lângă < lângă
 †limonia—lămăie < lămăie.

IV. Să nu se confunde *brâncă* «labă» cu *brâncă* «umflarea fălcii din cauza vr'unei măsele, erizipel». Primul derivă din «*branca* idem ac extremus pes: branca ursi, branca lupi...» (Forcellin). Secundul e de origine ajecțională: *brachus*-a-um: *dentes bronchi, maxilla broncha*» dinți (măsele) umflați, *falcă* umflată.

O neaccentuat în regulă generală a devenit u:

*ordire < <i>urzire</i>	rosmarinus < <i>rusmarin</i> și <i>rusmalin</i>
orceolus < <i>ulcior</i>	de expoliare < <i>despuere</i>
boletus < <i>burete</i>	potentia < <i>putință</i>
dolere < <i>durere</i>	pectora < <i>piepturi</i>
doliosus < <i>duios</i>	tempora < <i>timpuri</i>
dolore < <i>duoare</i>	corpora < <i>corpuri</i>
fortuna < <i>furtună</i>	leo < <i>leu</i>
formosus < <i>frumos</i>	latro < <i>lotru</i>
dominica < <i>duminică</i>	*quatro < <i>patru</i>
domesticus < <i>dumestic</i>	afflor < <i>aflu</i>
in-uxorare < <i>însurare</i>	porto < <i>portu</i> , azi <i>port</i>
ex-tra(ns)colare < <i>strecurare</i>	rogo < <i>rogu</i> , azi <i>rog...</i>

Restricțiuni. După guturala *c* și după unele labiale, *o* neaccentuat de multe ori se păstrează:

*contilius < *condeiu*
 colloquialis < *colăcer*

corona < *coroană* mr. *curună* dr. s. *cunună*
 morticina < *mortăcină*
 pollicaris < *policar*
 monumentum < *mormânt* mr. *murmânt*
 populus < *popor*, mr. *poplu*
 popillus < *copil*
 poscicula < *poșircă*
 porcina < *porcină* (1).

Dela un timp încoace a început să se păstreze *o* neaccentuat, ori de câte ori în mintea vorbitorilor se face ușor legătura de strânsă înrudire între cuvântul respectiv și cel rădăcinal:

cornutus < *cornut*
 molarius < *morar* (pop. *murar*) subst. rădăcin. *moară*
 porcarius < *porcar* (pop. *purcar*) subst. rădăcin. *porc*
 dormitorium < *dormitor* comp. verbul *dorm -dormire* (prov. *durmire*)
 scholarius < *școlar* comp. subst. rădăcinal *școală*...
înflorire vechiu *înflurire*, subst. rad. *floare*; om—*omenos*—*omenesec*.

Totuș sunt forme gramaticale, unde legea are o temelie sigură și solidă. Așa în conjugarea unor verbe, schimbul între *o* și *u*, grație accentului, se face într'un mod cât se poate de regulat:

<i>torn—turnat—turnare</i>	<i>joc—jucat—jucare</i>
<i>rog—rugat—rugare</i>	<i>port—purtat—purtare</i>
<i>scol—sculat—sculare</i>	<i>mor—murit—murire</i>
<i>însor—însurat—însurare</i>	<i>despoi—despuial—despuiere</i>
<i>sbor—sburat—sburare</i>	<i>cos—cusui—cusut—coasere</i>
	<i>pot—putui—putut—putere.</i>

Apoi:

tot—toată—tuturor; ușor—*ușurință*—*ușurel*—*ușurez*.
porc—purcel—purcă, deși aiurea *o* se măntine: *porcos*, *porcărie*

(1) Cuvântul acesta are două semnificațiuni: 1. „*porcină*=carne de porc, tot ce se prepară din carnea de porc: cârnați, chiște, etc.” (*Șezătoarea*, V, p. 117) și al doilea, *porcină* e numirea prporană a plantei zisă în știință portolaca. Cu acest din urmă înțeles a fost împrumutat din românește și de limba maghiară: *porcsin*. În amândouă accepțiunile *porcină* e ajectivul latin *porcinus*—*a—um* și ca substantiv *porcina* „carne de porc”. Planta portulaca avea o mulțime de forme în latinește: *porculaca*, *porcilaca* (Forcell) „*porcada*=*portulaco*” (Gloss. med. MS.). „Latini portulaca, alii *porcastrum*, alii *illicebram*, etc. (Apulejus, Herb. 104). Pe lângă aceste forme a mai existat de sigur și forma *porcina*, de unde românul *porcină*, precum și *porcellana* de unde italianul *porcellana*.

oală—*ulceă*, totuș; *olană*, *oloaică*, *olar*, *olărie*, *olărit*.
domn—*dumnezeu*—*dumneată*... totuș *domnire*, *domnișor*.

Numai *o* final nu s'a păstrat niciodată, ci ori a devenit *u*, care de multe ori a dispărut, ori a devenit *ă*, conform unei legi de provenință dialectală.

Originea. În latina clasică nu poate fi vorba de o transformare a lui *o* în *u* bazată pe accent, căci ori unde ocurge această transformare, precum în *humanus* din *homo*... n'a intervenit accentul ci alte împrejurări. Numai de vechimea transformării lui *o* final în *u* ni s'au transmis mărturii sigure. «Sicutienim M. Ciceronis mollius tertisque visum est in quint in Verem *fetru* scribere, pro *freto* —itidem în secunda simili usus modolamine, manifesto *peccatu* inquit non *peccato*. Hoc enim scriptum in uno atque altero antiquissimae fidei libro Pironiano reperi» (Vgl. Gell. XIII, XIX, 17 ap. Schuchardt). Latina vulgară însă ne oferă exemple destul de numeroase:

annus [—annos (C. I. L. III, 2225, 2226, 2240, 2702, etc.)
consubrino [<consobrino (C. I. L. III, 1931, 8465)
corpura [<corpora (C. I. L. III, 9567)
urdenaverunt [<ordinaverunt (C. I. L. III, 9585).

«Formica non *furmica*» (App. Prob. 197, 270), *corpure* Pardess. CCCC XXIV, 2 etc. *tempure* Nar. pop. dipl LXV, II (Sch. II, 138) pecure Gloss. Sengale. *corpuris*—*corporis* (Bob. Front. 193, 12).

Dintre limbile neolatine din Apus, avem de observat că dialectele franceze meridionale, în specie languedoc și bas limusin, consună perfect cu româna în privința acestei legi. Ca să nu mai dăm alte exemple, ne mărginim numai la verbele: *ourná* «a turna», *poudé* «a putea», *pourtá*, *fourmá* «a forma», *douná* «a da», *voulé* «a vrea», etc. etc., în cari *o* devine *u* imediat ce pierde accentul:

torni tournam	podí poudem	formi fourmam
tornos tournas	podes poudes	formos fourmas
torno tornou	pot podu	formo formou, etc. (Azaïs).

O neaccentuat a devenit în multe cazuri *ă*, căci fiziologicește **o** nu e decât un *ă* pronunțat cu buzele rătunzite.

locusta > lăcustă	loturae > lături
morosus > măros (poporan)	rosula > răsura

rotundus > <i>rălund</i> (1)	hanc-hor (am)—anco > <i>încă</i>
ecco > <i>iacă</i>	vero-meo > <i>vără-mieu</i>
de post—dopo > <i>după</i>	barbato-meo > <i>bărbată-mieu</i>
ad.+post > <i>apoi</i> și <i>ápăi</i>	*popusia > <i>păpușă</i> .
socro-suo > (2) <i>socră-său</i>	
cognato-suo > <i>cumnată-său</i>	

Gerunziile și sufixele s'au supus atât legii precedente cât și acesteia:

jurando > *jurând(u)* și *jurândă*
 cantando > *cântând(u)* și *cântândă*
 videndo > *văzând(u)* și *văzândă*
 habendo > *având(u)* și *avândă*
 ir. *schiopoteinda*
 mr. *bătândalui*
 jurato > *jurat(u)* și *jurată*
 cantato > *cântat(u)* și *cântată.....*
 mr. *surări* > *surori*
 m. *părumbu* > pal. *pörumb*.

Formele cu *ă* sunt cunoscute și daco-românei, fiind bine înțeles de un uz arhaic și provincial. Iată câteva exemple:

«*Neavândă* el nici o treabă cu acea moșie, ci numai *zicândă* că l-au înzestrat soacră-său» (Istoria unui proces, 1591—C. d. B. I, 60) «Să se știe cum au *mersă* Moldoveanul din Scoarța» (ibid.) «Dar n'au *eșită* prin mijlocul meu împărați și patrierși» (Intrebarea înțeleptului... Gast., p. 49).

Din limba poporană de astăzi:

«Mai trecu ce mai trecu și-apăi s'auzi *bălăncănindă* un clopot d'acioaie» (Jip. *Opinc.* 352). «Colindătorii de trimiși pleacă la alți săteni, îi scoală și pe ei, ș'apăi se întorc iar la ai dintâi care li se par mai codelnici și-i deșteaptă d'or hi *așipindă*» (ibid. 38) «. . . Toți și toate ar hi însuflețite de ivirea ta, când te-ar zări *vinindă* la stână pe munte, mititeluț, cu plosca la oblâncul calului, cu gluga pă după gât și cu legume în däsagi, *suindă*

(1) Mulți admit pentru *rălund* o formă latină *retondus*, (*ritondus*) de unde și italianul *ritondo*. Aceasta e fals, fiindcă în italianul *ritondo* e o simplă înlocuire a lui *o* neacc. prin *i*, fonomen ce ocurge și la alte cuvinte din această limbă: *dimestico* din *domesticus*, *dimesticare* din *domesticare*...; tot așa e în *provençalul dimenge-s*, f. *dimanche* din latinul *dominica*, etc..

(2) În privința declinărilor române a urmat altă cale decât celelalte neolatine. Nici teoria lui Ascoli, nici faimoasa teorie a declinațiunii cu două cazuri nu i se poate aplica. Chestiunea aceasta vom discuta-o la locul respectiv.

haidea, haidea pă coastă dând dă vale pân bungeturi, pântre colți și iară *ișindă* la ochiuri dă poieniși» (ibid.).

«Boierule, ce-o hi *gândindă* cu noi ăl de sus?» (*Graiul nostru* II, p. 198 Călărași). «Ce-o hi *făcândă* ghișii ciobani pă baltă?» (ibid) «Așa *nemân-cândă* vița, uite ce-a zis ea acolea» (ibid. p. 181. Prahova, com. Cerașu).

«Apoi eu m'aș fi *innecată*

«Dumnezeu m'ar fi *iertată*» (Eminescu, *Lit. pop.*, p. 57).

În multe părți ale Țerii-Românești, în special participiul verbului *a fi* are de preferință forma cu *ă*: am fostă, ai fostă... să fi fostă eu acolo.

Importanța acestei legi stă mai ales în aplicarea ei la *o* provenit din alte vocale.

barbam—barbom—barbo>*barbă*

casam—casom—caso>*casă*

latam—latom>lato>*lată*

formasam—formosom—fromoso>*frumoasă*.

După cum la vocativele unor substantive se dă preferință formelor cu *o*: *copilo, soro, țațo, fetițo, popo, Ano, buno*..., tot așa la imperativele verbelor *a veni* și *a aduce* se acordă preferință nu atât formelor cu *ă* cât celor cu *o*: *vino, ado*—vină, adă.

Notă. Sufixul deminutival *-ică* aflat numelor proprii masculine derivă din forma latino-vulgară *-ico*:

†Petricus—Petrico>*Petrică*

†Theodoricus—Theodorigo>*Tudorică*

†Ioanicus—Ionico>*Ionică*

†Marinicus—Marinico>*Marinică*.

Limba spaniolă păstrează formele cu *o*: Perico, Juanică, Thodorico...

O accentuat în poziție finală s'a prefăcut regulat în ă:

*vo (1)>*vă*

*no (2)>*nă* (azi *ne*)

*co (3)>*că*

*sto (4)>*stă*

*fo (5)>*fă*

*do (6)>*dă*

*arò>*ară*

*laudò>*lăudă*

*cantò>*cântă*

*amblò>*umblă*

*saltò>*săllă*.

(1) Clasic vos.

(2) Clasic nos.

(3) Clasic quod.

(4) Clasic stat.

(5) Clasic fac.

(6) Clasic dat.

Singurul caz de transformare în *ă* a lui *o* accentuat îl întâmpinăm numai la persoana I plurală a indicativului verbelor de prima conjugare :

laudamus—laudomu>laudăm
 cogitamus—cugetomu>cugetăm
 erucamus—aruncomu>aruncăm.

Dacă *o* a fost urmat de *n*, a devenit *â*, trecând mai întâiu prin faza cu *ă*:

fontana—fântână>fântână
 μοναστηριον—mănăstire>mănăstire
 rhonchizare—rânchezare>rânchezare.

Observațiuni. În latina vulgară, formele verbale *sta(t)* și *sta*, *da(t)* și *da* precum și *fa(c)* sub înrăurirea formelor **stomu(s)* **domu(s)*, etc. (Cp. pag.), devenise: *sto*, *do* și *fo*. Eugadina păstrează până azi aceste forme: *sto—do—fo*. Vēgliota a crescut aceste forme prin afigerea unui *i* parazit; *stoi*, *doi*, fenomen existent în limba romană numai în *stăi*.

2) Din formele perfectului simplu **arò*, **laudò*, **cantò*... păstrate până azi de limba italiană s'au născut contrasele: *arav(i)t*, *laudav(i)t*, *contrav(i)t—arau(t)*, *cantau(t)*, *laudau(t)*, și de aci *arò*, *cantò*, *laudò*, etc.

U.

U lung s'a păstrat în orice poziție:

mūtus<mut	fūnis>funie
fūmus<fum	dūce>duc
secūris<secure	lactūca>lăptucă
sūgo<sug	cūratu>curat
tū<tu	cornūtus>cornut
fūstis<fust	frūctus>frupt
scūtum<scut	*fuligo fūliginis>funingine.
sūcus<suc	

Numai în următoarele cuvinte *u* lung e înlocuit prin *o*: *pūpillus* românește *copîl*, *pūlejum* rom. *poleiu* (o plântuță) «busuiocul cerbului». Aici nu e o transformare a lui *ū* în *o*, cum s'ar părea, ci trebuie să admitem că cuvintele românești provin nu din cele clasice latine, ci din niște forme latine dialectale, în cari *ū* eră înlocuit prin *o*. Și într'adevăr existența acelor forme vulgare e documentată prin «*pūpus et popus, puer parvulus et*

tenellus» (Forcellin); de aci «*p u p i l l u s* et *p o p i l l u s*, parvus puer et speciatim impubes (ibid.) Nu e adevărat că substantivul copil e de origine greacă, ori slavă. Vom aminti aci numai, că *popillus* a devenit *copil* grație disimilării primului *p*. Compară acelaș fenomen în *colb* din *pulvis* (et *polvis* Forcell.) spaniol *polvo*. Forma *polejum* în loc de *pūlejum* deasemenea e atestată: «Lindeman ad Isid. 17 Orig. 9, 29 et 59 ex Codd. MSS. dedit etiam *poleium* pro *puleium*. Alii scribart et *polegium*» (Forcellin. la vorba *puleium*). Forma cu *o* există și în alte limbi romanice: ital. *poleggio*, retorom. *polev*.

Verbele *inclūdo* și *inglūtio* trecând prin diferite faze au pervenit la formele *închid* și *înghit*:

inclūdo—*închīdu*—*închiūdu* (asimil. progres.)>*închid* (contractie)
inglūtio—*înghiūtu*—*înghiūtu* (« «)>*înghiț* («).

U scurt—după o lege fonetică negeneralizată în l. română—a devenit *o* numai într'un restrâns număr de cuvinte:

*brūsca>broască	in+dūbiosus>îndoios
bütta>botă	plūvia>ploaie
büttucula>bolorcă	*plūviare(2)>plouare
*prepūlum>prapor	pūlvis>colb
cūbitus>col	popūlus>popor
cūbulum>covru	rūsseus>roșu
dūi (=dūo)>doi	rūbeus>roib
fūrnus>horn	rūmīgo>mr. aroamig
fūistis>fosl(ă)	rūpis>roapă (meglen. rom.)
jūvenis>vr. giore, mr. giōne	spiculū>spicor
mūria>moare	strūes>sdroae droaie
*incūrviliare>încovăiare	stultus>stont, tont
*discūrviliari>descovăiare	stuba>sobă
tūnna>tona	strūnnus>tron
cūrva(1)>coarbă	trūcca>troacă
nubūlus>'nuor, nour, nor.	trūccus>troc
*exconrimūlo>scormon	vūltus>bot
nūrus>nor(ă)	vūlgus>vlog(3).

(1) *Coarba* e un instrument de strungărie în formă de semicerc. (Damé, *Terminologie pop.*) Cp. latin «*Corba*, *tigillum incurvum*, *pars aratri*, etc. (DuC.).

(2) »*pluviare*=*pluere*« (Virgil Gramm. p. 122 Mai).

(3) «*Vlog*, lume multă, imbulzeală» (Viciu). *Vlog* «ploaie generală» e acelaș cuvânt. Desvoltarea semantică vom arăta-o aiurea.

U scurt, deschis în o, a devenit mai departe ä și apoi â, dacă a fost urmat de consoana n:

hîrűdinella—rondunella—rănduneă>răndureă
 mündulus—monduru—măndru>măndru
 adűncus—adoncu—adăncu>adănc
 gűttur—gottu—gut>găt
 stűreo—storcu—stărcu>stărc.

Din latinul *sunt* avem două forme: *sunt* și *sânt*. Forma secundă *sânt* s'a născut pe aceeaș cale ca și cuvintele de sus: *sűnt*—*sont*—*sănt*—*sânt*. Compară francezul *sont*, italianul *sono*, etc. Aserția unora, cum că *sânt* ar proveni din forma sint a conjunctivului, este inadmisibilă.

Tot în modul acesta explicăm și *pretulindenii* din per+tot+űnde pretonde—pretutűnde—pretutănde=*pretutindenii*. Aici s'a deschis în i din cauza lui e: mormănt—morminte.

Transformarea s'a oprit la faza cu ä, dacă după acesta nu urmă n.

pűlmonē—plomonu>plămân sűus—sou>său
 fulgűr—fulgor>fulgăr, fulger tűus—toű>tău
 facűla—flacola>flacără cűrcűlione>gărgăune.
 sca ndula—standola>țandără

În legătură cu această transformare a lui ũ stă mai ales persoana III plurală a perfectului simplu: *lăudară*, *putură*, *scriseră*, *auziră*.

laud ar ũ nt—laudaron>laudară scripser ũ nt—scrisseron>scriseră
 pot uer ũ nt—poturon>putură aud ir ũ nt—audiron>auziră.

Unii explică formele române prin cele secundare din latinește: lauda(ve)re, potuere, scripsere, audi(ve)re; lucru inexat, fiindcă din laudă(ve)re, potuere, audi(ve)re... am fi avut *lăudare*, *putere*, *auzire*... ca și din infinitivele respective laudare, dormire... Nici opinia lui Lambrior, care derivă formele române din aceeaș persoană a pluscaperfectului latin: laudaverant, audiverant, scripserant... nu concoardă cu adevărul, fiindcă nu e necesitate să alergăm la formele altor timpuri, atunci când formele române se afiliază ușor respectivelor latinești pe căile fonetice cunoscute.

— Dintre cuvintele intrate în limbă pe cale literară numai cele terminate în -(c)ulus, -(c)ula, -(c)ulum s'au supus acestei legi:

sec ũ lum>secol artic ũ lus>articol—capitulum>capitol
 ridic ũ lus>ridicol miraculum>miracol
 spectac ũ lum>spectacol peric ũ lum>pericol...

Dar în acestea, *o* redevine *u*, când accentul trece peste col:

secol—secular, secularizare
 articol—articulație, articulare
 capitol—capitulație...

Originea legii. Intr'unul din dialectele latinei vulgare, legea în chestiune nu se desvoltase deloc, dacă avem în vedere că româna, sarda și reto-romana, tustrele în consonanță au *u* acolo unde celelalte au *o*:

lat. fūrca=it. *forca*, prov. *forca*, fr. *forche*, span. *horca*, cat. și pg. *forca*, rom. retr. sard. *furca*.

lat. ūlmus=it. *olmo*, prov. *olme*, s. fr. *orme*, sp. cat. pg. *olmo*, rom. retr. *ulm*, sard. *ulmu*,

lat. nŭc=it. *noce*, prov. *notz*, fr. *noix*, sp. *nuez*, pg. *noz*, rom. *nuc*, retr. *nuch*, s. *nughe*.

În cazul acesta, exemplele din românește în cari *ŭ* s'a prefăcut în *o*, sunt parte înrăuriri dialectale vechi: pŭlvis vlat. *polvis*=colb, vŭlgus vlat. *volgus* rom. *vlog*, vŭltus vlat. *voltus*=bot... «Veteres scribebant et declinabant *polvis—polvis* loco *pulvis*» (Forcell). De sigur că astfel de forme vechi se păstrau într'un dialect al rusticității latine, și de aci au continuat să existe și în românește — parte înrăuriri din dialectele în cari legea eră în vigoare. În fine dăm aci și câteva exemple culese din *Corpus inscriptionum Lati-narum*, vol. III (Supplementum pars II):

<i>annoro</i> [> annorŭm (2225)	<i>volom</i> [> votŭm (10146)
<i>Apoleius</i> [> Apŭleius (8667)	<i>vollu</i> [> vŭltu (8193)
<i>avomculo</i> [> avŭneulo (2370)	<i>vivos</i> [> vivŭs (3625)
<i>latronebos</i> [> latronibŭs (8830)	<i>oxor</i> [> uxor (9585)
<i>mano</i> [> manŭ (8910)	<i>parentibos</i> [> parentibus (5277)
<i>tumolum</i> [> tumulum (9527)	<i>volnus</i> [> vŭlnus (686, 11789)
	<i>moritor</i> [> moritur (14190).

În Petroniu, Sat. XLIV ed. Bucheler, 30, există forma *plovebat* în loc de *pluebat* «plouă», Forma *moria* «moare» în loc de *mŭria* «ocurge» în compusul «*salessoria, salimoria* > *salimuria*» (Gloss. Forcoll.) — românește *saramură*, it. *salamaia*, fr. *saumure*.

Etimologii. Sobă. Cuvântul acesta, deși e socotit de filologi ca fiind de origine maghiară or turcească, totuș nimeni n'a demonstrat *c'ar fi de proveniență asiatică*. Anticipând că româna are acest cuvânt din latina vulgară, pentru proveniența cuvântului în limba turcă și maghiară putem avea următoarele trei probabilități: a) maghiara și turca l-au împrumutat

ori din latina vulgară, b) ori dintr'o limbă romanică din Apus și c) ori l-au împrumutat din limba română. Mai întâiu trebuie să observăm că toate cuvintele latine din limba maghiară și turcă nu sunt luate de ei din însăși latina, căci n'aveau cum — atât Turcii cât și Ungurii au venit în Europa târziu de tot, atunci când împrejurările chemase deja de mai nainte la o vieață independentă diversele dialecte romanice în locul acelu substrat comun care se numește latina vulgară —, ci le-au împrumutat neapărat din limbile neolatine. Din vreo limbă romanică din Apus n'au putut să-l împrumute, fiindcă niciuna nu posedă cuvântul acesta *cu forma* și semnificația, cu care există atât în ungurește *szoba* cât și în turcește. Rămâne deci fapt cert că atât Maghiarii, cari cu niciun alt popor neolatin nu stau mai în contact decât cu Românii, l-au împrumutat din românește, cât și Turcii cu cari istoricește am stat într'un contact foarte strâns și chiar azi în centrul redusului lor imperiu există însemnate masse de Români. Să trecem acum la desfășurarea etimologiei. Românul *sobă* derivă incontestabil pe căi fonetice cunoscute din latino-vulgarul *stuba*, însemnând acelaș lucru. Conform legii fonetice de care ne ocuparăm, *stuba* a devenit *stobă*, unde *o* nu s'a schimbat în *oa* ca și în *vorbă*, etc. Prin eliminarea lui *t* din grupul *st* ajungem la forma actuală *sobă*. Compară acelaș fenomen în următoarele cuvinte *meserie* din «mesteria» «ars» (DuC), franc. *métier*, latin clasic *mī(ni)sterium*; *pisălug* din *pistilliculum* deminutiv din *pistillum*, idem, etc. In ceea ce privește semnificația, observăm că *sobă* n'a suferit absolut nici o modificare. «*Stuba* = fonaculum, caminus» (DuC). In unele părți ale Olteniei, Bănatului și Transilvaniei cuvântul *sobă* are și accepția de *cameră*, *casă*: «Intră în *sobă*, băiete», «Mai poftiți în *sobă*, domnule»... Accepția aceasta există și în latina poporană: «*Stubae, dictae in monasteriis camerae*» (ibid.). In latina vulgară mai există și forma *stuppa*, *stupa* din care vin italianul *stufa* și spano-portugezul *estufa*. Din *stuba* cu sensul de «vaporarium-hypocaustium» franceza a făcut *étuve*, vorbă împrumutată și de limba română *etuvă*. Terminând, observăm că *stuba* nu e altul decât v. germanul *stuba* «cameră», de unde și neogermanul *stube* «odaie, cameră». Semnificația de «cămin, focalar» s'a născut pe tărâmul romanic.

Broască. Prototipul din care derivă acest cuvânt e *brūscă*. In latina vulgară se menționează numai forma masculină: «*Rubeta, ranae genus, bruscus dicitur vulgo*» (Papia). La temelia latinului *brusca* stă acelaș cuvânt aric, de unde vine și germanul *Frosch* (idem). Prin *broască* se mai înțelege și *tumoarea* ce iese uneori pe corpul boilor sau vacilor. Semnificația aceasta o avea și latinul *rana* «*Rana* (pop. bruscă n. a.) est etiam morbi genus in bubus» (Collimella, 63). Albanezul *breškë* e tot din latina vulgară.

Tron, troacă. În Oltenia și Transilvania tron înseamnă «cosciug, sieriu, lemn»(1), iar în Muntenia și în alte părți are exclusiv sensul de «ladă mică, un fel de cufăr țărănesc». Să nu se confunde cu neologismul *tron* «scaun», latin thronus, grec. θρόνος. Latino-vulgarul *strunnu s*, din care derivă, are mai ales însemnarea de «cosciug, sieriu»: «Vidit in somnis duos *locellos* seu *strunnos* pro mortuis ab angelis in caelum deferri» (Chron. Ioh. Imperii. apud Mart. vol. III. Anecd. col. 604—la DuC). *Troacă* derivă din «Truca, cista locellus» (ibid.). La origine atât *strunnu s* cât și *truca* (*truca*) nu sunt decât niște forme alterate din latinul *truncus*, care de asemenea căpătase însemnarea de cutie «Truncus, arcella, cujusmodi in ecclesiis nostris prostant ad recipiendas fidelium eleemosinas» (DuC).

Slărnire. Acest verb n'are a face cu latinul *sterno-sternere*, cu care e pus de către mulți în legătură. Se opune și semnificația și fonetica. Nu poate fi decât latino-barbarul *sturmire*, de unde italianul *stormire*, prov. vfr. *estormir*, toate cu însemnarea de «a pune în mișcare, a agită». Reducerea lui *m* la *n* ocurge și în provensalul *estorn*, fr. *estor* «răsvrătire, tumult». Originea cuvântului e de sigur germană; compară subst. *sturm* «furtună».

U scurt din sufixul *ulus-a-um* a devenit uneori i:

- campula—campila > câmpină
- *codula—codila > codină
- terrula—terrila > țarină
- dracula > dracilă și dracină
- tribŭlo—tribilo > treier
- anteambulo—antampilo > întâmpin
- collulum—gullilum > guler
- *copulum—copilum > copil
- *ammulare—aminare > mr. *innare*, ir. *îmna*, rtr. *amnar*.
- quatulo—clatilo > clatin.

Originea. Transformarea lui *u* scurt în *i* nu e decât continuarea seculară a unei străvechi legi din latinește. Cine nu știe bunăoară că vorbe ca: familia, facilis, similis, etc., provin din niște forme mai vechi familia, faculis, simulis... adevăratul *i* s'a născut din *u*, care de altminterlea s'a păstrat în cuvintele înrudite: famulus, facultas, simulo, etc. Apoi multe alte cuvinte cari în clasicitatea latină au *i*, odinioară aveau *u* «Hinc Veteres *u* adhibuerunt, quod in *i* Recentiores mutarunt, ut: *optumus*, *maxumus*, *finitu*»

(1) Cp. Marian, *Immormânturca la Români*, p. 235.

mus, satura, lacruma, etc. loco *optimus, maximus, finitimus, satira...*»
(Vezi Forcellin L. T. Lat.)

Dracilă, dracină. Numele unei plante spinoase din care se fac garduri. Corăspunde, după cum se vede, unei forme din latina rustică *dracula* «serpoaică», deminutivul lui *draca* în loc de *dracaena* din masculinul *draco* «șarpe, balaur»: «*draco, dracaena, draca.*» (Gl. în Mai, Class. auct. p. 586). Tot așa în latinește o plantă acățătoare se numia *dracontea* — *draconteus* ac idem *draconeus*, ad *draconem* pertinens (Forcell.). «*Dracontea est nomen herbae quae ab aliis et dracontium appellatur ita dicta quod...*» (ibid.). De aci sp. *dracontea*, *taragontea*, *taragona*, fr. *estragon*, etc. Alt nume al acestei plante eră *colubrina* din *coluber* «șarpe, viperă»: «*Colubrina est herba eadem ac dracontea, vel bryonia vel vitis alba*» (Apul. Herb. 14). Să se mai compare și germanul *Schlangenkraut* și românul *fasolea șarpelui*. Din românește cuvântul trecu în slavona «*drači, dračije, vepres, saliunca*».

D-l Hasdeu îl consideră de origine dacă, iar Cihac îi atribue o proveniență slavonă.

In genere *Y* a fost tratat prin *u*:

- * *pyxea* — pucșă > *pușcă*
- martyr* > *martur*
- mystacea* > *mustață*
- * *pitylicula* — *pitylicla* — *pituliche* > *pitulice* (grec. *πίτυλις*)
- papyrus* > *paperă*
- stylus* > mr. *stur*
- crystallum* > mr. *crystal*
- * *pýtina* > *putină*.

Tot așa s'a transformat *y* în multe cuvinte grecești de origine poporană:

- τρύφη* > *trufie*
- κύτος* > *cută*
- κυτίς* > *culie*
- στύπος* > *stup*
- δυσμένης* > *dușman*.

Rare ori a fost tratat prin *e*:

- oryza* > *orez*
- crystallus* > *crestal* (pop)
- φύλον* > *fel*
- πεττύκιον* > *petec*

Compară latinul *polenta* din grecul *παλόντα*...

Alte ori s'a rezolvit în *i* or în *iu*:

calyba > colibă	azyrna > azimă (asmă)
grypsulus > sgriptur	gyrus > giur (și jur-împrejur)
thymbra > cimbru	κυλλός > ciul
	κυφη, și κύβη > ciuf (căpățână de varză).

În latina vulgară, sunt dese transcrierile lui *y* prin *u*: (Corp. inser. L. III, p. 2573).

Eurudica = Eurydice CIL. 615

Lustra = Lystra CIL. 6787

marture = martyre ibid. 10232

Olumpi = Olympi ibid. 6731, 7325

Pulmura = Palmyra ibid. 7693

Durachium = Dyrachum, ibid. 9741

Iluricum = Ilurycum, ibid. 445, 973.

DIFTONGII.

În latinește existau patru diftongi: *ae*, *oe*, *au* și *eu*.

În latina vulgară, diftongul *ae* se rezolvase în *ě*, iar *oe* în *ē*:

graecus—grēcus > grec
bonae—boně > bune
casae—casě > case
haedus—ědus > ied
†(i)laei > lěi > mr. liei, dr. ieii
taeda—daeda (1) dieda > zeadă, zadă
caelum—cēlum > mr. țer (<cier), dr. cer
foetus—fētus > făt, mr. fet
coetus—*ceta > ceată.

Diftongul *eu* ni s'a transmis numai în conjuncția **sēu* devenită *sau*: seu-seau-sau; compare-se: bībo-beu-beau.

Notă. În latinitatea veche, diftongul *ae* se scria *ai*: rosai > rosae, mensai < mensae, aulai > aulae... O urmă din fenomenul acesta pare a se fi păstrat și în românește în interjecția *vai* din latinul *vae*, arhaic *vai*.

Diftongul *au* s'a tratat în două moduri; după cum a fost accentuat ori neaccentuat:

a) Fiind sub accent s'a păstrat totdeauna:

aurum > aur
táurus > taur

aut > au
centaurea > țintaură

laurus>laur	audio>aud
adaugeo>adaug	austrum>austru
pausum>paus	lautus>lăut.

Notă. *Centaurea* de altminteri a mai dat în românește și forma cintorie. Prin diferențierea semnificațiunii, țintaură și cintorie au devenit vorbe independente una de alta. Așa cintorie e numirea poporană a plantei zisă în știință *centaurea centaureum*, pe când țintaură corăspunde lui *erythraea centaureum*. Tot aci e de notat că ex-claudus a devenit *schilod* trecând prin următoarele faze scl-lod (propaginația lui *l*) sclilod-schilod.

Abaterile se explică prin latina vulgară; așa *soc* presupune forma *socus*, clasic *sambucus* și *sabucus* (*savucus-saucus-socus*); *coada* corăspunde formei *coda*, clasic *cauda*; *cute* e din *cos-cotis* nu din *cautis*; *Glad*, numele unui străvechiu principe român, vine din forma *Cladus*, ocurentă în Coni, XIV, 37, și în Muratori *Clado*, *Clad* (ver. 135, 5 și 347,2—Schuchardt, *Vocal d. vulg. lat.* — latin. *Claudius*).

Au fiind neaccentuat s'a contras în *o*, care după împrejurări a devenit *u*:

glaucellus—glocellu>ghiocel
aurecula—oricla>ureche
cauliculus—colielu>curechiu
nautare—notare>nutare (plutire, navigare—exolet)
Laurentia—Lorentia>Lorința (poporan)
*flabilare—flavelare—flaebare—flaebare>fluerare
repausare>răposare
augurare—ahuare—aurare (prov.)>urare.

Abateri. În câteva cuvinte diftongul neaccentuat *au*, prin eliderea lui *u* s'a redus la simplu *a*:

ausculto>ascult
Augustus>Agost (pop.)
augurare>agurare (idem)
Maurinus>Marin
auscondo<abscondō>ascund.

În limba veche există și forma *auscuns*: «toat e *auscunsurile*»; aiurea «întru auscuns» (C. d. B. II, 486).

Cu acestea compară următoarele forme din latina vulgară:

«auscultare non *ascultare*» (Caper S. 2247, 3).

«Agustus (<Augustus) (Rossi I. 116).

«Arelus (<Aurelius) (Donat, 6351).

«Marinus pro Maurinus (Dipl. pop. XCII 48).

«axilium>auxilium (Rom. Sen. VIII, 376).

«Agustarum (>Augustarum) (I. N. 1292 etc. Schuchardt, Vocal. des vulg. lat II, 309 și urm.) Compară și italianul Agost numele lunii. Apoi, «agurium >vulgo pro augurium» (DuC).

«Agustus minsis pro Augustus» (Charta Chladovaci... la Du Cange).

NOTE ETIMOLOGICE. **Ghiocel**, plural *ghiocei*. Tipul reconstruit glaucellu e deminutiv din «glaux—glaucis (grec. γλαύξ) qua significatur herba eadem ac eugalaeton» (Forcellin).

Paus. «Stropește pe mort cu apă sfințită sau cu vin, adică cu *paus*». (Marian, *Immormântarea la Rom.*, p. 26) «După cruce vin de o parte și de alta prapurii, iar printre aceștia la mijloc întâiu *pausul*, apoi coliva și pomul» (ibid., p. 271). Derivă dintr'un tip **pausum* «încetare, sfârșit, repaos», derivat postverbal din *pauso*-are «a încetă, a se repauză».

Aeterna domus hic est.

Pausum laboris (=încetarea suferinței) hic est «(Rénier, Inscr. n. 4099) gr. παύσις din παύω «încetez».

În latina vulgară mai există substantivul Pausus «zeul liniștii și al păcii» (Du).

Agurare. Acest verb e un frățior al lui *urare* formând cu el un dublet, născut din latinul augurare. Dar pe când *urare* e o vorbă literară pretutindenii cunoscută, *agurare* n'a reușit să ajungă de un uz general, întrebuintându-se numai în ținutul Biharei și al Hațegului. Iată bunăoară niște versuri populare din partea locului (Biharea).

Badea mieu mi-a *agurat*

Că voiui fi cu el în sat

Mama încă i-a cântat

Că după el m'a și dat... (V. Sala în *Revista Crit. lit.*)

Cu această formă verbul s'a mai păstrat numai în portugeza: *agurar* (1).

Grupuri vocalice.

Grupurile vocalice cari suferă oarecari modificări în românește sunt următoarele: *ia*, *io*, *eu*, *ea*, *eo*, *ua*, *oa*.

1) Grupurile *ia*, *ea* și *io* devin regulat *ie*:

fiat>*fie*

sciat>*știe*

gloria>*glorie* (lit.)

(1) Cp. O. Densușianu, *România*, XXVIII, 60.

ostiarus > *ușier*
 colloquialis > *colăcer*
 credentialis—credincier > *credincer*
 sementialis—semincier > *semincer*
 singhiaru < sing(u)laris > *stingher*
 anghiaru < anglaris > *ungher*
 scorpio > *scorpie* (lit.)
 oratio > *orație* (lit.)
 natio > *nație*
 vinearius > *vier*
 area > *arie*
 familia > *familie* (lit.).

Dacă accentul cade după grupul *io*, acest grup vocalic se aduce la simplu *i*:

*subglutio—sughiuțu > *sughiț*
 mentionosus—minciunosu > *mincinos*
 brachionarium—brăciunaru > *brăcinar*
 rom. *ghiocire—ghiucire > *ghicire*
 includere—închîudere > *închidere*
 inglutire—înghîțire > *înghițire*
 tonsionare—tușinare > *tușinare*
 vsl. bliudo—bliud > *blid*
 inclusoria—închîsoarea > *închisoare*
 *aliunde—ăiunde > *ainde*.

Unele cuvinte posedă amândouă formele:

nec—aliubi(re) > *nicăuri* și *nicăiri*
 aliubi(re) > *aiuri* și *airi*.

«N'am fost *nicăiurea*, n'am beut niș o doptorie» (*Graiul nostru* I, 14—Gorj).
Abateri. Grupul *ea* se reduce uneori la simplu *e* sau *ie*: olearium—olerium
uleiu, ex-peralbus—expealbu > *spelb*: viniarim—viar > *vier*, ostiarus > *ușier*,
 cunearium > *cuiet*; acearium > *arcer*... talearium > *tăier*, cinearium > *ciner* (far-
 furie Băn). Grupurile *eo* și *io* se reduc de multe ori la *o*: faseolus—fasole
 † piliolilea—peloria > *pălărie* Teodorus—Todoru > *Tudor* și *Toader*, Theo-
 dosius—Todosio > *Tudosie*. Compară acelaș fenomen în latina vulgară «Tho-
 dosio pro Theodosio» (Muratori 124.612) Thodoro > Theodoro „(ibid 1249,
 2 și Rossi I. 476), „Thodora > Theodora» (Rossi I. 1359). Tot așa grupul *io*
 din sufixul *-ione*: de multe ori în latina vulgară *erā redus* la simplu *-one*:
 «collatone ild collatione (Renier I. A. 1404); ocansone ild. *ocasionē* (Sang. Ed.

Rothar. 50,2); depossone (Bold. 398, 8, Fabrett. XIII, 15. 1. 164—Vide Schuchardt, *Vocal. des vulg. lat.*, 11,45 și urm).

Dacă accentul stă după grupul *io*, atunci acest grup se reduce la *i*: *mentinosus(—mentitionosus) > *mincinos*, *brachionarium* > *brăcinar*.

Dacă accentul cade pe *e*, atunci *i* din grupul *ie* cade (Cp. Accentul, p.):

paries—pariete > *părete*

aries—ariete > *arete*.

I urmat de o vocală e absorbit de dintalele ce-l preced, cari devin apoi șuerante:

medius > *miez*

hordeum > *orz*

pretium > *preț*

puteus—putiu > *puț*

caseus—casiu > *caș*

camisia > *cămașă*

*ceresia > *cireașa*

dulcitia > *dulceață*.

Tot așa se întâmplă și cu guturalele *c* și *q* devenite palatale:

facies > *față*

glacies > *ghiață*

acia > *ață*

laqueus—laceu > *laț*

socius > *soț*

*incalceo > *încalt*.

Grupurile *ua* și *oa* devin *a*:

battualia > *bătaie* și *bătălie*

bellua > *beală* și *bală*

Februarius > *Făurar*

electuarium > *lictar*

tua—tuă > *ta*

sua—suă > *sa*

coagulum—clagum > *chiag*

quoad > *ca*.

Acelaș fenomen e în: ad + foras—afoară—afuară > *afară*, colostrā—coluastrā > *colastra*; joca—juaga > *șagă*, volmeu—voalmă—vualmă > *valmă*.

Fenomenul acesta ocurge chiar în latina vulgară: «Battualia quae vulgo *batalia* dicitur» (Cassiod. S. 2300 P); «Februarius non *Febrarius*» (App. Prob. 199, 12 K) «*electarum* idem quod *electuarium*» (DuC).

Notă. Uneori între *u* și *a* s'a intercalat un *r* eufonic: fluctuare—flucturare < *fluturare* și *flușturare*, pecurarius—pecurarius > *păcurar*; mrom. *picurar*, statuare—statorare > *statorire*.

Etimologii. *Tușinare*. A *tușină* înseamnă a tunde pe margini, pe la urechi, pe la ceafa; a *tușină* mustățile—a le lua puțin cu foarfeca potrivindu-le: «Mustața neagră și bătoasă o purtă *tușinată*, desgolindu-i buzele» (I. Adam, *Rătăcire*, 198—cp. Pușcariu Wb., 166). «A *tușină*» (oile)=a le

tunde pe subt pânțece, pe la pulpă și pe picioare»; *tușinătură* = lână scurtă și de calitate proastă ce se află pe pânțele și pe picioarele oilor» (*Șezătoarea* V, 165). Derivă dintr'un verb * tonsionare din tonsio—tonsionis «tunsoare», după cum *cășunare* derivă din occasionare dela occasio—occasionis. Tratarea diferită a lui *io*: occasionare > cășunare, dar tonsionare > tușinare se datorește eufoniei.

1) *Brăcinar*: «așa sau bata petrecută prin betelia cioarecilor spre a-i țineă strânși»; *brăcinarul* căruței «drug transversal ce leagă cele două brațe dela furca proțapului». In Biharea, *brăcinar* înseamnă brâu (colorat în roșu, albastru, negru):

Badea-i nalt cât un husar

Lelea pân'la brăcinar (*Șezăt.* VIII, 52).

Ca etimologie, brăcinar s'a dezvoltat din latinul «brachionarium = ornamentum brachii, armilla» (Gloss. Philox.). Din cauza asemănării de formă cu bracca, «cioareci, berneveci», brachionarium, în urma unei etimologii populare, fiind consideret de vorbitori ca un derivat din aceasta, a căpătat înțelesul de «așa cu care se leagă cioarecii»: «brachienarium φέλιον ἀνδρός» (Gloss. Gr. Lat.), «bracionarium = lineum quo femoralia succinguntur» (DuC). Devenind astfel sinonim cu «brachile, quod succinctorium sive redimaniculum dicimus, quod nunc non brachiorum sed renum sit cingulum» (Papia).

INDICELE CUVINTELOR

<p>A.</p> <p>absurd 557</p> <p>abuz 557, 598</p> <p>acătare 600</p> <p>acest 598</p> <p>acestor 541</p> <p>aci 598</p> <p>acțiune 555</p> <p>acumulare 557, 582</p> <p>acioală 557, 592</p> <p>aciulare 592</p> <p>adaug 658</p> <p>adânc 653</p> <p>adică 597</p> <p>admit 668</p> <p>admirație 557</p> <p>adulare 557</p> <p>aflu 646(?)</p> <p>afară 662</p> <p>afin 626</p> <p>ager 562</p> <p>agurare</p> <p>Agost 569, 660</p> <p>agriș 566</p> <p>agru 542</p> <p>aiect 597 661</p> <p>aiuri 661</p> <p>ajun 597</p> <p>alac 627</p> <p>altar 519</p> <p>al 598</p> <p>aleg 566</p> <p>alior 598</p> <p>Aleodor 598</p> <p>altar 519</p> <p>aluat 598</p>	<p>alună 583</p> <p>alunec 626</p> <p>alungare 598</p> <p>alteum 568</p> <p>altfel 568</p> <p>altceva 568</p> <p>altcândva 568</p> <p>altundeva 568</p> <p>albugine 550</p> <p>am 525, 535</p> <p>amant 555</p> <p>amestecare 535</p> <p>amabil 568</p> <p>amic 568</p> <p>amurez 558</p> <p>ambiție 554</p> <p>ameninț 597</p> <p>ametiire 598</p> <p>amuțire 598</p> <p>an 574</p> <p>anin 567, 574</p> <p>anțărț 568</p> <p>ancoră 568</p> <p>anticar 556</p> <p>anticitate 556</p> <p>Antina 576</p> <p>Andreiiu 576</p> <p>Antipa 576</p> <p>apă 586</p> <p>aplec 566</p> <p>aplicație 553</p> <p>aprig 542</p> <p>aramă 587</p> <p>arete 542, 562, 559</p> <p>ariciu 597</p> <p>argăsire 598</p> <p>argat 598</p>	<p>argint 606</p> <p>arină 606</p> <p>arie 616, 660</p> <p>articol 953, 554</p> <p>arcer 661</p> <p>arșiță 566</p> <p>aramă 597</p> <p>arat 562</p> <p>argument 554</p> <p>artig 627</p> <p>arunc 597</p> <p>ascund 659</p> <p>aseamăn 527</p> <p>astămpăr 597</p> <p>astfel 568</p> <p>asvârl 597</p> <p>aștept 597</p> <p>ascuțire 598</p> <p>ascund 659</p> <p>ascult 659</p> <p>asin 626</p> <p>așă 597</p> <p>atacare 598</p> <p>atac 598</p> <p>atare 600</p> <p>atât 597, 572</p> <p>ată 662</p> <p>ațipindă 649</p> <p>ați 525</p> <p>au 658</p> <p>aur 658</p> <p>aură 586</p> <p>aud 658</p> <p>austru 658</p> <p>autentic 554</p> <p>autor 554</p> <p>avem 525</p>
---	---	---

avere 525
azimă 658

B.

baciu 599
bălăncănindă 649
baligă 560
bală 613
ban 545, 547, 565, 579, 586
bantă 576
barbă 650, 687
barbarie 569
bărbat 541
Barbură 592
bastard 558
bărbată-mieu 640
bat 687
batere 563
bați 617
bătaie 515
bătrân 572
bearcă 559
beat 613
beau 614, 613
bedreag 627
beldie 516
berbece 559
beretă 558
bine 617
birou 557
blană 574, 581
blând 542
bleasc 548
blid 661
blândețe 624
boală 615, 640
boltă 641
bolf 548
bolovan 548
bulvan 548
bulgăr 548
bonă 641
botă 652, 640
botez 582
botorcă 652
bogat 542
bombăire 548

boscorodire 548
bosturare 582
brad 545
brăgle 548
brânză 560
brâncă 572, 646
brebină 564
brăducean 613
brăcinar 661, 663
broască 545, 652
broajbă
brotac 582
bucen 626
bulbuc 548
bună 585
buriu 583
burete 646
burtă 548
buhaiu 548
bună 583
bună 658
hunătate 625
bunețe 550
burcă 583
busuioc 582, 692
huză 543
butoiu 613
butură 622

C.

cadă 542
cal 535
calic 533
case 541, 658
caș 532
cană 582
cană 595
calitate 556
călțun 587
caia 596
căprior 520, 616
carpen 626
căsoaic 643
casili 617
casă 650
catâr 579
cărbune 617

cănipă 514
cămară 587
câmp 542
câmpină 514, 527, 656
cap. 587
căpăstru 595, 625
capăt 625
căpătăiu 572, 624
căpeneag 627
căpistere 517
căprior 520
cățel 559
câne, câine 573
cântă 595
cântec 624
cântăm 583
căpușă 559
cărăire 548
cârciumă 543
cârlan 597
cârnos 634
cârn 517
cârnat 597
cârpă 517
câștig 627
cămăși 621
cer 658
ceată 658
cerbicos 550
cere 624, 629
cetate 617
ceteră 624
chiag 622
chică 533
chiot 548
chicotire 548
chiotire 548
chiuire 548
cicală 625
cicoare 625
cimpoi 560
ciner 661
cină 617, 606
ciocârlan 548
ciupire
cioară 548
citire 515
ciutură, citură 615

ciomag 559
 ciont 652
 ciuf 548, 549
 ciul 658
 cimbru 658
 cinci 618
 ciudă 533
 ciupag 533
 clatin 656
 climat 554
 clocire 548
 coarbă 652
 coadă 542
 coardă 640
 coamă 610
 coastă 640
 cobărnă 582
 cocostăre 530
 cocotă 641
 codină 527
 codru 541, 586, 584
 cofă 640
 coită 532, 640
 coiu 635
 călăcer 661
 colb 550
 colastră 662
 colindă 583
 coloană 641
 culoare 641
 colonie 554
 colibă 658
 comandă 554
 comandant 554
 comoară 587
 compatrioată 641
 comunic 626
 convoacă 642
 copac 531
 condeiu 646
 consecință 556
 consens 554
 continure 617
 continuare 554
 copil 647
 corasta 560
 cordea 585, 659
 corneci 627

cornută 751, 647
 cos 635
 cot 652
 cotoi 643
 coteiu 584, 592
 covată 582
 cover 652
 craidon 530
 crezământ 602
 credincer 550
 credință 606
 crească 611
 crede 617
 creastă 624, 629
 creadă 611
 creștal 657
 creștin 573, 621
 cronică 542
 crest 542
 cucumea 629
 cultue(ă) 629, 631
 cucută 631
 cută 518, 657
 comunicare 519
 cumătru 519
 cumerecare 520
 cunos 524
 cuget 526, 624, 633
 curea 563
 curcubetă, curcubota
 curte 526, 633
 curpân 527
 cumpărare 595
 cuvinte 595
 cuminic 607
 cumpănă 564, 573
 cuvânt 610
 curcubetă 624
 curat 651
 curte 633
 cutie 657
 cum 633
 cumnată-său 649
 cugetăm 651
 cutră 584
 cumătru 583
 cumătră 583
 cute 633

cutare 600

D.

dafin 626
 dapăr 625
 dălm, dălmă 517
 dardă 587
 dărmare 588
 dărâm, darm 583
 deget 541
 de 503
 ded 603
 deprindere 607
 descovăcare 632
 deslegare 545
 decindea 581
 desvolb 533
 dedicație 554
 deprindere 555
 desleg 566
 deprim 568
 demit 568
 deunăzi 568
 demn 624
 descalf, desculf 583
 diferită 532
 dinte 606
 dimineață 615
 dijmă 619
 disolvă 642
 disputație 554
 dispoziție 555
 dicționar 558
 difer 568
 domni 531
 doftori 581
 document 554
 doarme 541
 dobândire 543
 dospire 615
 doică 641
 doamnă 640
 doară 615
 dotă 641
 dousprezece 567
 don 642
 doniță 642

dormitor 647
doi 652
dormeză 558
dormire 512
dop 582, 590, 586
drum 520
drumeac 626
dreaptă 611
dracilă 657
dracină 657
dragoste 567
dulci 541
dulceag 613, 626
duminică 626
după 615
dumicare 615
dușman 657
ducere 646
duios 646
duminică 646
dumestic 646
după 649
duc 651
durdă 583, 634

E.

el 602
elocință 556
emblemă 558
eu 602
eroare 641
eram 602
escroacă 641
estimp 568
escortă 641
exprim 568
expediție 544

F.

fagur 520
familie 660
fasole 661
famen 613
fanfaroană 641
favoare 641
faimă 586, 587

făsuu 633
fată 613
faur 587
făurar 515, 605
fân 610
făină, foină 621, 587
făt 658, 605
fântână 651
fărâmbă 583
fânar 579
fecior 520, 616
ferentar 617, 632
femeie 624
fel 657
fior 565
fin 573, 580
fierb 601
fiere 531, 601
fiară 601, 611
fier 601
fierbinte 606
fierbând 610
fie 660
florinte 609
floare 617, 634, 640
fluerare 659
fluturare 662
flotă 641
flamură 586
flacăre 653
foae 640
foale 617
foame 582
foarfece 640
foarte 640
frec 528, 624
frământ 535, 610
frasen 626
Frâncu 576
freamăt 624
frumoasă 640
frumos 646
frupt 651
frunte 642
fier 531
furi 531
fuior 562
furcoiu 643

furmă 633, 636
furmă 633, 636
furtună 646
fum 651
fumeg 625
fust 651
funie 651
funingine 625, 651
fulger 653
furecă 654

G.

galben 541
gard 543
găină 621
gândindă 650
gărgăune 653
gât 653
gemen 542
geană 607
gemând 610
geană 661
geamăn 613
genunchiu 617
ghioacă 516
ghințură 564, 583
ghiolbană 576, 572
ghiocel 659
ghicire 661
ghiață 662
ghionț
ghetoiu 643
ghioagă 582
gingina 535
gingie 567, 626
ginte 606
glie 619
glonț 642
gione 652
grec 517, 658
grădină 543
grămadă 533
greer 544
grije 522
grindină 579, 625
grangur 576
guler 526, 633, 656

gutuiu 528
gudur 528, 633
gingie 535
gură 585

H.

haină 531
haită 531
holteiu 615
hăd 605
holdă 640
horn 652

I.

iască 531, 601, 611
iapă 531, 601, 611
iacă 601, 611
iasă 601
iarbă 601, 611
iadă 601, 611
iau 613
icoană 640
idiot 641
iederă 531, 601
ied 542, 601, 658
ieu 601
iel 601
iești 601
ieste 601
ies 601
ieri 601
iepure 602
ieau 602
iei 658
iie 616
imaș 617
im 621
insulă 568
infamie 569
inerție 569
inimă 573
inel 573
invoacă 642
isbire 515
iubire 543
Iulie 661

† iu 602
Iuana 576
izlaz 518, 617
impărat 605
intâmpin 527
intâmpinare 527
incet 529
inger 573
ingrecare 53
intrebare 542
incepere 542
innăuntru 630
invâsc 605
insă 605
indărăt 605
incind 606
înțeleaptă 611
intreb 563, 566
înțeleg 566, 603
intărăt, întărt 567, 569
inainte 573
inghiu și unghiu 573
Indrea și Undrea 573
invit 621

J.

jale 533
joc 647
jos 616, 634
judec 626
junc
juncă 631
juncan 575
junică 626, 630
junice 541
jură 595
jurământ 595, 610

L.

latru 586
lacom 521
lacrimă 562
laudă 595
largă 618
laur 658

lanț 658
laț 662
lae 646
lată 650
lângă 646
lăudăm 586, 583, 651
lături 646
lăptucă 651
lămăc 646
lănică 627
lăudare 541, 595
leac 533
lebadă 520, 562
leg 528, 624
legi 541
legământ 595
lemne 595
leu 603
lingură 542, 562
limbric 573
linte 606
lin 606
limpede 606
limbă 606, 626
liman 613
limpede 626
lietar 617, 662
limbă 586
lor 600
Lorința 659
lotru 646, 584, 586
luare 515
lună 520
lucrare 522, 641
lucrez 532
lung 642
lup 541
luminat 541
lumină 564
luceafăr 605, 624
lunatic 626
luntre 622
lungi 618

M.

Maria 517
Marin 658

mascur 520
 martur 657
 matur 520, 565
 madonă 641
 maimuță 543
 mamă și mumă 583, 587
 marmură 562
 mane 574
 maiă 596
 masă 613
 molceag 613
 maiu 616
 margine 532
 măseă 585, 605, 583
 mândru 653
 mânia 541
 mânăstire 651
 manină 574
 mă 605, 584
 măr 605
 mân 610
 mărtac 613, 627
 măneci 618
 mănică 626
 merindă 606
 meargă 611
 meu 624
 Mihaiu 517
 mișel 535
 miros 567
 mierlă 602
 mied 602
 mic 602
 miez 662
 miere 602
 minte 602
 mincinos 661
 mintă 606
 mișcare 625
 mișunare
 mitocan 617
 miracol 653
 mici 618
 miop 641
 mișel 625
 mizer 569
 mizerie 569
 miță 619

moară 640
 moare 533
 moare 634
 moarte 640
 mor 526, 647
 morar 647
 modestie 568
 mortăciune 647
 morminte 595
 modă 641
 moacă 582, 590
 morun 615
 moș 586
 muced 624
 muiere 562
 muncire 522
 mur 526, 633
 mură 633
 mursec 632
 mușc 633
 muștar 543
 muntii 617
 mustață 657
 mut 651
 munte 642
N.
 navă 524
 Nanu 576
 nație 661
 națiune 642
 năpărcă 514
 nevestă 524
 nebun 528
 necurat 528
 nedemn 528
 negoț 635
 negru 629
 nesigur 528
 nesincer 528
 nefericit 528
 neconținut 528
 neumblat 528
 nemuritor 528
 neazut 528
 nevăzut 528
 nefăcând 528

nemăritată 528
 neavere 528
 nedreptate 528
 nesimțire 528
 nepot 635
 necuviință 528
 nerușinare 528
 neted 624
 nici 618, 619
 ni 618
 nimenea 618
 nime 619
 nicăiri 661
 nou 531
 noaten 542, 626
 nod 635
 nousprezece 567
 număr 605
 nume 633
 numele 532
 nutrire 621
 nutare 659
 nuc 654

O.

O (pron.) 584
 oală 640
 oameni 531
 oaie 542
 oară 636
 oarbă 640
 oase 595
 obraz 521, 543
 obor 568
 ocol 521
 ofer 568
 ofiță 598, 615
 onoare 641
 oprim 568
 optulea 532
 orez 657
 orăție 660
 orz 662, 616
 osie 583
 osânză 684
 osos 634
 oteă 517, 641

otrăvire 515
 ovreiu 598
P.
 pacoste 567
 păduche 629
 palid 568
 papură 562
 paftă 596
 pajiște 533
 pasăre 605
 pană 613
 paus 659, 660
 pagodă 641
 patroană 641
 patru 646
 păinică 627
 pândire 515, 543
 pâne, pâine 573
 păun 520
 părete 562
 pârugean 613
 păstură 566
 păzire 544
 păr 583, 588
 pălc 544
 părinte 606
 pământ 610, 500
 părtinire 617
 pășaroi 643
 păr 624, 605
 păr (arbor) 624
 pecingine 625
 petec 657
 pe 603
 peste 624
 pere 531
 pericol 653
 pedestru 542
 pepene 603
 peștic 627
 pinteni 543
 piept 602
 pieptene 602
 piedică 602
 pier 602
 pierd 602

piersici 602
 pierzând 602
 pial 614
 picurar 617
 picat 617
 piedică 626
 piedici 618
 pinten 533
 pitulice 657
 pietroi 643
 plată 622
 plătire 532
 pleupă 563
 pleupă 584
 platagină 625
 platoșă 565
 plimbare 542
 ploscă 591
 plăcintă 606, 542
 plec 624
 plin 606
 plămân 646
 platagină 572
 plop, pleop 635
 plută 583, 593, 634
 poartă 585, 583, 640
 popor 520, 564, 647
 popă 585, 593
 port 526
 porc 526
 poame 541
 poală 640
 poșircă 627, 631
 porumb 582
 polcă 641
 policar 647
 potârniche 627
 protecție 554
 propriu 532
 preumblare 542
 primblare 542
 prematur 569
 prui mare 542
 prefer 568
 prapur 570, 613, 652
 Prier 544
 prăjire 533
 proaspăt 544

prământă 610
 preț 662
 provoacă 642
 prund 533
 preot 567
 prim 621
 prepeliță 567
 puț 532
 purpură 568
 pudic 569
 pureao 533
 putinte 606
 pune 617
 pur 633
 puscă 633
 pușcă 657
 pușină 657
 puroiu 643
 putred 624

R.

ram, ramură 587
 raclă 519
 rac 521, 535
 rană 522
 rațiune 642
 răscolire 515
 răspântie 533
 rână 516
 răm 520
 rând 533
 râu 531, 621
 răspund 605
 răpun 605
 rămân 605
 rână 610
 răvaș 613
 rășină 621
 rămă 621
 rât 621
 rād 621
 răpă 621
 rând 624
 răposare 658
 răstoacă 640
 răsună 648
 rânchezare 651

rândurea 653
 rețezare 515
 remit 568
 refer 566
 reciproc 569
 regili 617
 redingotă 641
 revoltă 641
 rezoalvă 642
 regiune 642
 richită 521
 ridicare 535
 ridicol 568, 653
 rinichiu 617
 ridicare 617
 Roman 532, 576
 roagă 595
 rufă 634
 roată 583, 526
 rochie 591
 rocă 641
 rog 647
 roibă 640
 rob 521
 robă 641
 roșe, roșie 640
 rufă 590
 rusmalin 646

S.

sălbatic 626
 sănătate 625
 sănătos 625
 sanie 524
 sarcină 542
 sarică, sarecă 625
 Sas 517
 sau 613
 satili 617
 săgeată 624
 sarbăd 624
 sămânță 586
 sârb 517
 sân 626
 sânge 532, 572
 sănt 573
 sălbatic 562

să 605
 sâmbătă 519
 săptămână 605
 sătucean 613
 sboare 640
 scândură 572
 sbor 647
 suvolb
 scăreică 626
 scoică 515
 scânteie 629
 scârbă 517
 scriere 525
 scormon 652
 scroafă 636, 640
 scuză 526
 seris 532
 scriere 542
 scarmăn 562
 scol 566
 scriu 617
 scorpie 661
 scormonire 642
 seol 647
 scroafă
 scutur 583
 se 584
 senin 606, 624
 seară 611
 sec 624, 629
 seci 618
 secol 653
 secure 651
 sete 624
 sfărâm, sfarm 566
 sfârșire 533
 sgară 526 633
 sgriptur 658
 sgalt, sgâlț 587
 sigur 520
 sincer 520, 569
 sită 621
 sloată 640
 slugă 521
 snop 544
 sobă 640
 socră sau 649
 soare 640

soarili 617
 soț 662
 soldă 641
 sodă 641
 spălare 518
 spicor 520
 spuză 526, 633
 spăl 566
 splină 606
 sprânceană 606
 spin 621.
 spectacol 653
 spelb 661
 spion 641
 splendid 566
 splendoare 641
 sponcă 640 642, 622
 spumeg 625
 strugure 516
 strung 516
 strană 518
 stat 521
 stea 585
 stâncă 542
 stingere 563
 străin 616
 stârc 653
 stup 657
 stingher 661
 stofă 641
 strecurare 646
 sumă 583
 supărare 514
 sunet 566
 sufăr 566, 605
 sicreată 616
 sug 651
 sudoare 641
 sur 633, 636

Ș.

șapte 602
 șase 602
 șarpe 602
 școlar 647
 șea 602
 șervet 567

șed 602
 șerb 602
 șistar 617
 șoarice 564
 șopârlă 615
 soriciu 564, 570
 știință 606
 suștar 615
 șterc 602
 știre 542

T.

taur 658
 tact 642
 tac 587
 tăciune 587
 tânăr 541, 653
 tain 573, 581
 târziu 597
 tărâm 610
 târâsnă 610
 tăier 661
 tăun 583
 teacă 611
 teară 611, 612
 teiu 624
 tei 662
 te 584
 timp 606
 tindă 607, 609
 tină 607 609
 todauna 543
 toacă 590
 locare 590
 toc 615
 toană 622, 642
 tolbă 641
 tonă 652
 Traian » »
 transmite 566
 trifoiu 625
 trimet 566
 trimețand 602
 trist 622

tristețe 624
 tron 642, 656
 treier 656
 trufie 544, 657
 Turc 517
 turtă 526, 633
 tunică 569
 tunsoare 640
 turcheaz 613
 tușinare 662, 661
 tu 651

Ț.

țarină 527
 țară 602
 țarm 602
 țarmure 629
 țandără 653, 574
 țarină 656
 țărăni
 țeastă 586, 585, 611, 602
 țeș 602, 532
 țintaură 658
 ud 543
 udare 543
 ulciur 646
 ulm 654
 umăr 569
 umed 625
 umplere 630
 urmea 624
 undă 585
 Ungur 517
 unflare 630
 ungere 563
 unghiu 573
 undrea 573
 ungher 661
 urmă, ulmă 633
 urmare 543
 urciur 662, 616
 urcare 698
 ureche 659
 urare 659
 urzire 646
 usturare 535

uscare 598
 ușă 633
 ușor 662
 ușier 660

V.

vai 531
 vară 611
 vacili 617
 vaci 618
 vagi 618
 valmă 662
 valsare 641
 văd 587, 625
 văduvă 625
 vârf 517
 vânat 543
 vânătoare 640
 vânturare 629
 vântute 562, 626
 vânzând 602
 vâl 605
 văr 605
 vârgură 629
 vărsare 605
 vânat 610
 vâsc 626
 venind 610
 vătămare 543
 vecin 562
 veveriță 567
 vechine 572
 vechiu 603
 venin 606, 617, 562
 verde 617
 vitreg 542
 vis 542, 621
 viperă 562
 vier 902, 660
 vierme 602
 viers 602
 vice 616
 vin 621
 viață 621
 vioară 625
 vioară 625

viteaz 583
vițel 625
vostru 615
vorbă 615, 640
voroavă 615
voltă 641
vrană 576

vreau 613
vulpi 541
vultur 567
Vulcan 576

Z.

zamă 611
zăvoiou 517
zer 532, 603
zic 532
zicere 541
zoale 640

VOCALISMUL

CUPRINSUL

	Pag.
Prefața	1
Observațiuni ortografice	19
Abreviațiuni	22
Semne convenționale	23
Bibliografie	24
Priviri generale	29
Tezaurul lexical	35
Statistica	44
Raportul dicționarului român cu dicționarul limbilor vecine	46
Etimologii: toiag brânză	48
Accentul	50

VOCALISMUL

Prefacerea în <i>ă</i> a lui <i>a</i> urmat de <i>n</i>	60
Etimologii: îngânare, catâr, fin, ban, etc.	66
Prefacerea lui <i>a</i> în <i>o</i>	70
Etimologii: moacă, toc, rufă, rochie, coteiu	78
Transformarea în <i>ă</i> a lui <i>a</i> neaccentuat	83
Etimologii: cană, maiă, etc.	83
Transformările lui <i>e</i> inițial	85
Etimologii: amuțire, ascuțire, etc.	87
Iotacismul	89
Prefacerea lui <i>e</i> în <i>ă</i>	93
Prefacerea lui <i>e</i> în <i>i</i>	94
Etimologii: cuminecare, tindă, tină, etc.	87
Prefacerea lui <i>e</i> în <i>ă</i>	89
Transformarea lui <i>e</i> accentuat în <i>ea</i>	99
Etimologii: teară, etc.	98
Rezolvarea diftongului <i>ea</i> în <i>a</i>	101
Prefacerea în <i>o</i> a lui <i>e</i> învecinat cu <i>o</i> labială	101
Prefacerea în <i>i</i> a lui <i>e</i> neaccentuat urmat de <i>o</i> vocală	103
Prefacerea în <i>i</i> a lui <i>e</i> lung și accentuat	104
<i>I</i> lung	107
Tratarea lui <i>i</i> (scurt)	109
Etimologii: citură, căpeneag, poșircă, etc.	102
Prefacerea lui <i>o</i> lung în <i>u</i>	118
Soarta lui <i>o</i> accentuat în limbile romanice	121
Transformarea lui <i>o</i> accentuat în <i>oa</i>	125
Prefacerea în <i>u</i> a lui <i>o</i> urmat de <i>n</i>	128

VERIFICAT
1985

Prefacerea în <i>u</i> a lui <i>o</i> neaccentuat	134
Prefacerea lui <i>o</i> neaccentuat în <i>ă</i>	136
Prefacerea în <i>ă</i> a lui <i>o</i> final accentuat	138
Tratarea lui <i>u</i> lung	139
Prefacerea lui <i>u</i> scurt în <i>o</i>	139
Etimologii: sobă, broască, tron, etc.	142
Prefacerea lui <i>u</i> scurt în <i>i</i>	144
Transformările lui <i>y</i>	145
Diftongii	146
Grupuri vocalice	148
Etimologii: tușinare, tușinătură, etc.	150
Indice alfabetic al vorbelor românești	152

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

ROMANIA
CENTRUL NAȚIONAL
DE DOCUMENTARE ȘI
RESEARCH